

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

թիվ 10 - 11 - 12

1993

ՄԻՈՒ

ԱՄԱԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԵԱՆ

ԿԵ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

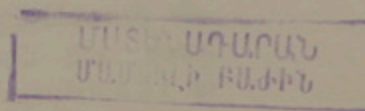
1993	ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ - ՆՈՅԵՄԲԵՐ - ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ	ԹԻՒ 10 - 11 - 12
1993	October - November - December	No. 10 - 11 - 12

S I O N

VOL. 65

A MONTHLY OF RELIGION LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor : His Beatitude The Armenian Patriarch Of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ՄՇԱԿՈՒԱԾ ԽԻՂԱԸ

Իր մտատիպարին նուիրուած գործիչը որչափ աւելի խորապէս վստահ ըլլայ թէ իր պաշտօնի կիրարկումին միջոցին բարեխիղճ ընթացքի մը հետեւած է միշտ, նոյնքան աւելի անկեղծօրէն պէտքը կը զգայ դարձեալ ուրիշներուն եւ իրեններուն մանաւանդ աղօթքին օժանդակութեանը՝ կարենալու համար յարատեւել միեւնոյն ուղղութեան մէջ։ Որովհետեւ, ի փորձոյ նոյն իսկ գիտակ, ներքնապէս համոզուած է թէ անկարելի է որ մարդս, ինք մէն միայնակ, առանց վերին եւ գերագոյն օժանդակութեան մը լոյսին, պայծառատես եւ արդարամիտ իմաստութեամբ յառաջ վարէ իր քայլերը ներքին բերումներու եւ արտաքին մղումներու մարտէն ու պղտոր խայծերու եւ ըզկծեցնող խայթերու ընդհարումներէն գոյացած այն խաւարին մէջ, որ աշխարհի կեանքն է ինքնին։

Խի՛ղճը ... ամենէն մաքուր եւ անշէջ զօրութիւնն է ան, Աստուծոյ ներկայութիւնը նոյն իսկ - ինչպէս պիտի ըսէր Հիւկօ - որ կայ մարդուն հոգեկան էութեան մէջ, եւ որ միայն կրնայ ամենէն աւելի ճիշդ ուղղութեան մը ենթարկել մարդկային բարոյականը։ Գազանը իր որսը պատառելէն ետքը կրնայ անխիռտ քնանալ անոր ճապաղիքին մէջ. մինչ մարդը, այդ անունը արժանապէս կրող մարդը սակայն, անհնար է որ չզգայ անիրաւ արարքի մը գիտակցութենէն իսկոյն իր մէջ ծնած ներքին լկուսի մը վիճակը։

Խի՛ղճ ... բանականութեան ցուքն է ան սիրտի հայելիին վրայ, երբ հոգին ինքզինքը ուզէ դիտել ինքն. միտքին զարկերակը, որ իր մէն մի տրոփումին մէջ պատգամի մը ազդարարութիւնը ունի։ Աստուածային բնագոյ, անմահ եւ երկնային ձայն մըն է ան, ինչպէս կ'ըսէ Ռուսօ, ամենէն ապահով առաջնորդը անգէտ եւ անփորձ բայց իմացական եւ ազատ էակին. բարին եւ չարին անսխալ դատաւոր՝ որ մարդը նման կ'ընէ Աստուծոյ, որ մեր բնութեան գերազանցութիւնը եւ մեր գործերուն բարոյականութիւնը կը շինէ, եւ առանց որուն պիտի չկարենայինք իմանալ թէ ի՞նչն է այն որ զմեզ վեր կը բարձրացնէ անասուններէն։

Բայց ինչպէս ամէն զօրութիւն, որ գործարանաւորուած կամ գիտակից կեանքէ մը կը բխի, զարգանալու կամ կատարելագործուելու համար պէտք ունի մշակուելու, նոյնպէս խիղճն ալ, բարոյական զօրութիւններուն մեծագոյնը եւ նոյն ատեն ամենէն ազնուականը, մարդուն մէջ, մտքի կարողութիւններուն նման՝ պէտք ունի դաստիարակուելու։ Մարգուելո՛վ է որ հետզհետէ ընդունակ կ'ըլլայ անիկա միշտ աւելի քաղցր, աւելի յստակատես, աւելի լայնախոհ եւ աւելի խաղաղ լինելու. մինչ անմշակ մնալով՝ կրնայ դառնալ հետզհետէ աւելի դաժան, կոյր, անձկամիտ եւ խռով։

Խիղճը, իր խորքին մեջ, բարիին զգացումն է. մինչ բանը անոր խորհուրդը, մտածումն իսկ է: Արդ, ինչպես ամեն զգացական վիճակ կրնայ վրիպիլ՝ եթե իմացական ազդեցութենէ մը չուղղուի, նոյնպէս խիղճը, որպէս զի չկարկամի եւ չմթագնի, պէտք ունի բանականութեան լոյսին: Այս է պատճառը որ մարդ էակին մեջ խիղճը էապէս հոգեբանական վիճակ (= գիտակցութիւն, խղճմտանք) կ'ըլլայ՝ մտաւորական կարողութեանց զարթումէն վերջ միայն:

Միտքն է խիղճը ներուժող ազդակներու ամենէն ընտիրը: Մաքուր սիրտի տէր մարդը, երբ կ'ունենայ նաեւ արթուն միտք, կրնայ լինիլ իրօք եւ ճշմարտապէս խղճամիտ. այսինքն կարող կ'ըլլայ իր զգացումներուն թափը սանձահարել եւ ուղղել դէպի բարի եւ պարկեշտ նպատակի մը արդիւնագործումը: Լաւագոյն միջոցը, ուրեմն, որով հնար կ'ըլլայ դաստիարակել կամ մշակել խիղճը, զայն մտքին հետ յարաբերութեան մեջ պահելու կերպն է: Առողջ խիղճը՝ միտքով լուսաւորուած սիրտին եւ սիրտով կենդանացած միտքին դաշն համադրութիւնն է, որ խաղաղ, պայծառ եւ անդանդաղ գործունէութեան մը կը լծէ հոգին, բարութեան անաչառ, զուարթ եւ կորովի ներշնչումներով զօրացնելով զայն:

Իր կոչումին սրբութեան զգացումն ունեցող գործիչը անհրաժեշտ է, որ համոզումի մը պայծառութեամբն զգայ իր խիղճին այդ վիճակը. վասն զի անկէց՝ այդ զգացումէն է որ պիտի ծնի իր մեջ աղբիւրը անմեղ ինքնավստահութեան եւ կամքի՝ ամէն բանի մեջ բարի վարմունքը (=բարութեան գնացք) ունենալու, իր պարտականութիւնները պարկեշտութեամբ կատարելու եւ իր հոգւոյն այդ ներքին եւ կրաւորական վիճակը բովանդակապէս փոխարկելու համար արտաքին եւ ներգործական կեանքի մը բարիքներուն, յօգուտ ամէն անոնց՝ որոնց հետ տեական հաղորդակցութեան մը մեջ կը դնեն զինքը, գիտակցութիւնը իր պաշտօնին եւ հայեցողութիւնը իր մտատիպարին:

Խիղճը կատարելագործելու կամ դաստիարակելու երկրորդ եւ անհրաժեշտագոյն միւս միջոցն է միտքին ընտելութիւնը Աստուծոյ խոկումովը սնանելու եւ անկէ ընդունելու իր բարոյական եւ կրօնական զգացման եւ յառաջդիմութեան լրումը: Վասն զի բուն քրիստոնէական տեսութեամբ, զոր Առաքեալը կը պարզէ այլուր (Փիլիպ. Բ. 13), Աստուծոյ գաղափարն է որ մարդուն հոգւոյն մեջ նախ կը շինէ կամենալու եւ կարենալու միտումները, իր հաճութեան համեմատ իրագործելու համար ինչ որ բարի եւ փրկարար է մեր ճակատագրին համար, եւ յետոյ, իբրեւ սկիզբ յափտենական խաղաղութեան, որուն լիակատար եւ պատարուն արտայայտութիւնն է տիեզերական մեծ ներդաշնակութիւնը, հոգիին կուտայ ճշմարիտ անդորրը, մաքրելով եւ սրբելով խիղճը մեռելոտի գործերու հետքերէն եւ հետեւանքներէն, այսինքն սրբագործելով զայն մեղքի ապականիչ խմորումներէն եւ նորոգելով աստուածային սիրոյ ներշնչութեամբ:

Առանց Աստուծոյ գաղափարին, պարտականութիւնը կը կորսնցնէ իր

օրինական հաստատումին (sanction) հիմը, որ է ըսել թէ Աստուած է բարոյականութեան խարիսխն ու զօրութիւնը: Անոր խորհուրդը, եւ այդ խորհուրդով կենազործուած սկզբունքներուն հայեցողութիւնն է որ պիտի մաքրէ եւ մարզէ, դաստիարակէ եւ զօրացնէ խիղճը, հոգիին աչքը, որ միայն կրնայ տեսնել եւ ճանչնալ ճշմարտութիւնը եւ արդարութիւնը, եւ անթարթ պշուցումով յառիւ բարիին, իբրեւ յաւերժական անբծութիւններուն մէջէն նշուող սեւեռակէտի մը:

Իսկ այդ հայեցողութիւնը կը լինի այնքան աւելի բարձրօրէն հզօր եւ կենդանի, որքան աւելի տոգորուած ըլլայ ան Յիսուսի մարդեղութեան զգացումովը, Անոր կեանքին խելամտութեամբը, Անոր մահուան մտածումովը, եւ այն համոզումով մանաւանդ թէ Անոր Յարութիւնը, որ պսակն է Իր փրկագործական պաշտօնին, փառաւորումն է պարզապէս Իր հովուական մեծ դերին, ի վարձ՝ Իր սիրելի հօտը ազատելու եւ վերագնելու համար Իր կատարած արեամբ զոհաբերութեան, որով կնքուած է Աստուծոյ եւ մարդկութեան միջեւ կատարուած յաւիտենական դաշինքը:

Քրիստոսով՝ Աստուծոյ մեր մէջ ներկայութեան, եւ Քրիստոսով դարձեալ, մարդուն առ Աստուած ձկտումին գիտակցութեամբ լուսաւորուած միտքն է որ իր հակակշիռին ենթարկելով խիղճը, պիտի ուղղէ զայն դէպի ճշմարիտը եւ բարին:

Ուշիմ եւ երկիւղած մարդն է որ իրապէս կրնայ ըլլալ խղճամիտ:

Թ.Ե.Գ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՅԼԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ

Հարցաֆննելի է, որ եթե վեց օր յետոյ պէտք է ցոյց տար փառքը, ապա ինչո՞ւ վերը նշեց, թէ, «Սրանցից ոմանք մահ չեն գաշակի, մինչեւ տեսնեն Մարդու Որդու գալը»: Որպէս զի տեղեակ եւ կիրք լինէին այդ յայտնութեան մասին, կանխապէս ասաց որպէս զի օրերի թուին յաճախագոյն կարօտելով՝ մտապահեան: Իսկ նրանց այդ օրերից առաջ վեր չհանեց, որպէս զի միւս աշակերտները մարդկօրէն չմեղանչեան, քան զի բոլորն էլ ցանկանում էին գնալ նրա հետ տեսնելու փառքերի նախատիպը, այդ էր պատճառը, որ վեց օր համբերեց, որպէս զի մնացածներն էլ հանդարտուէին: «Եւ ապա վեց օր յետոյ, Յիսուսն իր հետ վերցրեց Պետրոսին, Յակոբոսին եւ նրա եղբայր Յովհաննէսին»: Միւս աւետարանիչն «Ուր օր յետոյ» է ասում, սակայն ոչ թէ հակադրուելով, այլ հնարաւորին չափ միաբանուելով:

Թուում է, թէ մէկին այն օրն ասաց, երբ նրանց բարձրացրեց լեռը, իսկ միւսը՝ միայն վեց օր, որը երկուսի մէջտեղն է: Եւ արդ, թէպէտ այս այսպէս է, սակայն առանց խորհրդի չէ, որ մէկը վեց, իսկ միւսն ութ օր է գրում: Որովհետեւ վեցով, վեցերորդ դարի՝ առաջին գալուստն է խորհրդանշում, որի ժամանակ վեց օրեայ մարդկային բնութիւնը տիրական պատկեր է ստանում, նաեւ վեցեկի շարժմամբ անօրինացածը՝ կրկին նորոգուեց վեցերորդ օրուայ վեցերորդ ժամի իր այցելութեամբ:

Իսկ ութը՝ նախօրինակն է ութերորդ դարի, երբ յաւիտեանական միաշարաթին հանգստութիւն կը պարգևի բոլոր վաստա-

"Իսկ վեց օր յետոյ՝ Յիսուսն իր հետ վերցրեց Պետրոսին, Յակոբոսին եւ նրա եղբայր Յովհաննէսին" (Մատթ. Ժէ 1)

կաւորներին, որի ժամանակ ինքն էլ յարութիւն առաւ:

«Եւ վեց օրից յետոյ, Յիսուս վերցրեց իր հետ Պետրոսին եւ . . .»:

Մտորի՛ր աւետարանչի խոնարհութեան մասին, թէ ինչո՞ւ չի նսեմացնում նրանց, որոնք իրենից առաւել մեծարուեցին Քրիստոսի կողմից, բազում տեղերում նշելով «Պետրոսին, Յակոբոսին եւ Յովհաննէսին»: Քանի որ սրբոց գնդերը ազատ են նախանձի զգացողութիւնից ու սնափառութիւնից: Բայց տեսնեմք, թէ ինչո՞ւ է միայն նրանց վերցնում:

Որովհետեւ, եթէ բոլորին վերցնէր, ապա Յուդան էլ նրանց հետ կը լինէր, նա՛ որ օտարացած էր Աստուծոյ շնորհներից ու փառքից, նաեւ արժանի չէր վայելելու Տիրոջ արքայութիւնը: Իսկ եթէ մէկն ասի, թէ, տակաւին, մասնիչ չէր: Արդ՝ թէպէտ բոլորի համար ծածուկ էր, սակայն Տիրոջը յայտնի էր Յուդայի սրտի չարութիւնը, դրա համար էլ տասներկուսին չտարաւ իր հետ: Սակայն, եթէ մնացածին վերցնէր, իսկ անարժանութեան պատճառով, սրան թողնէր, բաւականին մեծ հնարաւորութիւն կը ստեղծուէր մասնութեան համար, այս էր պատճառը, որ մնացածին թողեց նրան պահպանելու՝ իրրեւ գազանի:

«Յիսուս վերցրեց իր հետ Պետրոսին, Յակոբոսին եւ Յովհաննէսին»: Իսկ այս ընտրութիւնը եւս պատահական չէր, որովհետեւ մնացածից առաւելագոյն էին:

Պետրոսին՝ որովհետեւ սիրում եւ ջերմ հաւատում էր Նրան, յայտնի է բազում տեղիներից:

Յովհաննէսին՝ քանզի Նրա կողմից շատ սիրելի էր, որ մինչեւ իսկ լանջովմ ընկաւ:

Իսկ Յակոբոսին՝ այն պատասխանի համար, թէ «կարող եմք ըմպել քաժակը»:

Որոնք ոչ միայն խօսքով այլ նաեւ գործով կատարեցին առաջինն իսկ յանձն առնելով: Դրա համար, միայն նրանք էին խաչի մօտ, երբ առանձնացած աղօթում էր, որ չգայթակղուեն իր չարչարանքներից: Հենց սրանք էլ հանդիսատես էին Նրա փառքերին, նաեւ, որ մտապահեն մարգարէների յորդորները, որոնք Նրուաղէմից դուրս գալու մասին խօսում էին, եւ յայտնում, թէ կամաւորաբար եկաւ չարչարուելու եւ ոչ թէ հարկադրաբար:

Դարձեալ երեքին միայն վեր հանեց, որպէս զի ցոյց տայ, թէ Նա ինքն է, որ մինչեւ երկինք գալիք արարչութեան խորհուրդներն ու անհռելի նախախնամութեան պարգեւները՝ երեք դասապետութիւնների, առաջին քահանայապետութիւնների՝ սերովքների, քերականների եւ աթոռների միջոցով, որոնք անընդմիջաբար հաղորդակցում են լուսափայլութեան քիւմանը, որոնցմով բարետրապէս անցնում են ներքին շնորհը, իսկ նրանցից էլ համայն արարածներին: Այդպէս էլ, երբ մարմնաւորուեց, նոյն սահմանումն անփոփոխ պահելով, մարդեղութեան խորհուրդն ու երկրորդ Գալստեան նախատիպը նրանց՝ իբրեւ յոյժ մերձաւորների եւ վերինների սրբութեանը մօտ եղողների՝ Պետրոսին, Յովհաննէսին եւ Յակոբին, իսկ նրանց միջոցով էլ իրենց հետեւողներին եւ սրբազան հաւատացեալներին ի Քրիստոս:

«Եւ, վեր բարձրացրեց նրանց, մի առանձին բարձր լեռ»:

Բարձր լեռ, ումանք դրախտին եւ անուանում, քանզի աշխարհից էլ վեր, հաւասար լուսնական գնդին, առանձին պատուած քերականներով եւ հողեղենների

բնութիւնից բոցեղէն սրով զատուած, որի հետ եւ էլ եւմ համաձայն, քանզի տեսիլքն այն յարութեան ապացոյցն էր, իսկ Յարութիւնը ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ առաջին փառքերի վերականգնումը: Այդ էր պատճառը, որ այնտեղ տանելով, աշակերտներին ցոյց տուեց Յարութեան խորհուրդը:

Ումանք ասում են, թէ այն Սիոն լեռն էր, որտեղ Դաւիթն ամբողջ կառուցեց, իսկ Պետրոսն էլ այս պատմութիւնից հետեւեցնելով «Սուրբ լեռ» է կոչում, թէ՛ «Նրա հետ եղանք Սուրբ լեռան վրայ», ըստ Դաւթի, թէ «Նրա հիմքերը իր սուրբ լեռան վրայ է», որտեղ հիմնարկելու էր Վերին Սիոնի խորհուրդը: Իսկ մի մասը Սիոնական է անուանում գագաթն այն, որը բարձր է եւ մեկուսի, որտեղ ստացան օրէնքներին ու պայծառացաւ Մովսէսի դէմքը, որն էլ յայտնապէս խորհրդապատկերում էր այս պայծառացումը: Նաեւ այնտեղ էր, որ Քաղուեց Մովսէսը, ինչպէս նաեւ փախաւ Հեղիասը, որը կրկին անգամ կանչեց եւ ցոյց տրուեց Աստուածութեան փառքը: Բայց հասարակութիւնը Թաքոր լեռ է կոչում, վկայելով մարգարէի խօսքը, թէ «Թաքորը եւ Հերմոնը կը ցնծան քո անունով»: Իսկ Պետրոսն ասում է թէ՛ «Հաստատապէս եմք ընդունում մարգարէական խօսքը, որին եթէ վստահանամք բարոք է»:

Արդ՝ նրանց բարձրացնում է լեռը՝ մարմնով, իսկ մտքով գիտութեան անհանելի իմաստներին է հասու դարձնում: Ինչո՞ւ, նախ՝ որ հրեաներից աներկիւղ պահի, որպէս զի տեսնելով չմոռանան՝ առանձնացնում է ապահով տեղում:

Երկրորդ՝ ինչպէս վերին ազդմամբ Պետրոսը դաւանեց, եւ Որդի խոստովանեց, եթէ ոչ մարմին եւ արիւն, այլ «Հայրն իմ որ երկնքում է քեզ յայտնեց»: Վեր հանեց լեռը, որպէս զի Պետրոսն իր իսկ ականջով լսի Հօր կողմից այն, ինչ որ իր քերականով վկայեց:

Երրորդ՝ ցոյց տայ իր Աստուածութեան փառքը՝ Յարութիւնից առաջ, որպէս զի, երբ Յարութիւն առնէր մեռելներից իմանան, որ ոչ թէ տառապանքի համար ստացաւ փառքը, այսինքն՝ խաչելութեան, այլ խաչից առաջ էլ փառքն ունէր, ըստ այնմ, թէ՛ «Հայր փառաւորիւր ինձ քո փառքով, որն ունէի աշխարհի արարումից առաջ»:

Զորրորդ՝ որպէս զի ընկալեն փառքերի վայելչութիւնը, որի համար էլ հրամայեց նրանց ակնանտես լինել:

Հինգերորդ՝ հաւասարեցնում է Մովսէսին, ինչպէս նրան բարձրացրեց Սինայ լեռը եւ փառեղէն տախտակների վրայ տուեց պատժող գրաւոր օրէնքները: Նմանապէս էլ Նոր Կտակարանում պաշտօնեաներին Թաքոր լեռը վեր հանեց, ոչ թէ մէզով պատուած, այլ փառքով զարդարուած, հոգեւոր օրէնքները գրելով նրանց շնորհալից սրտերի վրայ: Իսկ առանձին կամ մեկուսի տեղում է ասում, որպէս զի ուշադիր լինէին տեսիլքին կամ էլ նրանց առանձնացնէր ուրիշներից:

2.- «Եւ այլակերպուեց նրանց առջեւ: Եւ լուսաւորուեց նրա երեսը արեգակի պէս, իսկ նրա հանդերձները լոյսի պէս սպիտակ դարձան»:

Իր երեսի կերպարանքը փոփոխեց մինչեւ մահուան աստիճան, որպէս զի «տեսնեն նրա երեսի գեղեցկութիւնը»՝ ըստ Դաւթի, որ «չերկմտեմ նրա երեսի փոփոխութիւնից՝ մինչեւ մահ իսկ տկարանալով», ըստ Նաայի մարգարէի: Եւ դարձեալ, «Ովքեր խաչակից են նրա փառքերին»՝ նրանց երեսի կերպարանքը լոյսի կը փոխուի», ըստ առաքելի՝ «Մեր մարմնի խոնարհութիւնը կերպարանակից կը դարձնի իր մարմնի փառքերին»: Ըստ Յովհաննոս թէ՛ «Նրա նման լինեմք, քանզի տեսանք նրա փառքերը՝ Հօրից վերցրած՝ Միածնի փառքի պէս, շնորհներով եւ նշարտութեամբ լեցուն»:

«Եւ այլակերպուեց» - ասում է -

նրանց առջեւ, եւ նրա երեսը արեգակի պէս լուսաւորուեց»:

Մովսէսից առաւել, որովհետեւ Մովսէսինն արտաբնական էր, իսկ Տիրոջ Աստուածային արտափայլումը՝ ներբնական: Բայց «Արեգակի պէս» ասելը, ոչ այդչափ նկատի ունի միայն, այլ առաւել եւս, մինչեւ անգամ, իր երեսի պայծառութիւնը ծածկում էր արեգակի լոյսը, սակայն քանզի չկա մեր շրջապատում առաւել մեծագոյն լոյսի աղբիւր, դրա համար էլ արեգակի հետ է բաղդատում: Նաեւ պատահական չէ, որ նրա երեսը արեգակի պէս էր լուսաւորուած, քանզի Արդարութեան արեգակ լինելով՝ այրում էր խաւարի գործերը, եւ փարատում տգիտութեան եւ կոռապաշտութեան մութ գիշերը, պայծառացնելով մարդկանց աստուածային գործերը:

Եւ դարձեալ, Աստուածութեան երեսը ցոյց տուեց, որպէս զի ճանաչեն, թէ վեր է առաւել քան չարչարանքները, որոնք կամաւորաբար է կրում մեր փրկութեան համար:

Նաեւ առաքելները խնդրում էին սովորեցնել, թէ ինչպէս է գալու երկնից՝ ցոյց տուեց օրինակը: Յարութիւնից յետոյ միայն պատրաստ էին տեսնել նրան, սակայն այստեղ ցոյց տուեց, որպէս զի իմանան, թէ Նա էր, որ Յարութիւն առաւ, եւ ոչ այլ ոք, եւ հաւատան, թէ, «Նաեւ արդարեւ»՝ արեգակի նման կը ծագեն երկնային արքայութիւնում: Դարձեալ, իր կողմից ցոյց տուեց այն փառքը, քանզի դեռ անմեղ էր Ադամը, որովհետեւ արեգակի նման փայլում էր Դրախտում»:

«Եւ նրա հանդերձները լոյսի պէս սպիտակ դարձան»:

Մարկոսն ասում է, թէ՛ «Երկրի վրայ չկայ մի այնպիսի միութիւն, որ կարողանար այդպէս սպիտակացնել», այսինքն՝ թէպէտ ունենա իրենց անձերը մաքրում են մեղքերից, սակայն չեն կարող վերակենդան

նացնել, որպեսզի իմանան թե՛ նա, որ փոխեց իր հանդերձները, նոյնպես կը վերակենդանացնի մարմինն իր, որ մարմնաւորուել էր: Նա մեր յարութեան ժամանակ, որ տուեց մեզ Հոգի եւ անմատոյց փառք, կարող է ապրեցնել նաեւ այնտեղ՝ մահուան պահին, ինչպէս որ մարմնապէս նաշակում ենք Նրան:

Իսկ նշանակալիութեամբ Տիրոջ այլակերպուելը ցոյց էր տալիս հին օրէնքի փոխուելը դէպի նորը, ինչպէս ստուերը՝ լոյսի վերածելով: Իսկ նրա երեսի պայծառութիւնը արեգակի պէս՝ նախանշում էր Աւետարանի վարդապետութիւնն ու առաքելական աստուածաբանութիւնը, որտեղ լուսապայծառ վերլուծութեամբ մեկնաբանում են աստուծային բանքի իմաստը:

Իսկ «հանդերձները լոյսի պէս դարձան»: Խորհրդանշում է նորածինների մաքրութիւնը աւազանի մկրտութեամբ, որով սպիտակած պայծառացան առաջին մեղքերից, եւ դարձան մեր Տիրոջ հանդերձներն, ըստ մարգարէին. «Կենդանի եմ եւս, ասում է Տէրը», նաեւ թէ՛ «Ձեզ բոլորիդ իբրեւ հանդերձ գգեստւորեցի»: Որն էլ տեսաւ Յովհաննէսը՝ ներմակ գգեստներ գցուած իրենց վրա:

3.- «Եւ ահա նրանց երեսցին Մովսէսն ու Նղիան, որոնք խօսում էին Նրա հետ»:

«Ահա» բառը ցոյց է տալիս յանկարծակիութիւնը, որովհետեւ նրա երեսի փառաւորումից մարգարէների երեսալը՝ իսկոյն վկայեց թէ Սա էր, որ Սինա լեռան վրա փայլատակմամբ երեսաց: Եւ Նղիային Սիգում նրբօրէն յայտնուեց, նոյնպէս եւ այժմ առաքելների առաջ այլակերպուեց: Դա սոսկ տեսիլք չէր, ինչպէս Սամուէլը Սաւուդի առաջ, այլ ստոյգ կերպով եկած եւ այնտեղ ժամանած Տիրոջ հրամանով:

Ինչո՞ւ փառաւորուելուց յետոյ երեսա-

ցին Մովսէսն ու Նղիան, եւ ոչ թէ փառքից առաջ, եւ կամ ինչո՞ւ համար երեսացին փառքից յետոյ. որպէսզի ցոյց տայ, թէ հանդերձեալ աշխարհում է յայտնուելու արդարների վայելչութիւնը, ըստ այնմ թէ «Երբ Քրիստոս կը յայտնի ձեր կեանքը՝ այն ժամանակ էլ դուք նրա հետ կը յայտնուէք փառքով»:

Բայց ինչո՞ւ Մովսէսին ու Նղիային բերեց՝ խօսակից դարձնելով իր հետ: Պիտի ասենք՝ բազում են պատճառները:

Նախ այն, որ ժողովրդից ոմանք ասում էին Քրիստոսին, թէ Նղիան է, իսկ միւսները Երեմիան կամ մարգարէներից որեւէ մէկը. բերեց կանգնեցրեց մարգարէներին գլխաւոր լեռան կատարին, որպէսզի տեսնեն Տիրոջ եւ ծառաների տարբերութիւնը, որտեղից եւ նանայեն, թէ իրաւացիօրէն գովաբանուեց Պետրոսի կողմից:

Երկրորդ՝ որովհետեւ բամբասում էին նրանից, թէ օրէնքը չի պահում, եւ կարծում էին, թէ Հօր փառքը որ նրանց կողմից չընկալուեց, մարմնապէս էին խորհում, ասելով, թէ՛ «Դու մարդ ես, բայց բռնանաւ Աստուած եւ դարձում»: Ցոյց տուեց Մովսէսով եւ Նղիայով՝ թէ նախանձից են բամբասում: Որովհետեւ եթէ օրէնքը խախտեր, կամ էլ Հօր փառքը յափշտակեր, ապա Մովսէսը, որ օրէնքները տուեց, եւ Նղիան, որ Աստուծոյ փառքերի վրէժխնդիրն էր, յանձն չէին առնի այցելել մի օրինազանց մարդու, որը հայրերի կրօնին հակառակ էր: Եւ կամ էլ վկայել մէկին, եթէ ստոյգ չիմանային, թէ Աստուծոյ Որդի է Նա:

Երրորդ՝ սովորիր, որ Նա է Տէրը կենդանի ապրողների եւ մեռելների, վերիններն ու ներքիններն առհասարակ իր իշխանութեան տակ են: Ուստի մէկը կենդանի ապրողներից, իսկ միւսը՝ մահացածներից կանչեց յառաջ բերելով:

Չորրորդ՝ որովհետեւ եկաւ ոչ միայն

ապրողներին փրկելու, այլև ղեկավարելու գտնուող հոգիներին ազատելու: Արդ՝ Նդիայի միջոցով վերին եւ ստորին բանականներին աւետիս տուեց փրկելու՝ մարդկանց իր գալստեամբ, որոնց փրկութիւնը խնդութիւն էր վերինների համար: Եւ ղեկավարելու իր մահուամբ, որ Մովսէսի միջոցով ճանաչուեց, վեր բարձրացրեց ղեկավարից:

Հինգերորդ՝ որպէս զի խրատի աշակերտներին, Մովսէսի նման լինել հեղ, քանզի Մովսէսն ասում էր. «Եթէ նրանց թողութիւն տաս թողութիւն տուր ինձ էլ. ապա թէ ոչ, ինձ էլ չնչիր բռնաբարութիւնից, որ գրեցիր»: Եւ դարձեալ՝ սաստիկ նախնաձայնով լինել Նդիայի պէս, որը երեւ տարի սովով տանջեց անարժան ժողովրդին:

Վեցերորդ՝ նրանցից պահանջում էր առաքինութիւն, ինչպէս Մովսէսն ու Նդիան իրենց ժամանակին ցոյց տուեցին, քանզի ասաց, թէ՝ «Ով կամենայ իմ ետեւից գալ, պիտի վերցնի խաչը եւ գայ ինձ հետ»: Արդ՝ որպէս զի չվատուէին մարգարէների միջոցով էր միջնորդութիւն մատուցում եւ ցոյց էր տալիս նրանց փառքով, որ միշտ չվշտանան, քանզի կ'անցնեն պատերազմներն, ու չարչարաբաններից յետոյ կը հասնեն փառքի եւ հանգստի, ինչպէս մարգարէները, որոնք թէպէտ չարչարուեցին՝ մէկը՝ փարաւոնից, միւսն՝ Ահաբից, քայց նրանց չարչարանքները եղան փառքի պատճառ:

Եօթներորդ՝ նրանց կամաւոր աղատութիւն քննեց, եւ որպէս զի ծանր չհամարեն, բերեց Մովսէսին, որն առաւել քարի էր համարում Քրիստոսի նախատիպները՝ քան եգիպտացիների բազում գանձերը եւ արդարի ոսկորներն էր կրում միայն: Նաեւ Նդիան, որ միայն մաշկեղէնով (վերարկով) էր քաւարարում, այն էլ՝ որովհետեւ հին օրէնքում էին:

Ութերորդ՝ եկեղեցուն յայտնեց, թէ

ոչ միայն սոսկ Որդունն են իր արքայութեան փառքերը, այլեւ կոյսերինն ու ողջախոհ ամուսնացածներինը: Ուրախութիւն տուեց ի փառս Աստուածութեան՝ եկեղեցու խորհուրդների, որն ունի կոյսեր եւ պարկեշտ ամուսնացեալներ, ինչպիսիք էին այնտեղ Մովսէսը, Պետրոսը, Նդիան ու Ջեքեղիայի որդիները:

Իններորդ՝ Մովսէսին երբայեցողք քանակի զօրավար դարձրեց, իսկ Նդիային անապատաբնակ, որպէս զի ճանաչեց, թէ աշխարհի արեւստները չեն կարող մեզ հեռացնել Աստուծոյ, միայն թէ՝ ըստ նրա կամքի մեր ընթացքը իրագործեն:

Տասներորդ՝ Մովսէսն ու Նդիան միաբանեցին առաքեալների հետ, որպէսզի իրագործուի հնի եւ նորի միաբանութիւնը՝ փառաւոր առնելով երկուսին էլ, ըստ առաքեալի, եթէ դատապարտութեան պաշտօնը փառքով է, ապա որքան առաւելապէս արդարութեան պաշտօնը փառքերով կը լինի:

Տասնմէկ՝ Մովսէսն ու Նդիան ձգտեցին տեսնել նրան, եւ քանզի ժամանակը չէր եկել, որ կատարէր նրանց համար, այն պահեց իր գալստեան ժամանակ, որպէս զի երբ տեսնեն իրեն մարմնով՝ վկայեն, թէ իրօք Աստուած է, քանի որ չէին քաւարարում տեսնել առանց մարմնի, տեսան մարմնով եւ նրանց իզձը կատարուեց, որովհետեւ ցանկանում էին տեսնել նրան, ըստ այնմ. «Իր երկիւղածների կամքը կատարում է»:

Տասներկուերորդ՝ որ ուսուցանի նրանց, թէ մէկ ուրիշը չէ, այլ ինքն է, որ Մովսէսին եգիպտոս առաքեց, եւ հրաման տուեց Նդիային, իսկ այժմ իր հրամանով կանչեց, աշակերտներն էլ լսելով մարգարէների՝ մի Աստուած Հին եւ Նոր օրէնքների բաշխող խոստովանեցին:

Տասներեք՝ քանզի տեսիլքն այս արքայութեան խորհուրդն էր կրում, բերել տուեց երկուսին՝ որպէս զի հաստատուն

լինի յարութիւնը եւ դատաստանի վախճանը, թէ ովքեր մեռած են՝ Մովսէսի նման կը յառնեն, իսկ ովքեր կենդանի են՝ Նդիային պէս կը բռչեն:

Տասնչորս՝ Բանգի Մովսէսը կրում էր օրէնքների խորհուրդը, իսկ Նդիան՝ մարգարէների, որոնք տեսան նրա փառքերը, որոնցմով հաւատում ենք, թէ օրէնքներով ու մարգարէութիւններով ֆարգուեց նրա խաչի խորհուրդը, որը Սուրբ եկեղեցու փառքն է:

Տասնհինգերորդ՝ Բանգի Ջեքեղիայի որդիները փառք խնդրեցին, մէկը աչից, իսկ միւսը՝ ձախից, իսկ նա էլ ասաց՝ Իմ բաշխելով չէ, այլ ում որ կը տրուի՝ Հօրից է: Դրա համար էլ Մովսէսը աչից եւ Նդիան էլ ձախից երեսացին, որպէս զի տեսնեն, թէ նախ պէտք է չարչարանքներին հաղորդակից լինել ինչպէս նրանք, ապա միայն փառքերին:

Տասնվեցերորդ՝ որ իմանայ Պետրոսը, թէ հրեշտակները երկնքից, իսկ արդարները՝ երկրից սպասում եւ ակնկալում էին նրա մահուանը, դրա համար էլ Նդիան երկնքից, իսկ Մովսէսն էլ երկրից յայտնուեց:

Տասնօթերորդ՝ Բանգի երկու եւ երեք վկաներով է հաստատում ամէն բան, այնպէս էլ երեքը ներքեւից, իսկ երկուսն էլ վերուստ վկայեցին նրա Աստուծութեանը:

Քննելի է նաեւ այն հարցը, թէ առաքելները, որտեղից հանաչեցին մարգարէներին, ոմանք ասում են, թէ նրանց նկարները տախտակի վրայ պատկերուած ունէին, իսկ այլք, թէ Մովսէսը թոթովախօս էր եւ ծանրալեզու, իսկ Նդիան քաւամազ, մաշկեկով հանդերձ, որի օրինակով էլ տեսնելով հանաչեցին: Կեսն էլ, թէ՛ իմացան աշակերտները Մովսէսին ու Նդիային, ինչպէս Յովհաննէս Մկրտիչն էլ հանաչեց մեր Տիրոջն՝ ասելով. «Ահա գառն Աստուծոյ»: Յայտնի է՝ Հոգով:

Բայց ինձ թւում է, թէ իրողութիւնը՝ Յարութեան նմանողութիւնն էր, նաեւ յարութեամբ էլ հանաչելու ենք միմեանց ինչպէս մեծատունը Արքահամին՝ մի մարդու, որը վաղուց մահացած էր:

«Եւ ահա երեսացին - ասում է - նրանց Մովսէսն ու Նդիան, որոնք խօսում էին Տիրոջ հետ»:

Ի՞նչ էին խօսում, յայտնի է, թէ վախճանի մասին, որը կատարուելու էր Նրուսաղէմում, այսինքն՝ չարչարաբաններից ու խաչից, որոնց միշտ «փառքեր» են կոչում գրքերը: Կանչուած մարգարէներն էլ էին յորդորում, որտեղ առաքելներն էլ էին ներկայ: Այս էր պատճառը, որ երբ ասում էր, թէ «Հոգիս յօժար է»՝ մարգարէները՝ Բանգի հոգով խօսեցին, «իսկ մարմինս՝ տկար», այսինքն՝ առաքելները, Բանգի դեռեւս չէին ընդունել Հոգին, իսկ Յիսուս դեռ չէր փառաւորուել: Դրա համար էլ մարգարէներն աղերսում էին նրան իրագործել համայն մարդկութեան փրկութիւնը, դրանով իսկ պատահելով Ադամի պարտեաց գիրը, որն էլ լսելով հաւանեցին առաքելները: Իսկ այնուհետեւ մարգարէների եւ առաքելների միաւորութիւնն իրագործուեց, ինչպէս այժմ եկեղեցում համաձայնուած են մարգարէութիւններն ու առաքելների վարդապետութիւնը, Բանգի երկու դասերն էլ նրա հետ էին խօսում եւ նրան վարդապետում:

4.- «Պատասխանեց Պետրոսն ու ասաց Յիսուսին. Տէր՝ բարեւ է մեզ այստեղ լինել»:

Բանգի Պետրոսը լսեց մարգարէներից՝ որոնք խօսում էին Նրուսաղէմից դուրս գալու մասին, մանաւանդ Տիրոջից, որ կը գնայ այնտեղ եւ կը չարչարուի: Տակաւին մտնով կասկածում էր, հոգս փաշում եւ երկնչում էր նրա համար, բայց ազատելուց յետոյ չէր համարձակուում հակառակուել, սակայն այլ խօսքերով գրեթէ նոյնն էր

ակնարկում, «Բարւո՛ք է մեզ այստեղ լինել»։ Եւ դարձեալ, քանզի գիտէր դպիրների նախանձը, ինչպէս նաեւ հրեաների խուճապը, իսկ այստեղ ապահով էին տեղանքի հեռաւորութեան եւ ամրութեան պատճառով, կամենում էր, որ հանապազ այնտեղ լինէր, եւ եթէ յանդգնէն յայտնել, ապա հրեաներն այստեղ էլ ցոյց կը տան իրենց հակառակութիւնը՝ Մովսէսն ու Եղիան մեզ մօտ են, մէկը Եգիպտոսում տանջեց խստասիրտներին, իսկ միւսը հուր իջեցրեց եւ յիսունին այրեց, կը չարչարեն նաեւ իրենց։ Եւ այս ամէնը ոչ թէ անձի անգիտութեան պատճառով էր, այլ առաւել եւս վարդապետի նկատմամբ տածած սիրոյ։ Եւ իրօք այդպէս է, քանզի յայտնի է մահուան ժամանակ, որ ասում էր, «Բեզ հետ պատրաստ եմ մեռնելու»։ Այնքան ամբոյսի մէջ էլ անձն իր մահուան էր մատնում, կտրելով ծառայի ունկը, որովհետեւ իր անձին չէր սպասարկում այդպէս, այլ իր Տիրոջ համար էր դողում։ «Բարւո՛ք է – ասում է – մեզ այստեղ լինել»։

Կրկին՝ հանելի թուաց Մովսէսի եւ Եղիայի հետ քննարկելով, քանզի դրախտի անմահութեան հուրը բուրեց նրանց քիմքից, եւ տեսաւ Աստուծոյ փառքերը՝ անարգանքների փոխարէն, յոյժ ուրախութեան ցանկութեամբ, ասում էր ... «Բարւո՛ք է մեզ այստեղ լինել»։

Իսկ նշանակալիութեամբ այդպիսին է, քանի որ ոմանք ասացին չկայ յարութիւն. սակայն, երբ ճշմարիտներից յանդիմանուեցին, որոնք հաստատեցին քնութիւնից, թէ մարդուս քնոյթը փոփոխական է, քանզի անէութիւնից եկանք էութիւն, իսկ այնտեղից էլ անձնիշխան կամով դէպի չարը խոտորուեցինք, նմանապէս էլ փոփոխմամբ, դարձեալ ի բարին կը բարձրանանք։ Որի մասին հակառակն են ասում, «Եթէ այդպէս է, ապա այնտեղից դարձեալ դէպի չարը նորից կը թաւալուենք»,

որն անպատասխան է թողնում այժմ առաքեալն ասելով, թէ՛ «Բարւո՛ք է մեզ այստեղ լինել»։ Այսինքն, թէ չարից փորձուեցինք, սակայն այժմ ախորժում ենք, որ բարին աւելացնենք, եւ դարձեալ դէպի չարը չթեւակոխենք։

«Եթէ կամենաս, երեք տաղաւարներ կը հիմնենք, մէկը՝ քնք, միւսը՝ Մովսէսին, իսկ մէկն էլ՝ Եղիային»։ Սկզբում մտածում էր, թէ դարձեալ ընդդիմանալով սաստիկ կշտամբանք չլինի. «Եթէ կամենաս երեք տաղաւարներ կը հիմնենք»։ Ի՞նչ եւ խօսում, ով Պետրէ, քիչ առաջ չբաժանեցի՞ր նրան ծառաներից, արդ՝ ինչո՞ւ եւս դարձեալ ծառաների հետ դասում, թերեւս ձեր երեքիդ համար մենք պատրաստ ենք երեք տաղաւարներ, եւ սպասաւորենք ձեր պէս վեհ անձանց։

Բայց քանզի անկատար էին խաչելութիւնից առաջ, չնայած որ, Հայրը նրան յայտնեց, բայց յայտնութիւնը միշտ չէր որ իր հետ ունէր, քանզի տագնապած էր ահից, ոչ միայն այն քանից, որ ասացին, այլեւ ահագին տեսիլքից եւ լոյսի սաստիկ ճառագայթներից։ Դրա համար էր, որ Մարկոսն ու Ղուկասն ասում են, թէ՛ «Զգիտէր, թէ ի՞նչ էր խօսում»։

Արդ, թէպէտ այսպէս էր, սակայն նա մեծ իմաստութիւն բարբառեց իր տգոտութեան մէջ։ Քանզի երեք տաղաւարների յօրինմամբ՝ երեք անձերի խորհուրդը վեր հանեց, քանզի այնտեղ յայտնուեց Սուրբ Երրորդութիւնը՝ Հայրը՝ վկայութեամբ, Որդին՝ պայծառակերպութեամբ, իսկ Հոգին՝ ամպեղէն հովանաւորութեամբ որպէս զի ճանաչէին երեքն էլ, աստուածութեան երեք անձերին եւ պատմեն նրա գալուստը, թէ ինչի համար եղաւ։ Միանգամայն տաղաւար պատրաստեն Երրորդութեան համար՝ հոգում, մտքում եւ մարմնում։

Իսկ ուրիշները երեք խորհուրդ են

վերագրում տաղաւարին՝ որն ամանդութեամբ պահպանում ենք՝ մէկը՝ յանուն Տիրոջ ծննդեան, միւսը՝ Մովսէսի աղուհացին, իսկ մէկն էլ՝ Նդիայի այլակերպութեանը:

5.- «Եւ մինչդեռ նա խօսում էր, ահա լուսաւոր ամպը հովանի եղաւ նրանց վրայ»:

Պետրոսը ձեռագործ տաղաւար էր յօրինում, իսկ Հայրն ի վերուստ տնօրինում էր անձեռակերտին, որպէս զի իմանայ, թէ պէտք չունի մարմնական տաղաւարի: Բայց թէ ինչո՞ւ էր ամպով երեսում, կամ ի՞նչ է լուսաւոր ամպը: Աստուծոյ սովորութիւնն է ամենուր ամպով երեսալ, ըստ այնմ, թէ՛ «Ամպն ու մէզը նրա շուրջն են» «Ամպերում հիմնեց իր ընթացքը», «նստած թեթեւ ամպի վրայ», Նգեկիւր տեսաւ մեծ ամպ սերովքների մէջ, «Մարդու Որդին կը գայ երկնի ամպերով»: Թէ՛ անհաւանական համար, ինչպէս նաեւ բեղմնաւոր եւ անեցնող լինելով, նաեւ իմանալի անձրեւը իբրեւ բժշկական շնորհի ցօղ, թէ՛ արագութեան համար, ամենուրեք ծամանելու: Իսկ այստեղ լուսաւոր. քանզի երբ որեւէ սպառնալիք էր բարբառում՝ խաւարային ամպով էր երեսում, ըստ Դաւթի. «Խաւարային ջրերը մինչեւ ամպերն ու մէզը»: Սակայն այստեղ ոչ թէ վախեցնել էր կամենում՝ այլ ուսուցանել, դրա համար էլ՝ ամպը լուսաւոր էր, իսկ ձայնն էլ ոչ սպառնական, այլ քաղցրալուր: Կրկին անգամ՝ լուսաւոր ամպը, ինչպէս ասացի, Սուրբ Հոգու նշանն է. լուսաւորելու նրանց միտքը եւ ծանուցելու, թէ նա է նշմարիտ լոյսը, որը լուսաւորում է աշխարհ եկած բոլոր մարդկանց, կամ Տիրոջ մարմինը՝ աստուածութեան պայծառացած ամպ լուսաւոր լոյսով, ըստ այն երգի, թէ՛ «Մեր մահիճների հովանաւոր»:

Որն էլ զովացրեց մեղքերի տապից եւ հանգստացրեց բեռների ծանրութիւնից՝ որոնք վերաբերում էին օրէնքներին, մար-

գարէներին ու Աւետարանին:

Ձայն լսուեց ամպից, որն ասում էր. «Դա է իմ սիրելի Որդին, որին հաւանեցի, լսեցէ՛ք Նրան»:

Պէս-պէս տեսութիւններ եւ վկայութեան ձայներ եղաւ Պետրոսի մասին, որը հակառակ էր Տիրոջ չարչարաններին:

Դրա համար էլ նախ Քրիստոս փառաւորուեց, որ չկարծեն իր մահն ակամայ, կամ նրա փառքերին պակասութիւն լինի: Մարգարէներն էլ գալով նոյնը յորդորեցին: Իսկ այժմ էլ ամենամեծ եւ հաւատարմութեան արժանի Հայրն ամպից բարբառում էր: Եւ թէ ինչո՞ւ ամպի միջից: Ասում է, քանզի ոչ Յիսուսն էր խօսում, ոչ Մովսէսը եւ ոչ էլ Նդիան, այլ Հայրն ամպի միջից՝ ինչպէս նշում է: Իսկ ինչ էր բարբառում. «Դա է իմ սիրելի Որդին»:

Նախ որ աշակերտները հաւատան, թէ նա է իսկապէս Որդին Աստուծոյ, նամանաւնդ Պետրոսը, քանզի որ Հօր յայտնութեամբ, նախ ինքը դաւանեց յետոյ երկրաւորների մակարդակին իջնելով, թէ քաւ լիցի քեզ Տէր, եւ Տիրոջը ծառաների հետ էր դասում տաղաւարների պատեհով: Դրա համար էլ Հայրը գաղտնիքների գործակից է դարձնում Որդու խորհրդակիցներին: Որ ուսանելով Հօրից այլեւ չմոռանան, որոնք մեծ ցանկութեամբ լսում էին Որդուց, բայց մոռանում էին: Երկրորդ՝ այս ձայնը լսեցին առաքեալները, քանզի երբ քահանայապետը երդմամբ ուզում էր իմանալ թէ՛ «Դո՞ւ եւ Օրհնեալի Որդին», իսկ Պիղատոսը հարցնում էր՝ «Դո՞ւ եւ Քաղաւորը», առաքեալները հաւատացնում էին ժողովրդին, թէ այս բարբառը մեծ իմաստներս լսեցինք, երբ նրա հետ Սուրբ լեռան վրայ էինք, թէ՛ «Դա է իմ սիրելի Որդին, հաստատուն եւ սոյնգ Որդին, որին հաւանեցի: Ոչ միայն որպէս Որդի եւ սիրելի, նաեւ հաւանում եմ նրա բոլոր գործերին եւ միաբան լինելուն եւ իմ կամքը կատարելուն»:

Այսինքն՝ եթե կամենում է խաչ բարձրանալ եւ կամ որեւէ այլ բան անել մի ընդդիմացե՛ք, զի ով լսում է Որդուն՝ մեծ արում է Հօրը:

«Դա է իմ սիրելի Որդին, որին հաւանեցի, լսեցե՛ք նրան»: Դարձեալ՝ նոյն վկայութիւնը, որը երբեւէ Յորդանան գետում մկրտուելիս Հօր ձայնը դաւանեց, քանզի մինչ այդ ծածուկ էր մարդկանցից, նաեւ ակնկալում էր մկրտութիւնից յետոյ հրաշքներ կատարել, վայելչաբար Հայրը վկայութիւն էր տալիս Տիրոջ այն խորհրդածութեամբ, թէ նրա հանութեամբ ու սիրով է կատարում:

Յովհաննէս Մկրտչի վերաբերեալ նոյնպէս, քանզի նրան էին մեծ համարում, լինելով քահանայի որդի եւ հրաշքով ծնուած, որի մօտ ուղարկեցին, «Դու ես, որ գալու ես, թէ ուրիշին ակնկալեմք»:

Արդ՝ եկաւ խօսքը եւ իջաւ Հոգին, որ հոչակաւոր դարձնի իր Որդուն, այս ամէնով հանդերձ վկայեց, իսկ այստեղ, որ կրկնեց Պետրոսի դաւանութեան համար, ի հաստատութիւն եւ նրա խորհուրդների ընդդիմութեան փարատման, որ խաչի վերաբերեալ հակառակում էր, կարծես թէ ասելով նրան. «Մի հակառակուի՛ր մարդկային մահկանացու ցեղի վերակենդանացմանը: Քանզի նա քեզ առաւել սիրելի չէ, քան ինձ, որովհետեւ իմ ծոցից ծնուած թխումն է Հայրական սրտիս եւ ինձ առաւել մի նուաստացրու քան Աբրահամին եւ անգութ ցոյց տուր, քանզի նա իր միածին եւ միամօր սիրելին, աւետիսների ծնունդը չխնայեց ինձ համար: Արդ, մի՛ ետ պահիր նրա սիրուց, որը շտապեց, պարտաւորեցնելով ինձ: Դա ինձ համար ոչ թէ մտերմութիւն է, այլ թշնամութիւն»: Եւ նոյնիսկ միաձայնութեամբ ասաց, արգելելով նրան, որը խորհում էր խափանել համաշխարհային փրկութիւնը: Բայց այստեղ դու տես նշմարիտ Աստուածաբանութիւնը, որը երբ Հայրն է աստուածախօսում եւ Որդու

մասին աստուածաբանում ի՞նչ պէտք է ասել, ինչպէս որ Հայրը վկայեց Որդուն, այնպէս էլ Որդին Հօրը՝ ասելով. «Դա է իմ սիրելի Որդին», եւ ոչ թէ նրա մէջ է: Աստուածութիւնը մարմնով հանդերձ մի Որդի դաւանեց: Եւ Որդի է ասում համագոյութեան համար, զի Հօր բնութիւնից է եւ սիրելի: Քանզի սիրոյ ծնունդ է, իրօք սիրելի է, ինչպէս որ ասում է. «Սիրում եմ Մարմնացեալ Բանին, որն իմ հաւատարիմ Որդին է եւ Աստուածը»:

«Որին հաւանեցի»:

Քանզի շատերը շնորհներով կոչուած սիրելի որդիներ եղան, ըստ այնմ. «Իմ Իսրայէլ որդին՝ անդրանիկ է եւ ես սիրեցի նրան»: Բայց յետոյ ապստամբ գտնուեցին եւ չհաւանեց նրանց, իսկ Յիսուսին ասաց. «Հաւանեցի», այսինքն՝ սրբազան աստուածային գաղտնիքի կատարման հետ, քանզի նրա միջոցով կը փրկագործուի մարդկային ցեղը, մանաւանդ, երբ ասաց, թէ՛ «Նա էր, որ հաւանեց իմ կամքը», քանզի որ ի սկզբանէ բարկացել էր Ադամի յանցանքների համար:

«Դա է իմ սիրելի Որդին»:

Դարձեալ, քանզի որ շատ անգամներ իր անձը Աստուծոյ Որդի կոչեց, բայց հրեաները քակոծում էին, թէ՛ «դու օրինազանց մարդ լինելով՝ քո անձը Աստուածացնում ես»:

Եկաւ ձայնը եւ վկայեց, թէ՛ «Դա է իմ սիրելի Որդին» եւ ոչ թէ ձեր կարծածի պէս՝ հակառակը:

6.- «Երբ լսեցին աշակերտներն, ընկան երեսն ի վայր եւ խիստ վախեցան»: Ինչո՞ւ, երբ լսեցին բարբառը գարիւրեցիին: Զե՞ որ սկզբում նման պատգամ լուեց Յորդանանում, եւ ինչպէս նշեցինք նաեւ Խաչի մօտ, երբ ժողովուրդն ասաց, թէ՛ «Մեծ որոտում եղաւ», սակայն ոչ մէկը չթմրեց, սակայն այստեղ՝ ընկան:

Նախ՝ որ անապատ եւ անմատչելի տեղում էին եւ անընդհատ փոփոխում էր

Տիրոջ դեմքը, ինչպես նաև սաստիկ լոյսն ու ամպի տարածուելը եւ ձայնը նոյնպէս, այդ պատճառով է որ ընկան գետնին: Իսկ մնացեալ տեղերում այսչափ երկիւղ չկար՝ այլ միայն ձայնն էր, եւ ժողովուրդն էլ առընթեր երկրպագեցին:

Երրորդ՝ որովհետեւ մարմնական եւ եղական բնութիւնը չի կարող տանել Հօր ամամարմին եւ արարչական տեսքը: Քանզի Դանիէլը գումատուեց հրեշտակին տեսնելով, իսկ Եզեկիէլը երեսի վրայ ընկաւ, ապա ի՞նչ կարող եւս ասել այժմ, երբ Հայրը՝ Սուրբ Հոգով եւ Որդով հանդերձ յայտնուած երեւում էր այնտեղ:

Զորրորդ՝ քանզի անկատար էին, Յիսուս Քրիստոսի Ծննդեամբ տնկիներ դարձած, ձայնից, որ երկնքից էր գալիս հողմի պէս, զարհուրում էին: Իսկ երբ որթատունկի ընծիւղներ դարձան Տիրոջ Յարութեամբ, այնժամ երկիւղ չէին կրում, երբ սաստիկ հողմի նման փչեց Վերնատանը Սուրբ Հոգին:

7.- «Իսկ Յիսուսը մօտենալով հարուածեց նրանց ասելով. Ոտքի ելէ՛ք եւ մի երկնչէ՛ք»:

Որպէս զի սաստիկ ահը չզարհուրացներ եւ նրանց մտքից չնչէր իրողութիւնը, դրա համար էլ փարատում է երկիւղը գործով եւ խօսքով, քանզի երբ Հօր ձայնը իջաւ ի խոնարհ, Որդու ձեռքը վեր բարձրացրեց եւ կանգնեցրեց հաստատութեամբ:

Իսկ Ղուկասն ասում է, թէ «Պետրոսը եւ նրա հետ եղողները անուշահոտ բուրմունքից կամ տեսիլից ապշած, կարծես, խորը բուն էին մտել», քանզի երբ պէտք էր հսկել, նրանք ահի մէջ ընկան, որով էլ յայտնի եղաւ, թէ չեն կարող դիմանալ տեսութեանը՝ նախքան չարչարանքի կրթութիւնն անցնելը, ինչպէս խեղդէն անօքն են անցկացնում բուրայով, քանզի նախ՝ չարչարանքներին հաղորդակից պէտք է լինէին եւ ապա փառքերին: Դրա

համար էլ ասաց, թէ. «Մի երկնչէ՛ք»:

Իսկ խորհրդանշօրէն նրանց ընկնելը ցոյց էր տալիս Ադամի անկումը, որն էլ խօսքով անկում ապրեց, թէ՛ «Որ օրը ուտէ՛ք, մահով կը մեռնէ՛ք»: Իսկ Հօր ձեռք Որդին՝ հարուածելով մարմնին, վերստին ոտքի կանգնեցրեց:

8.- «Հայեացքները վեր բարձրացնելով, քացի Յիսուսից ոչ ոքի չը տեսան»:

Քանզի ինչպէս Յորդանանում զարտորոշեց նրան Յովհաննէսից Սուրբ Հոգու իջմամբ, այդպէս էլ այստեղի միայնութիւնը, որ յայտնի լինի, թէ ուրիշ ոչ մէկի համար չեկաւ Հօր ձայնը, այլ միայն Քրիստոսի:

Եւ դարձեալ՝ անհետացան Մովսէսն ու Եղիան: Սուրբ Հոգին, որը բերեց Եղիային եւ Մովսէսին եւ կանգնեցրեց, նրանց խօսակցութիւնից յետոյ յափշտակեց տարաւ նոյն տեղը: Քանզի ոչ թէ Որդուն էր պէտք սովորել, որ կանխագոյն ստուգուած էր, այլ որ աշակերտներն ուսանեն, որոնք չգիտէին, թէ յանուն ինչի եղաւ նրա գալուստը:

Դարձեալ՝ նրանք հեռացան, որ չզբաղեցնեն իրենց բռնեցողով, այլ ուշադիր լինեն Հօր խօսքին, որ Տիրոջ խօսքը չխառնուէր ծառաների խօսքին եւ նրանց միտքը պղտորուէր եւ մոռանային, թէ՛ «Երուսաղէմից դուրս գալը» Հօր եւ մարգարէների կողմից ասուեց, դրա համար էլ միայն Յիսուսը մնաց, որ կատարուի նրանց խօսքը:

9.- «Եւ մինչդեռ իջնում էին լեռան կատարից, Յիսուսը պատուիրեց նրանց եւ ասաց. «Ոչ մէկին չպատմէ՛ք տեսիլն այդ, մինչեւ Մարդու Որդին Յարութիւն առնի մեռելներից»:

Քանի որ, երբ սաստեց աշակերտներին, որ «ոչ մէկին չասէ՛ք, թէ եւ եմ Քրիստոսը»: Ինչպէ՞ս չյայտնես այսպիսի չմաղ յայտնութիւնը, մինչ այն ժամանակ: Քանզի որքան շատերն

իմանային պատմելով նրանից, այնչափ առաւել դժուարեցնել կը լինէր քաղաք համար խաչի գայթակղութիւնը: Իսկ, երբ շարժի եւ Սուրբ Հոգով արժանացնի, այնուհետեւ ընդունելի կը լինի եւ շեփորի ձայնից առաւել կ'աղաղակեն իրողութիւնը: Նաեւ գիտէր, որ նրանց չեն հաւատայ, այլ մոլորութեան կը համարեն, թէ «Որտեղի՞ց էք գնալում Եդիսիմ, ինչպէս նաեւ, Մովսէսի գերեզմանի տեղը ոչ ոք չգիտէ», այնուհետեւ կը լինէր հայհոյութիւն: Դրա համար էլ ասաց, «Համբերե՛ք, մինչեւ որ զօրութիւնը կ'ընդունէ մեռելներին յարութիւն տալու, եւ գերեզմանները կը պատառոտուեն, եւ հիմ ու նոր արդարները դուրս ելնելով կը գան մեծ թագաւորի ֆաղաքը՝ Երուսաղէմ: Այնուհետեւ կը հաւատան նաեւ նրանք՝ որ եթէ նա, որը յարութիւն տուեց նրանց, նոյն ինքն՝ յարութիւն կարող է տալ նաեւ Մովսէսին: Եւ, եթէ մեռածները լսելով եկան, ապա որքան եւս Եդիսիմ, որը կենդանի է: Դրա համար էլ խնդրում պահել ոչ մշտապէս, այլ երբ գայ իր յայտնութեան ժամանակը: Նաեւ տարածամ չֆարոգել նրա անունը, քանզի տակաւին չարքարանքների ժամանակն է, եւ միայն Յարութեամբ կը յայտնուի նրա տէրութիւնը, որի միջոցով էլ դիւրութեամբ կը հաւատան Յարութեան խորհրդին:

Արդ, երանելի են առաքելները, մանաւանդ այս երեքը, որոնք այսպիսի գեղապանծ լոյսի մաքրութեամբ վայելչացան եւ ամպի մէջ մտնելով յարկակից եղան Տիրոջն ու ընդհանուր Յարութեան խորհրդին այստեղից վարժուեցին:

Բայց եթէ կամենանք, մենք նոյնպէս կը տեսնենք Քրիստոսին, սակայն ոչ թէ ինչպէս նրանք տեսան այն ժամանակ, այլ առաւել լուսաւորագոյն, քանզի այնտեղ թերի եւ կիսաքաց արեց պայծառութիւնը՝ խնայելով նրան, իսկ յետոյ ակներեւ յայտնի կերպով կը գայ, ոչ միայն

Մովսէսով եւ Եդիսիմով, այլ Հօր անեղբ փառքերով եւ հրեշտակաց քաղմութեամբ: Ոչ թէ գլխածածկ ամպով կ'երեւայ, այլ երկինքն իսկ ամբողջութեամբ կը գալարուի:

Ինչպէս օրինակ, երբ դատաւորները հրապարակաւ դատ են անում, սպասաւորները՝ հեռացնում են դէմքի ծածկոցը, որ բոլորը տեսնեն: Նմանապէս էլ նա, երբ նստի դատաստանի աթոռին, ողջ մարդկութիւնը կը տեսնի Նրան, եւ ինքն անձամբ կը պատասխանի նրանց: Ոմանց ասելով. «Եկէ՛ք Հօրս որհնեալներ եւ ժառանգեցէ՛ք», իսկ մնացածին, թէ՛ «Գնացէ՛ք հուրը, որը պատրաստուած է սատանայի եւ նրա հրեշտակներին համար», որից թող փրկի իր անուան հաւատացողներին մեր Քրիստոսն ու Աստուածը, եւ արժանի դարձնի վայելելու աջակողմեան դասն Աստուածութեան, փառքերի իր ճշմարիտ յայտնութեամբ, որին վայել է ամենայն փառք՝ այժմ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Աշխարհաբարի վերածեց
Յ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԵԱՆԸ

ԺԱՄԱԳՐԻՒ ԱՂՕԹՔՆԵՐԸ

Գ.

"ԿՐՕՆԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ"

Հայերու աղօթասացութեան ճիւղերէն մէկն ալ "կրօնաւորութեան" խնդրուածքն է: Կրօնաւորութիւն ըսելով, հոս պիտի հասկնանք, ճշմարիտ աստուածասիրութիւն, կատարեալ հաւատք եւ ամէնօրեայ պաշտամունք Տեառն:

Մենք քահանայ հայրերս շատ յաճախ դամբանական խօսելու ատեն, կամայ թէ ակամայ կը քարոզենք որ դաճաղին մէջ պառկող յարգելի անձնաւորութիւնը, "քարեպաշտօն", "աստուածապաշտ" եւ "եկեղեցասէր" հաւատացեալ մըն է: Արդեօք որո՞հանով արդարացի են քահանային կողմէ, ննջեցեալին ընծայուած վերոյիշեալ ստորոգելիները: Արդեօք սոյն խօսքերուն որո՞հանը զանգակի մը հնչած գեղեցիկ, քայց պարապոյ զօղանջումներն են:

Արդարեւ Հայերու մէջ սակաւաթիւ են անոնք որոնք հոգւով եւ սրտով եւ մտօք կրօնասէր են եւ կրօնաւորութիւն կը գործեն իրենց կեանքին ընթացքին: Կ'երեւայ թէ իրականութիւնը նոյնն էր նաեւ ի հնումն: Ահա թէ ինչու մեր Հայրապետները կարիքը տեսան առ Աստուած աղերսելու որ ան շնորհէ իւր ծառաներուն քարեպաշտութիւն եւ կրօնաւորութիւն եւ աստուածասիրութիւն:

Մենք Հայերս, "կրօնաւոր" բառը շնորհած ենք եկեղեցականաց դասուն: Ազգիս վեհափառ Հայրապետը, Եպիսկոպոսունք եւ դաս վարդապետաց, Սրբազան եւ Սուրբ Հայրեր են մեզի համար: Մենք մեր ժողովուրդին զլացած ենք "կրօնաւոր" յորջորջումը: Կը պատահի թէ եւ որ, երբեմն հասարակ եւ խոնարհ անձինք աւելի արժանի են այդ անունին քան թէ եկեղեցական եւ Կղերական դասուն պատկանող քարճաստիճան անձնաւորու-

թիւններ:

Կարգ մը եկեղեցիներ եւ դաւանութիւններ եւ յարանուանութիւններ այնպէս կը հաւատան որ իրենց հետեւորդները եւ իրենց անդամները աւելի ճշմարտօրէն կրօնաւոր են քան թէ ուրիշ քրիստոնեաներ: Սոյն խորհեակերպին անհիշտ եւ ունայն ըլլալը անկէ յայտնի կ'ըլլայ որ Քրիստոսի Սուրբ եկեղեցին եւ անոր պարզ քարոզութիւնները տեղի տուած են դաւանական վէճերու եւ ատելութեանց, փոխանակ եղբայրասիրութեան եւ համերաշխութեան:

Ներկայ ժամանակներուն՝ "Պորն Ըկէն" կամ "Բէնթէգոսթըլ" անունի տակ կրօնաւորութիւն ընդդէմը կ'իյնան նոյն վիճին մէջ երբ կը քարոզեն թէ իրենց ունեցած աստուածապաշտութիւնը աւելի խորունկ է եւ աւելի ճշմարիտ է քան թէ բոլոր այլ դաւանանքներուն ցուցաբերած կրօնաւորութիւնը:

Ո՞րն է ուրեմն կերպարանքը այն կրօնաւորութեան եւ աստուածապաշտութեան զոր մեր սրբազան հայրերը իրենց շարադրած աղօթքներուն մէջ կը հայցեն եւ կ'ուզեն որ մենք Քրիստոնեայ Հայերս ընդգրկենք: Ստորեւ կը նշենք մի քանի հատը:

"Երկու Տեառն"

"Սկիզբն իմաստութեան Երկիւղ Տեառն" երգած է Սողոմոն իմաստուն: "Ծնունդի իժից", ո՞ր եցոյց ձեռք փախչիլ յերկիւղ Տեառն", աղաղակեց Յովհաննէս Մկրտիչ: "Ահիւ կացցուք, Երկիւղիւ կացցուք" կը յորդորէ սարկաւազը պատարագի մէջ: Տիրոջ Երկիւղը ուրեմն սկիզբն է եւ առաջին պայմանը աստուած սիրութեան եւ կրօնաւորութեան:

Ան որ Աստուծմէ չի վախնար, աստուածասէր չի կրնար ըլլալ:

"Աստուածպաշտութիւն"

Ան որ ճշմարտի կրօնաւոր է ան պաշտամունք կ'ընծայէ իր աստուծոյն: Աստուածասէր անձը է նաեւ աստուածապաշտ անձ: Մեր եկեղեցին հաստատած է պաշտամանց եօթը տարբեր ժամեր: Ի հնումն, Հայ եւ կրօնասէր Քրիստոնեան, զԱստուած կը պաշտէր ամէն օր եւ ամէն ժամ: Պաշտամանց բազմութիւնը եւ կամ երկարութիւնը անոր համար ձանձրոյթ մը չէր: Ինչ հեզմանք, այսօր հազիւ շաբաթը մէկ օր պաշտամունքի կու գանք եւ կը գանգատինք որ մէկ երկու ժամ տեւող պաշտամունքը երկար է եւ անտեղի: Ճշմարիտ հաւատացեալը, պաշտամունքը սիրող կ'ըլլայ: Պաշտամունքէն չի բախիր: Տարին մէկ կամ երկու անգամ պատարագի գալով եկեղեցասիրութիւն չըլլար: Հոգեւոր եւ կրօնաւոր Հայը, ոչ միայն եկեղեցւոյ մէջ կը պաշտէ զԱստուած, այլ գայն կը պաշտէ նաեւ իր տան մէջ, իր գործատեղիին մէջ եւ իր ճամբորդութիւն ըրած տեղեր:

"Պատուիրանապահութիւն"

Ճշմարիտ կրօնաւորը է նաեւ պահպանիչ եւ գործադրող աստուծային պատուիրանաց: Տասնաբանեայ Պատուիրանները, թեւ Մովսէսի ձեռքով տրուեցան եւ հազարաւոր տարիներու հնութիւն ունին, բայց եւ այնպէս պարտիմք գանձնք պահել եւ պահպանել այսօր եւս իրենց ամբողջութեանը մէջ: Մեր Տիրոջ, Յիսուսի Քրիստոսի բաշխած նոր պատուիրանները "լրումն են օրինաց" եւ մենք Քրիստոնեաներս կը պահենք գանձնք սիրով եւ խոնարհութեամբ: Եւ ի վերջոյ Հայ կրօնասէր հաւատացեալը կը հնազանդի եւ կը պահէ մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյն կողմէ հաստատուած կանոններն ու պատուիրանները: Առանց պատուիրանապահութեան կրօնասիրութիւն չի կրնար ըլլալ: Ով որ

իր եղբայրը չի սիրեր, զԱստուած չի կրնար սիրել, կ'ըսէ Սուրբ Գիրքը: Ով որ իր դրացին կ'ատէ եւ եւ աստուածասէր եմ կ'ըսէ, սուտ կը խօսի, եւ զԱստուած կը պաշտէ իր շրթունքովը միայն:

"Առաքինի Վարդ"

Պատուիրանապահ կրօնաւորը կ'ունենայ առաքինի վարք: Աստուածասէր անձը իր խօսքերով եւ իր գործերով առաքինի կ'ըլլայ: Անոր խորհուրդներն ու մտածմունքները կը փայլին առաքինութեամբ: Կրօնաւոր մարդուն ընտանեկան յարկը եւ գործատեղին մաքրուած կ'ըլլայ ամէն կարգի աղտեղութենէ եւ կը զարդարուի առաքինի գործերով:

"Հաւատք, Յոյս եւ Սէր"

Սուրբ Գիրքը կ'ուսուցանէ մեզի որ աստուծային պատուիրանաց գլուխն է "հաւատ եւ յոյս եւ սէր": Ճշմարիտ կրօնաւորը անխախտ է եւ կը մնանի ժայռի: Ան յուսահատութիւն չի գիտեր եւ կը յուսայ նոյնիսկ ամենադժուարին ժամանակներու մէջ: Աստուծոյ սէրը իր մէջ կը յորդի:

"Աղօթք Կրօնաւորութեան"

Տէր Աստուած մեր, Քու սուրբ երկիւղդ դիր մեր սրտերուն մէջ: Թող Քու վախդ ամրացնէ մեր բոլոր կեանքը եւ պահէ գայն: ... Մենք կ'ուզենք որ մեզ գորացնես ամէն օր եւ ամէն ժամ մեր կրօնաւորութեան մէջ: Թող Քու սուրբ հոգիդ գորացնէ մեզ: ... Մեզի շնորհի տուր որպէս զի յամենայն ժամ քեզի պաշտօն մատուցանենք: ... Սիրենք քեզ ի բոլոր սրտէ եւ ի բովանդակ մտաց եւ մեր բոլոր գորութեամբը պահենք քու պատուիրաններդ: ... Յաջողութիւն տուր մեր բոլոր ջանքերուն որպէս զի մենք ապրինք այս աշխարհին մէջ ուղիղ հաւատով եւ առաքինասէր վարով: ... Ով Տէր Յիսուս մեր մէջ շատցուր հաւատք եւ յոյս եւ սէր եւ ամէն կարգի գործ առաքինութեան:

"ԵՍ ԵՄ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՈՐԴԻՆ"

(Յովհ. Ժ. 36)

Յովհաննէս Աւետարանիչի վկայութեամբ, մաւակատիփի տօնին առիթով երբ Յիսուս կը շրջագայէր Երուսաղէմի Սողոմոնեան Տաճարի կամարակապ գաւիթին մէջ, հրեաներ կը շրջապատեն զինք ու հարց կու տան. «մինչեւ ե՞րբ մեզ տարակուսանքի մէջ պիտի թողուս, եթէ դուն ես մեսիան, համարձակ ըսէ մեզի: Ըսի ձեզի, քայց դուք չէք հաւատար, կը պատասխանէ Յիսուս: Այն գործերը գորս ես կը կատարեմ Հօրս անունով՝ անոնք կը վկայեն ինծի համար: Սակայն դուք չէք հաւատար, վասն զի ոչխարներէս չէք: Իմ ոչխարներս իմ ձայնիս մտիկ կ'ընեն եւ ես կը ճանչնամ զանոնք եւ ինծի կը հետեւին. ու ես անոնց յաւիտեանական կեանք կու տամ. եւ անոնցմէ ոեւէ մէկը երբեք պիտի չկորսուի. եւ ոչ ոք պիտի կրնայ յափշտակել զանոնք իմ ձեռքէս: Հայրս, որ տուած է զանոնք ինծի, ամէնէն մեծ է, ուստի ոչ ոք կրնայ յափշտակել զանոնք իմ ձեռքէս: Հայրս եւ ես մէկ ենք» (Յովհ. Ժ. 24-30):

Հրեաներուն համար Յիսուսի վերջին հաստատումը հայեցողութիւն էր, որուն արդար պատիժը մահ է փարկոծութեամբ՝ մովսիսական օրէնքի տրամադրութեամբ: Արդարեւ, Գիրք Ղեւտացւոց մէջ ըսուած է. «Տէրոջը անունը հայեցողը անշուշտ պիտի մեռցուի. ժողովուրդը պիտի փարկոծէ զայն, ըլլայ օտարական թէ երկրացի» (Խ. 16):

Աւետարանագիրը կը շարունակէ պատմել, թէ ինչպէս հրեայ ամբոխը փարեւ հաւաքեց Յիսուսը փարկոծելու համար. քայց այդ սպառնալից կացութեան դիմաց, ան հանդարտութեամբ հարց կու տայ. «Շատ քարի գործեր ցուցուցի ձեզի իմ Հօրմէս, անոնցմէ ո՞ր գործին համար զիս կը փարկոծէք: Հրեաներ կը պատասխանեն,

թէ քարի գործի համար քեզ չենք փարկոծեր, այլ հայեցողութեան համար, քանզի դուն որ մարդ ես, ինքզինքդ Աստուած կ'ընես: Յիսուս օրէնքի ու Ս. Գիրքի փաստով կը պատասխանէ. Ձեր օրէնքին մէջ գրուած է՝ ես ըսի թէ դուք աստուածներ էք (Սաղմ. 29. 6). եւ այս անունը տրուած է անոնց, որոնք Աստուծոյ հրամանով իշխանութիւն կը վարեն: Արդ, դուք ալ կ'ընդունիք որ Ս. Գիրքին ըսածը ուղիղ է, եւ եթէ Ս. Գիրք Աստուած կ'անուանէ լոկ Աստուծոյ հրամանով իշխանութիւն վարողը, ինչո՞ւ հայեցողութիւն կը դատէք՝ երբոր Աստուած անուանուի այն, որ Աստուծմէ սրբուած եւ օծուած ու զրկուած է: Եթէ Աստուածորդիութիւնս յայտնած ատենս Աստուծոյ գործերը կատարած չըլլայի, թերեւս դիտողութեան պատճառ ունենայիք եւ չհաւատալնիդ արդարացնէիք: Արդ՝ քանի որ կը տեսնէք որ Աստուծոյ գործերը կը կատարեմ, եթէ խօսքիս չէք հաւատար, գործին հաւատացէք. եթէ խօսքերուս գորութիւնը չէք ըմբռներ, գործերուն գորութիւնը ընդունեցէք, եւ համոզուեցէք որ ներքին միութիւն կայ Հօր Աստուծոյ եւ իմ մէջ. նա ինձմով կը գործէ. ես անով կը գործեմ. «Հայր յիս է, եւ ես ի Հայր: Ես եւ Հայր իմ մի ենք» (տե՛ս Համապատում, էջ 334-335):

Յովհաննէսի յիշատակած մաւակատիփի տօնին դրուագը յատկանշական է ու շատ կարեւոր փրիստոնեաներուն համար, որովհետեւ այդ առիթով միայն Յիսուս իր բերնով յայտարարեց Աստուծոյ Որդին ըլլալը:

Աստուածաշունչին մէջ շատ մը նկարագրութիւններու կը հանդիպինք, ուր տարբեր առիթներով, զանազան անձերու

կողմէ վկայութիւն տրուած է Յիսուսի մասին՝ իբրեւ Աստուծոյ Որդին: Զորքորդ Աւետարանէն կ'արժէ մէջքերել երկու օրինակ:

Ամլորդին ժողովուրդը ապաշխարութեան հրաւիրելով կը մկրտէր զանոնք ու կը պատգամէր. «Ես այն ձայնն եմ, որ անապատին մէջ կը գոչէ. ուղղեցէ՛ք Աստուծոյ ճամբաները, ինչպէս ըսաւ Եսայի մարգարէն ... Ես կը մկրտեմ ջուրով. սակայն ձեր մէջն է արդէն ինձմէ յետոյ գալիքը, որ ինձմէ առաջ կար, եւ դուք չէ՛ք ճանչնար»: Օր մը, երբ Յովհաննէս Մկրտիչ նշմարեց Յիսուսը որ իրեն կը մօտեցար մկրտուելու համար, բարձրաձայն աղաղակեց. «Ահաւասիկ Աստուծոյ Գառնուկը, որ իր վրայ առած է աշխարհի մեղքը. սա է, որու մասին կ'ըսէի ... Յովհաննէս վկայութիւն տուաւ ըսելով՝ թէ կը տեսնէի Հոգին, որ կ'իջնէր երկինքէն աղանիի կերպարանով եւ կը հանգչէր անոր վրայ ... ան որ զիս զրկեց ջրով մկրտելու՝ ըսաւ. որուն վրայ որ տեսնես Հոգին կ'իջնէ եւ կը հանգչի, ա՛ն է Սուրբ Հոգիով մկրտողը: Ու ես տեսայ եւ վկայեցի թէ ան է Աստուծոյ Որդին» (Յովհ. Ա. 23-34):

Յովհաննէս Աւետարանին առաջին գլուխին մէջ երկրորդ հատուած մը եւս կայ Յիսուսի Աստուծոյ Որդին ըլլալը հաստատող: Աննենգ Նաթանայէլ, Փիլիպպոսի բարեկամը, գիտակցելով որ Յիսուս թափանցած է իր սրտին խորհուրդներուն, անմիջապէս զայն կը կոչէ Աստուծոյ Որդին: Աւետարանիչին բառերով՝ «երբ Յիսուս տեսաւ Նաթանայէլը, որ իրեն կու գար, ըսաւ անոր մասին: Ահա արդարեւ իսրայէլացի մը, որուն ներսիդին նենգութիւն չկայ: Ըսաւ անոր Նաթանայէլ. ուրկէ՞ կը ճանչնաս զիս: Յիսուս պատասխանեց. նախ քան Փիլիպպոսին քեզ կանչելը տեսայ քեզ քզնիին տակ: Նաթանայէլ պատասխանեց.

Ռաբբի, դուն Աստուծոյ Որդին ես» (Յովհ. Ա. 43-51):

Յովհաննէս առաքելաւի արձանագրած համոզիչ տուեալները կը փաստարկեն Յիսուսի Աստուծոյ Որդին ըլլալը. ան, Յիսուս Բրիստոսի անուան հաւատալը պայման կը նկատէ փրկագործութեան համար երբ կ'ըսէ. «Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը, մինչեւ իր Միածին Որդին տուաւ. որպէս զի ամէն ով որ հաւատայ անոր՝ չկորսուի, այլ յաւիտեանական կեանքն ընդունի: Վասն զի Աստուած իր Որդին չորկեց աշխարհ որ ան աշխարհը դիտէ, այլ որպէս զի աշխարհ անով փրկուի: Ով որ հաւատայ անոր՝ պիտի չդատապարտուի. իսկ ով որ չհաւատայ անոր՝ արդէն իսկ դատապարտուած է, քանի որ չհաւատաց Աստուծոյ Միածին Որդիին անունին» (Գ. 16-18):

Յիսուսի մարդեղութեամբ ու անոր քարոզած նշմարտութիւններուն շնորհիւ մարդիկ իրագրել դարձան ու ճանչցան աստուածային նկարագիրը. Բրիստոս իր վարդապետութեամբ կատարելագործեց ու իր լրումին հասցուց կրօնա-քառայական ուսուցումները որոնց գործադրումը էական է ապրելու հոգեւոր կեանքը Աստուծոյ Որդիին նմանութեամբ: Աստուծոյ Որդիին հիմնած քրիստոնէութիւնը դարձած է տիեզերական կրօն՝ փրկելու համար համայն մարդկութիւնը:

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՀԱՐՈՒՏԻ ՈՐԴԻՈՅՆ ՊԱՆԴԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

- 41) Այս է խենթութիւն մարդը վարակող՝
 Խենթեցնելով զայն:– Յաղթող, թագաւոր,
 Աղանդ, նորանոր սիստեմներ հիմնող . . .
 Աւելցուր՝ Սոֆիստ, Գուսան եւ բոլոր
 Խըռովիչ բաներ որոնք զօրատր՝
 Կը յուզեն Գաղտնի ակերը Հոգայն,
 Ժաղր կ'ըլլան իրենց ծաղրածներուն . . .
 Նախանձեղներն՝ ոչ արժան նախանձի . . .
 Դպրոց մը կայ արդ չսորվեցնող փայլփլուն տիրակալութիւն
- 42) Անոնց շունչն խռովիչ, իսկ անոնց կեանքն
 Մըրրիկ, որ կ'հեծնեն առնելու տապալ,
 Բայց ա՛յդքան մտահոգ ու մոլի մըրցանք,
 Որ օրն իրենց թ'իսկ վտանգէն կանխակալ
 Լուծուի մըթամած, դիւր լոյսին մէջ ալ,
 Անոնք անխընդուն, յոգնած, ռասպառ,
 Զերթ բոց մանսընունդ պիտ' մարին իսպառ,
 Կամ որպէս սուր մը նետուած անկին մուր
 ինքզինքը կ'ուտէ ու կը ժանգոտի անփայլ, անհրապոյր:
- 43) Լեռ ելլողն պիտ' տեսնէ բարձրագոյն կատարն
 Աւելի թանձրոյ ձիւնով է պատուած.
 Մարդկութիւն ճընշողն եթէ նայի վար,
 Պիտ' ըզգայ քէնը մարդերուն ճընշուած,
 Թ'եւ վերէն շողայ արեւը փառաց,
 Երկրէն, ծովերէն վար իսկ տարածուի,
 Շուրջն իր սառցակոյտք, հովեր ահաբեկ,
 Պիտ' փըչեն սաստիկ իր գըլովսին մերկ,
 Կատարները ելլողներուն այս է վարձքը հէգ:
- 44) Թողուքասոնք: Հիշտ աշխարհն իմաստի՝
 Կամ իր ստեղծումն է կամ քու անպատճառ.
 Օ՛ր, Մայր բնութիւն, ո՞վ քեզ պէս պիտ' ձըգտի
 Այսպէս ափիդ վրայ Ռայնին վեհափառ,
 Ուր Հարութիւն տեսնել տալ հրաշքային, անճառ
 Խառնուրդ տարրերու դաշն գեղեցկութեանց,
 Գետին, ծործորին, ծառին եւ արտին,
 Լերան, դըղեկաց՝ տէրերէն լըքուած.
 Աւերակ գորշ պատեր կանաչով պճնուած:

(շարունակելի)

LORD BYRON
Թրգմն. Մուրատ Մանուկեան

ՏՐՏՄՈՒԹԵԱՆ ՆՈՂԷ

Մռայլ ու անփորձ հոգիս
Հազիւ կեանքը ճաշակած,
Հիւժեց դալար սիրտս
Այն ջինջ սէրը պաշտուած:

Սիրեցի միշտ վարդը կեանքի,
Բայց խայթեց տատասկի մը պէս,
Ու լարեց կիթառն իմ սրտի
Որ յարեմ սիրոյ լաւ երգեր այսպէս:

Վշտահար սիրտս ուզեցի
Սփոփել վարդին բուրումով,
Մերձեցայ բռնել փորձեցի,
Աւա՛ղ, հոտէ դադրեցաւ շուտով:

Յոգնաբեկ միտքս ու հոգիս
Եթերական դատատրին
Շանթահարէ, կ'ըսեն, վարդն այս
Եթէ անաչառ դատատր ե՛ս մարդ էակին:

ԲԱԼԱՍԱՆ

Այն ո՞ր կազբեկն է որ սիրահարին՝
Հոն գրէ միշտ ցաւն իր հոգիին
Եւ ո՞րն է այն Հիպոկրատը վսեմ
Անկէց է որ սպեղանի կը սպասեմ:

Մեծ ու դառն է ցաւը իմ հոգւոյս,
Նա կը քամուի՜ ինչպէս մի ողկոյզ,
Մաշած է ալ հէք սիրտս ցաւագին
Յայնժամ կառչած եմ սիրոյ փանդիռին:

Չի՛ գտայ սակայն բալասան մը ինձ,
Մինչ սահել է սիրաբաժակը իմ շրթունքից,
Ո՛վ Տէր Աստուած վերվերել
Ինձ տուր եղեմաբոյր մի տերել:

Ս. ՎԱՐԴԵՐԵՍ

ԱՌ ՀՈԳԻՍ, ՏԷՐ

Համբերութիւնն երբ պակսի սիրոյ մէջէն քիչ առ քիչ,
Զոհողութիւնը նախկին արդ կը թուի բեռ մը ծանր.
Սէրը կ'ըլլայ հաշուակալ, եւ թերիներն մի առ մի
Ի յայտ կու գան, կը փորեն, հարուածներով անխորհուրդ,

Հաստատուն հի'մը սիրոյ: Վէճերէ՛ վէճ կը ծագի,
Վերք մը՝ կու տայ վերքերու ծընունդ եւ ցաւ յարաճուն,
Նեղ սըրտին մէջ կ'ամրանան դառնութիւններ կուտակուող.
Կը հաստանայ մութը սեւ: Հասկընալու երկուստեք

Անկեղծ մըղումն իրարու՝ կ'ըլլայ տաժանք՝ գոր կըրել
Իր հաճոյքէն պարպւած աւելորդ ճիգ մ'է այլեւ.
Եւ ապարանքը շրջեղ գոր սիրահար հէք սիրտեր
Էին սէրով կառուցած, կը վերածուի յամրաբար

Անհրապոյր ու մըռայլ հազարներու մէջ նետուած
Շէնքի մը մերկ, անխընամ, սեմին առջեւ խորտակման,
Հազար, հազար սէրերու ճակատագրին պէս տըլտուր:
Ա՛յս է անգիր պատմութիւնն մեծ ու պըզտիկ սէրերու,

Որոնք անգութ եւ վայրի՝ ժամանակի անտառին
Մէջ կ'որբանան լըռելեայն, գորովագութ, հոգածու
Եւ պահապան աչքերու սահմանէն դուրս երբ իյնան:
Անանդրադարձ՝ արդ անոնք կը մոլորին ծառերու

Անտառներու մութամութ՝ բաւիղներուն մէջ անել:
Կը մըտնէ վախն անանուն սիրտերէն ներս, խարխափող:
Կը պըղտորի հոգիի ամէն նայուածք ինքնաթիռ,
Եւ սաւառնող ամէն յոյզ արդ թեաթափ կ'առնէ կանգ:

Հետզհետէ, անոնք ծեր՝ այլեւս իրար չեն ճանչնար.
Նոր աչքերով կը դիտեն ինչ որ երէկ տակաւին
Գեղեցիկ էր ու վըսեմ, ե՛ւ ըզըլլիւն է՛ն օծուն:
Հաշիւներու ցեցն հիմա կը կըրծէ միտքը մարդուն:

Եթէ ա՛յս է ինձ համար վերջին սիրոյս գիրը սեւ
Ուրկէ այնքա՛ն մանկական սիրտով, սէրով մըտայ ներս,
Ա՛ռ հոգիս, Տէր բարեգութ՝ քանի ամուր է ու վեհ
Շէնքը սիրոյ, եւ հոգիս՝ ունի թըռիչք ու թըրթիռ:

ԱՆԵԼ

ROCK ME TO SLEEP

Backward, turn backward, O Time, in your flight;
Make me a child again, just for to-night!
Mother, come back from the echoless shore;
Take me again to your heart as of yore,
Kiss from my forehead the furrows of care,
Smooth the few silver threads out of my hair,
Over my slumbers your loving watch keep,
Rock me to sleep, mother, rock me to sleep!

Backward, flow backward, O tide of the years!
I am so weary of toil and of tears,
Toil without recompense, tears all in vain,
Take them and give me my childhood again!
I have grown weary of dust and decay,
Weary of flinging my soul-wealth away,
Weary of sowing for others to reap,
Rock me to sleep, mother; rock me to sleep!

Tired of the hollow, the base, the untrue,
Mother, O mother, my heart calls for you!
Many a summer the grass has grown green,
Blossomed and faded - our faces between -
Yet with the strong yearning and passionate pain,
Long I to-night for your presence again:
Come from the silence so long and so deep,
Rock me to sleep, mother, rock me to sleep!

Over my heart, in the days that are flown,
No love like mother-love ever has shone,
No other devotion abides and endures,
Faithful, unselfish, and patient like yours,
None like a mother can charm away pain
From the sick soul and world-weary brain:
Slumbers soft, calm, o'er my heavy lids creep,
Rock me to sleep, mother, rock me to sleep!

Come, let your brown hair, just lighted with gold,
Fall on your shoulders again as of old,
Let it drop over my forehead to-night,
Shading my faint eyes away from the light!
For, with its sunny-edged shadows once more,
Haply will throng all the visions of yore:
Lovingly, softly, its bright billows sweep,
Rock me to sleep, mother, rock me to sleep!

Mother, dear mother! the years have been long
Since last I listened your lullaby song:
Sing, then, and unto my soul it shall seem
Womanhood's years have been only a dream;
Clasped to your heart in a loving embrace,
With your light lashes just sweeping my face,
Never hereafter to wake or to weep,
Rock me to sleep, mother, rock me to sleep!

MRS. AKERS

ՕՐՕՐԷ ԶԻՍ

4+4+4+4

Ո՛վ ժամանակ, թռիչքդ դարձուր, ետ-ետ գընա հին օրերուն.
 Ինձի մանուկ ըրէ կրկին, այս գիշերուան համար միայն.
 Մայրիկ եկու՛ր, վերադարձի՛ր, անարձագանգ փունջներէն,
 Զիս նորէն դիր սրտիդ մօտիկ, ինչպէս սովոր էիր ընել.
 Համբոյրներովդ իմ նակատիս ակօսներուն ցաւը մաքրէ,
 Ու մագերուս մէջ ցանցընուած արծաթ-թելերը դուն գգուէ,
 Ու մըրափիս վըրայ հըսկէ՛ քու սիրագեղ հսկումներով.
 Եւ օրօրէ՛ որ քընանամ, մա՛յրիկ, որ քուն մտնեմ նորէն:

Ո՛վ հոլովոյթ՝ տարիներու, ե՛տ, դէպի ե՛տ ձեր դարձն ըրէ՛ք.
 Ես պարտասած եմ ու յոգնած աշխատանքէ, արցունքներէ,
 Որոնք ի՛ գուր վատնըւեցան, վարձահատոյց երբեք չեղան.
 Տարէ՛ք ամբողջ. անոնց փոխան իմ մանկութիւնս ինձ ե՛տ տըլէ՛ք.
 Ես ձանձրացած եմ փոշիէն, ֆայֆայումէն. յուսալուծ՝
 Իմ հոգեկան տաղանդներուս, հարստութեանըս վատնումէն.
 Ու յոգնաբեկ՝ սերմանելէ՛ն՝ որ ուրիշներ հունձը քաղեն.
 Մա՛յրիկ, օրրէ՛ որ քընանամ, օրրէ՛ որ քուն մըտնեմ նորէն:

Ու զըզւանքէն խեռ մարդերուն՝ խարդախ, ստորին, սուտ-ու-պատիր,
 Մայրիկ քեզի՛, սիրտըս քեզի կը փընտըռէ, քեզ կը կանչէ.
 Շատ ամառներ մարգագետնի խոտն է կրկին միշտ կանաչեր,
 Ծաղկազարդուեր ու թարշամեր- նոյն ժամանակ դէմքերը մեր-
 Սակայն ուժգին ի՛նչ կարօտով եւ սիրատարփ սրտիս ցաւով
 Ես այս գիշեր կրկին անգամ ներկայութիւնդ կը ցանկամ.
 Եկու՛ր ինձի այդքան երկար, այդքան խորունկ լռութենէդ,
 Եւ օրօրէ՛ որ քընանամ, մա՛յրիկ, որ քուն մտնեմ նորէն:

Իմ սրտիս մէջ ու հոգիիս, եւ օրերուն անցած քոյոր,
Ո՛չ մէկ ուրիշ քան մայրական սէրն է յաւերժ ճառագայթեր,
Ո՛չ մէկ ուրիշ անձնըւիրում կը դիմանայ եւ կը տեսէ
Քան սէրը քու՝ հաւատարիմ, անանձնասէր, համակերպող.
Ո՛չ ոք կրնայ մօր մը նըման դիւթել, հմայել, "ցաւը տանել",
Հոգին քեկուած իր հիւանդին, կեանքէն զգուած խոնջ ուղեղին.
Մեղմ մըրափներ՝ հանդարտ, քնքուշ, ծանր կոպերըս կը գգուեն.
Մա՛յրիկ, օրը՛ որ քնանամ, օրը՛ որ քուն մտնեմ նորէն:

Եկո՛ւր՝ եւ թող մագերըդ շէկ, ոսկի շողով ալ լուսաւոր,
Ուսերդ ի վար շատըրուանուին հին օրերու յիշատակով,
Թող այս գիշեր իյնան վըրան իմ ճակատին, եւ նըւաղուն
Իմ աչքերուն դէմ անոնք շուք թող տարածեն՝ ընդդէմ լոյսին.
Գուցէ շուքերն արեւագանգ կրկին անգամ՝ իրար քերեն
Ողջ քաղմութիւնն երագներուն, տեսիլներուն, իմ անցեալէն,
Մեղմ, սիրագեղ, ու քնքշօրէն ալիքներուն վրայ նաւելով.
Մա՛յրիկ, եկո՛ւր, օրօր՛ գիս, օրը՛ որ քուն մտնեմ նորէն.

Քաղցրիկ մայրիկ, վերջին անգամ-ե՞րբ էր որ դուն իմ ականջին
Քու օրօրուն երգն երգեցիր. հիմա՛ եկուր, երգէ՛ նորէն,
Եւ հոգիիս պիտի թըւի թէ մայրութեան ձիգ տարիներ
Նրազ էին եւ վաղանցուկ. սրտիդ փարած ու քնք գրկած
Անհուն սիրով, եւ երեսիս քուտոյ փափուկ թարթիչներովդ,
Թող ա՛լ երբեք ես չարթննամ եւ ոչ արցունք կամ լաց լըսեմ.
Մա՛յրիկ, եկո՛ւր, օրօր՛ գիս, օրը՛ որ քուն մտնեմ նորէն:

ՏԻԿԻՆ ԱՔԷՐՍ

(Թրգմն.) Շէն-ՄԱՀ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ԳՆԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆԸ ԴԱՐԵՐԻ ՀՈԼՈՎՈՅԹՈՒՄ

Գ. Նարեկացու գնահատութիւնը այլ լեզուներով

Մինչեւ այժմ Նարեկացու ստեղծագործութիւնն իր արժանի գնահատականը չի ստացել միջնադարի համաշխարհային գրականութեան համապատկերի մէջ:

Այս իմաստով էլ գրականագիտական միտքը դեռ պէտք է հատուցի իր պարտքը: Թէեւ Նարեկացու անունը վաղուց արդէն յայտնի է միջագային ասպարէզում, սակայն օտարերկրացի առանձին անհատներ են միայն, որ ժամանակ առ ժամանակ ծանօթացել են հայ գրականութեան եւ մշակոյթի հետ եւ երբեմն միայն հիացմունքի մի քանի տող գրել Նարեկացու մասին: Ֆրանսիացիներին 19րդ դարում Նարեկացուն յիշատակել են Էօթէն Բոքլեն(1), Ֆելիքս Նելը(2), գերմանացիներին՝ Կարլ Նեյմանը եւ այլն: Հայերին անաչինը Ա. Զօպանեանն էր, որ փրանսերէն յօդուած է գրել Նարեկացու մասին եւ ճաշակ տալու համար մի քանի հատուածներ թարգմանել Մատեանից եւ "Մեղեդի ծննդեան" տաղը(3):

1902 Մայիսի 29ին ֆրանսիացի գրող Գաբրիէլ Մուրեն Ֆրանսիայի մտաւորականութեան համար հանդէս եկաւ դասախօսութեամբ հայ գրականութեան մասին: Մուրեն Նարեկացուն համարում է "ամենաթարգրարուեստ միստիկ բանաստեղծը", որը "կարողացել է իր յոյզերն արտայայտել ամենաբուռն ուժգնութեամբ, ամենացայտուն գոյներով եւ ամենայն շօշափելիութեամբ": Հայ բանաստեղծն "ունի տաղեր, որոնց մէջ կարծես սահելով անցնում են հեթանոսութեան արձագանքն ու միստիկականութեան հեշտասարսուռ շունչը"(4): Եթէ գրաքննադատ էդմոն

Պիլոնը ճիշտ է քննորոշել Նարեկացու՝ իբրեւ միջնադարի բանաստեղծի ողորդութեան հոգեբանական աստղձը, թէ "Նարեկացին առաջինն է տուել այն բազմերանգ տպաւորութիւնը, ուր ամենաբնական էակները, ինչպէս դանտեական ստեղծագործութեան մէջ, բախում են ամենահարկու տեսիլքների հետ", ապա յայտնի վիպասան Պոլ Ադամը բարձր է գնահատում Նարեկացու արուեստն ու ոճը, ընդգծելով, որ նա իր Մատեանի մէջ "յաւերժացրել է ճարտասանական արուեստի ամենագարմանալի ձեւերը, իսկ մի շարք գլուխների մէջ ոգեշնչել է բնութիւնը՝ հայ հանճարին յատուկ շփեղութեամբ"(5):

Ֆրանսիայում Նարեկացու ժողովրդականացման պատիւը պատկանում է բանաստեղծ եւ թարգմանիչ Լյուկ-Անդրէ Մարսելին: 1950 եւ 1951 թթ. նա հրատարակեց Նարեկացուց կատարած իր մի քանի թարգմանութիւնները եւ "Գրիգոր Նարեկացին եւ Հայոց Հին Պոեզիան" յօդուածը: Գրականագէտ Ժան Բալարը 1953 թ. առանձին գրքով հրատարակեց այդ թարգմանութիւնները եւ յօդուածը(6): Որքան ոգեշունչ, նոյնքան էլ խորաթափանց է Մարսելի՝ Նարեկացուն եւ նրա ստեղծագործութեանը տուած գնահատականը: Մատեանը նա համարում է "հին լեզուի մի անգուգական յուշարձան", որին դիպչելիս "հոգիդ լուսաւորում է յանկարծակի: Նրա հմայքը ներգործում է ոչ թէ դրսից, այլ ներսից, եւ այդ պատճառով էլ նրա խօսքերը դառնում են բոլորի սեփականութիւնը"(7): Ըստ Լյուկ-Անդրէ Մարսելի՝ Նարեկացին ոչ թէ երկ է

յօրինում, այլ կերտում է իրեն, ո՛չ թե պերճախօսում է, այլ ժայթքում է հրաբխի նման: Եսը նրա բանաստեղծութեան մէջ ո՛չ թե դիմակայում է անշարժութեան մէջ, այլ հանդէս է գալիս կերպարանափոխութիւնների այն բազմաբան գեղարարութիւններով, որոնք յանգեցնում են ցանկացած դժգոհականներին: Ֆրանսիացի բանաստեղծն արտակարգ նրբութեամբ է զգացել Նարեկացու բանաստեղծական արուեստի, լեզուի, պատկերաւորութեան միջոցների ողջ հարստութիւնը՝ հայ բանաստեղծին դասելով գերիրապաշտ համաշխարհային գրողների շարքը: Նարեկացին խորշում է այն բանաստեղծութիւնից, հաւաստիացնում է Մարսելը, որը, "միայն գուարնացնում է բառերի առերեւոյթ գեղեցկութեամբ", "նրա նպատակն է՝ հասնել լեզուական լիակատար գունաշարի, ուր հոմանիշներն իրար են յաջորդում իմաստի լրացուցիչ նրբերազներով: Նարեկացին ուզում է լցնել բառերի միջեւ եղած արանքը: Այդ պատճառով էլ նա դիմում է հոմանիշների հնարքին եւ դրանք օգտագործում է այնպիսի առատութեամբ, որի հաւասարը չկայ նոյնիսկ արեւելեան գրականութեան մէջ"(8):

Իրրեւ թարգմանիչ՝ Մարսելն առանց դոյզն ինչ չափազանցման խոստովանում է, թէ՛ "բայց, աւա՛ղ, Նարեկացուն թարգմանելիս հենց առաջին իսկ բառերից նկատում ես, որ ֆրանսերէնը մնում է ապշահար", Նարեկացու բառապաշարի նոյնութեան յարաբերութեամբ: Անդրադառնալով Մատեանի պարբերութիւնների շուրջը, շարահիւսական անհամաչափութիւններին եւ ուրիշ թարգմանութիւններին, Մարսելը գտնում է, որ առանց այդ երկարաշունչ պարբերութիւնների անհնարին է հասկանալ հեղինակի հոգեւոր ապրումները: "Այդ ծովային ուրիշը նրա

էութիւնն է: Նարեկացու նման մարդը, որ անվերջ միտուել է դէպի աստուած, չէր կարող համաչափութեան ճաշակ ունենալ: Բանաստեղծի ստեղծագործական տառապալից երկուեքն է, որ գերազանցապէս մեծ է եւ վեհ"(9): Մարսելը որքան խոր է զգացել Նարեկացու ստեղծագործութեան հումանիստական ոգին, նոյնքան էլ լաւ է ըմբռնել նրա լատենական պաթոսը: Նարեկացին մահն անպատշաճ է համարել մարդու համար եւ ոչ ոք նրա չափ չի պահանջել ապրելու իրաւունք: "Նարեկացու համար կարեւորը լինելութիւնն է, եւ նրա պոեմը համընդհանուր մահուան միջով անապարհ է բացում դէպի յաւիտենական լինելութիւն"(10):

Ծանօթանալով Լյուկ-Անդրէ Մարսելի թարգմանութեանը, գրաքննադատ Անդրէ Ռուսսոն համաշխարհային գրականութեան տեսադաշտի վրայ գծում է Նարեկացու նկարագիրը, ելնելով գրականագիտական այն նիշտ դրոյթից, որ հանաքը, լինելով իր դարի ծնունդը, արտացոլում է փաղափարքութեան այն մակարդակը, որին հասել է նրան ծնող ժողովուրդը: "Նարեկացուն ծնունդ տալու համար հայ ժողովուրդը պէտք է դարեր շարունակ մշակած լինէր նոյն մոտիվը, խորապէս ըմբռնած, ճաշակած ու մարսած լինէր քրիստոնէութիւնը: Նարեկացու ժողովուրդը պէտք է նրա չափ տառապած լինէր, նրա նման պայքարած մեղքի դէմ՝ յանուն հոգեկան մեծութեան, յանուն անարատութեան: Այդպէս է եղել նաեւ Հոմերոսի, Դանտեի, Շեքսպիրի եւ Դյոթեի պարագան"(11):

1961 թ. Փարիզում լոյս տեսաւ Մատեանի ֆրանսերէն լիակատար թարգմանութիւնը: Թարգմանիչ Սահակ Բէշիշեանը ջանք չի խնայել բնագիրը հարազատօրէն տալու ֆրանսերէն: Թարգմանութիւնը լոյս է տեսել ֆրանսիական "Քրիստոնէական Աղբիւր-

ներ" հրատարակչութեան կողմից: Քէշիշեանն էլ թարգմանութիւնը ներկայացրել է որպէս հոգեւոր գրականութեան յուշարձան, Նարեկացուն՝ եկեղեցու սրբերից մէկը: Սա, բնականաբար, իր դերն է խաղացել ընթերցողների կողմնորոշման վրայ: Մատեանն առաջին հերթին հետաքրքրել է հոգեւոր գրականութեան ընթերցողներին:(12)

1969 թ. նրեւանում լոյս տեսաւ "Գրիգոր Նարեկացի" վերնագրով ռուսերէն մի փոքրիկ գրքոյկ: Այստեղ ներկայացուած է Նարեկացու ստեղծագործութեան մի չնչին մասը՝ երեք տաղ եւ վեց գլուխ Մատեանից (գլ. Ա. ԻԳ. Լ. Ծ. 2. ՂԵ), Նաում Գրեքնեւի թարգմանութեամբ: Վերջաբանը գրել է գրականագէտ Լեւոն Մկրտչեանը: Ոչ ոք չէր կարող երեւակայել այն հետաքրքրութիւնը, որ յարուցեց այդ գրքոյկը: Սրան յաջորդեց միջնադարեան հայ ֆնարերգութեան ժողովածուն (1971, Լենինգրատ), դարձեալ ռուսերէն, ուր Նարեկացին ներկայացուած է նոր թարգմանութիւններով: Եւ ահա խորհրդային մի շարք ֆննադատներ, գրողներ ու քանաստեղծներ գրեցին յօդուածներ, քանաստեղծութիւններ՝ իրենց խօսքն ասելով Նարեկացու ստեղծագործութեան մնայուն թարգմանութեան, մարդկային հոգեբանութեան նրա քացայայտման վարպետութեան, հումանիստական գաղափարների արդիական նշանակութեան մասին: Առաջին խօսքը պատկանում է Լիտվացի մեծատաղանդ քանաստեղծ էդուարդաս Մեծելայտիսին: "Տագնապալից, ինչպէս Բախի Խորալները" - այսպէս է խորագրել նա իր յօդուածը: Մեծելայտիսը Նարեկացուն դասում է համաշխարհային գրականութեան մէջ փիլիսոփայական ուղղութեան ամենահետադիւր քանաստեղծների շարքը: "Նա զգացի նշանաւոր անհատին - գրում է նա - ու նրա տանջուած, տառապող ու պայքարող ոգին:

Զգացի դրամատիկական տագնապ, որ հասանելի է միայն նրան, ով ցանկանում է ընդգրկել եւ ըմբռնել կեանքի, նախատագրի, տիեզերքի բոլոր խորհուրդները":(13)

Ուշագրաւ դիտողութիւններ ունի Ալեքսանդր Դեյչը իր "Վշտի եւ ծաւաւն Պոեզիա" յօդուածում: Նա գտնում է, որ՝ ա) Նարեկացու՝ աշխարհի անկատարութեան մասին ճիշդ ընկալում է որպէս կենսական մեծ փորձի արդիւնք, որպէս մարդու կոչմանը հաւատարիմ մնալու ցանկութիւն. բ) "Մարդկային եւ աստուածային փոխադարձ կապը Նարեկացու պոեզիայում կորցրել է իր աստուածաբանական բնոյթը". գ) "Նա փառաբանել է խելացի կամքը եւ լուսաւոր խիղը այն մարդու, որը չի ցանկանում ճնշուած լինել ինչ-որ ամենագոր, չնանաչուած ուժից" եւ վերջապէս, դ) "Նարեկացու պոեզիայում հիմնականն այն է, որ նա դիմում է մտածող, զգացող եւ տառապող անհատի ներաշխարհին"(14): Նարեկացու ստեղծագործութեան հասարակական էութեան, ժամանակի եւ միջավայրի ֆննադատութեան գնահատականը լաւ է տուել ռուս մէկ այլ ֆննադատ՝ Ալեքսանդր Դիմշիցը: "Նարեկացու խոստովանանքը - գրում է նա - ցոյց է տալիս ժամանակի եւ շրջապատի նկատմամբ նրա ունեցած դժգոհութիւնը, շրջապատող մարդկային միջավայրի յանցաւորութիւնը, իսկ չէ՞ որ այդ միջավայրը հենց եկեղեցական այն մթնոլորտն էր, որը քանադրանքի էր ենթարկել Նարեկացու հօրը՝ եպիսկոպոս Խոսրով Անճեւացուն, այն միջավայրը, որտեղից մեզ է հասնում քանաստեղծին պարսաւողների եւ քանսարկողների ձայնը"(15):

Նարեկացու ստեղծագործութեան այժմեականութեանը հիմնալի էջեր է նուիրել ռուս ֆննադատ Ստանիսլավ Ռասսադինը: Նարեկացուն նա գնահատում

է համաշխարհային եւ, մասնաւորապէս, ռուսական պոեզիայի զարգացման տեսանկիւնից, գտնելով, որ 10րդ դարի հայ բանաստեղծը կարողացել է կուսակցական պոեզիայի զարգացման մի փանի էական յատկանիշները: Ամենից առաջ դա համարում է Նարեկացու խորաթափանցութիւնը՝ աստծու կեցութեան միջոցով մարդկային իր ինքնաճանաչողութեան, ինքնագագացողութեան եւ ինքնահաստատման իրողութիւնը: Նարեկացին հասնում է ինքնավերլուծութեան՝ իր հոգու մէջ արտացոլելով աշխարհի աններդաշնակութիւնը: Հիանալի պայծառատեսութիւնը սրում է բանաստեղծի դիտողականութիւնը, եւ նրա լոյսի տակ էլ նա տեսնում եւ զգում է թէ՛ աշխարհի եւ թէ՛ իր անկատարութիւնը: Ռասսադիւնը Նարեկացու երկուութիւնը զուգահեռում է Համլէտի հոգեկան տուայտանքների հետ: Այս իմաստով էլ Նարեկացուն նա համարում է եւրոպական հումանիստների նախորդը: Հետաքրքրութիւնը Նարեկացու նկատմամբ Ռասսադիւնը բացատրում է նրա մտքերի ու զգացմունքների այն կենսունակ տարրերով, որոնք "արտայայտում են նաեւ այն, ինչով շնչում է մեր հարիւրամեակը, մեր ժամանակը" (16): "Նարեկացու տանջալից աններդաշնակութիւնը, անտարակոյս, մեզ հասկանալի է դառնում այժմ: Բայց դա կար: Դա եղել է 10րդ դարում: Ներդաշնակութեան գիւնը, հոգու վերածնութեան արժէքը բացայայտել է հին Հայաստանի մեծ բանաստեղծը: Այնպէս որ Նարեկացու պոեզիայի արդիականութիւնը ոչ թէ դատարկ խօսք է, այլ իրականութիւն" (17) - գրում է Ռասսադիւնը:

Լեւ Օգբրովը եւս գտնում է, որ Նարեկացուն ամենից առաջ յուզել է թէ՛ աշխարհի եւ թէ՛ մարդու ներքին աններդաշնակութեան հարցը, կեանքն արժանավայել ապրելու եւ մեղքերից մաքուր լինելու խնդիրը: "Աստուած, Գրիգոր

Նարեկացու՝ 10րդ դարի բանաստեղծի համար, աշխարհի բացարձակ խիղճն է, մարդն այդ խիղճի միայն յարաբերական եւ անկատար մարմնացումն է - գրում է Օգբրովը: - Բայց իր անկատարութեան գիտակցումը եւ այն յաղթահարելու ձգտումը մարդուն դարձնում է շարժունակ՝ աստծու՝ իբրեւ անշարժ երեւոյթի յարաբերութեամբ: Սրա մէջ է Նարեկացու կարեւոր յայտնագործութիւնը" (18):

Հանելի է հաղորդուել այդ հեղինակների լայնախոհութեանը: Նրանք համեմատութեան աղբրանք, զուգահեռանք, առնչութիւններ են տեսնում Նարեկացու եւ համաշխարհային գրականութեան հին եւ նոր դարերի այնպիսի մեծութիւնների միջեւ, ինչպիսիք են Հոմերոսն ու Հորացիոսը, Ավգուստինոս Երանելին, Դանտեն, Շեքսպիրը, Դոստոեւսկին, Տոլստոյը, Պուշկինը, Դոգովը, Ուիլսոնը, Ռիլկեն եւ ուրիշներ: Օգբրովը, օրինակ, հոգեբանական զուգահեռ է տեսնում Նարեկացու կերպարի եւ Պուշկինի "Պոետին" բանաստեղծութեան քնարական հերոսի միջեւ: Քանի դեռ նրանց չի դիպել ներշնչանքի կայծը, նրանք իրենց համարում են "չնչիւնների մէջ չնչիւնագոյնը", բայց ստեղծագործական երկունքի թափը այդ բանաստեղծներից դարձնում է հոգեհարազատ. "Ինչպիսի ծարաւ կայ կատարելութեան՝ թէ՛ մէկի եւ թէ՛ միւսի մօտ, ինչպիսի ձգտում դէպի ոգու քարձումքները" (19):

Անշուշտ, շատ անելի կարեւոր է միջնադարագէտների կարծիքը Նարեկացու մասին: Վադիմիր Ռոգովը ընդգծում է, որ "Համաշխարհային գրականութիւնը չգիտէ ուրիշ մէկ այլ մեծ ստեղծագործութիւն, որ այդքան մեծ ծաւալ ունենար եւ գերծ լինէր սիւստային միջեւ իսկ որեւէ ակնարկից" (20): "Բուժիչ Լոյսը" - այսպէս է խորագրել իր հետաքրքիր ուսումնասիրութիւնը Մատեանի ռուսերէն

թարգմանիչներից մեկը՝ Վլադիմիր Միկուշեիչը: Նարեկացու ստեղծագործությունը նա դիտում է ֆրիստոնեական եւ, առհասարակ, միջնադարի գրականության տեսադաշտի վրայ՝ անելով մի շարք ինֆնատիպ դիտողություններ: Միկուշեիչի նիշտ դիտարկմամբ՝ Նարեկացու ստեղծագործությունն ամբողջությամբ է ստացել ֆրիստոնեական ուսմունքի հիմունքների վրայ՝ պահպանելով հայոց դաւանանքի միաբնակության աւանդոյթը: Քրիստոսի բնության մասին վեները Միկուշեիչը համարում է մարդու էության մասին վեներ, որովհետեւ նրա մարդեղությունն է, որ մարդուն հաղորդակից է դարձնում աստուածությանը: Մարդը հանդես է գալիս որպէս համաշխարհային դրամայի իսկական գործող անձ, եւ ոչ թէ արտաքին ուժերի ինչ-որ խաղալիք: Մարդկային անհատը իր հիմնաւորումն է գտնում կեցության մէջ եւ արուեստի մէջ, հանդես է գալիս իր հոգեկան քարդ աշխարհով: Նա խոստովանում է իր մեղքը, գղջում մեղքերի համար: Ըստ Միկուշեիչի՝ Նարեկացու գղջումներն ապշեցնում են իրենց անճանական շեշտով, անկեղծության խորութեամբ, սակայն նրանց մէջ անպայմանօրէն չպէտք է փնտռել կենսական փաստեր:

Բանաստեղծի եւր Միկուշեիչը իմաստաւորում է երեք մակարդակով. ա) "Կոնկրետ մարդկային եւ-ով ներկայացուած է առանձին կեանքի յարաբերակցութիւնը սեփական անձի անսպառելիութեան հետ": Անհատն աւելի հարուստ ներաշխարհ ունի, քան կարող է արտայայտուել: Բ) Եւր հենց ինքը մարդկային անճանաւորութիւնն է՝ իր իսկ սահմանափակ իրավիճակում: Այս մակարդակում մարդը հանդես է գալիս իբրեւ իր ամբողջութեան շղթայի մի խախտուած օղակ: Նա կհաճ է իր էութիւնը կլանած ողբերգութեան սահմաններում: Նարեկացու համար դա

ինֆնագիտակցութեան այն քարձուցքն է, որ նա իր ողբերգութիւնը բանաձեւում է այսպէս. "Եւ ամենայն, եւ յիս ամենեցուն" (Բան ՀԲ, գ): Եւ վերջապէս, գ) Եթէ դանտեական դժոխքի պատիժը նոյնացնում է մեղքը մեղաւորի հետ եւ նա պարփակուած է իր տանջանքների անել մեկնութեան մէջ, ապա Նարեկացու համար մարդկային մեկնութիւնը կործանարար մոլորութիւն է (21):

Գրականագիտական նուրբ դիտարկմամբ է բացայայտուած Նարեկացու ողբերգութեան էութիւնը: Նարեկացին տառապալից երկություն է ապրում՝ հոգու փրկութեան հասնելու ճանապարհին: Մարդը երկատուում է իրեն յատուկ կատարեալի միասնութեան առաջ: Այդ կատարեալ միասնութեամբ օժտուած է Քրիստոսը՝ Նարեկացու իդէալը: Բայց հենց այս յարաբերութեան մէջ էլ երեւում է, թէ որքան հեռու է մարդը աստծուց: Ըստ Միկուշեիչի՝ Նարեկացու ստեղծագործութեան մէջ բնութեան գեղեցիկը գեղեցիկ է հենց այն պատճառով, որ նախանշում է մարդկային գեղեցկութիւնը, իսկ երկուսը միասին՝ աստուածայինը: Անդրադառնալով լոյսի այլաբանութեանը, Միկուշեիչը գրում է, որ "Լոյսը ժողովրդական ճշմարտութեան բուն տարրերն է, հենց ինքը՝ ժողովրդական ճշմարտութիւնը, որ թոյլ է տալիս ճանաչել չարն ու քարին, ստիպելով զանազանել չարը քարուց: Իւրաքանչիւր մեղքի բացայայտում ազդարարում է ժողովրդական ճշմարտութեան յաղթանակը: Զղջումը Նարեկացու համար լոյսի յաղթանակ է մարդկային հոգում (22):

Վլադիմիր Միկուշեիչի թարգմանութեամբ 1985 թ. Մոսկվայում լոյս տեսաւ Նարեկացու Մատեանը: Թարգմանութիւնը հնարաւորութիւն է տուել առաւել խոր քափանցելու նաեւ Նարեկացու արուեստի, լեզուի ու ոճի, տաղաչափութեան, հանգա-

ւորման, հնչիւնագրութեան եւ այլ նրբութիւնների մէջ: Նարեկացու չափածոն Միկուշեւիչը համարում է "վերհանգային քանաստեղծութիւն"՝ խտացած իմաստների կատարեալ ներդաշնակութեամբ, որի "վեհաշուք համաչափութեան համեմատութեամբ թէ՛ արեւմտեան սոնետը եւ թէ՛ արեւելեան "գագերը" թւում են քմահաճ էսփիզներ"(23):

Նարեկացու մասին լուրջ եւ ծանրակշիռ խօսք է՝ անուանի միջնադարագէտ Սերգեյ Ավերինցեւի "Գրիգոր Նարեկացու Պոեզիան՝ Զարդանախշի Շքեղութիւնը եւ Սրտի Խորքերը" յօդուածը: Ավերինցեւը ամենից առաջ Նարեկացու ստեղծագործութիւնը դիտում է հայ մշակոյթի եւ գրականութեան համապատկերի մէջ որպէս ընդհանուր այն ոգու խօսքային արտայայտութիւն, որը ոգեշնչել է հինաւուրց հայ նարտարապետներին, քարի եւ վրձնի վարպետներին՝ հասնելով գեղարուեստական ազատութեան մի հասունութեան, որից երեք դար առաջ արդէն մտայղացուել եւ կառուցուել էր Զուարթնոցը: "Աշխարհում չես գտնի ոչ մի տեղ այնպիսի ծանրակշիռ ու խստահայեաց ձեւերի ու պատկերների առատութիւն, որ գրեթէ ասէ՛ք ներշնչում, ինչպէս Զուարթնոցի խոյակների զարդաքանդակները - գրում է Ավերինցեւը - բայց երբ Նարեկացին սկսում է ծաւալել իր փոխաբերութիւնները, որոնց վերջը չի երեւում եւ որոնցից կտրւում է շունչդ, ապա այդ ուժն անելի պակաս չէ, եւ ընդհանուր շատ քան կայ մտայղացման տրամաքանութեան մէջ"(24): "Մի ողջ ժողովուրդ Նարեկացու պոեզիան մօտ է ընդունել իր սրտին"(25): Եւ ապա "Նարեկացու պոեզիան վաւերացնում է ինչպէս հին հայկական մշակոյթի ինքնատիպութիւնը, այնպէս էլ հենց իր՝ Գրիգորի քանաստեղծական հանճարի անկրկնելիութիւնը"(26) - ընդհանրացնում

է Աւերինցեւը:

Նարեկացու քնարական եւսի քնու-թագիրը Ավերինցեւը տալիս է միջնադարի պոետիկայի եւ գեղագիտութեան համակարգի տեսանկիւնից: Բանաստեղծն աղօթում է համայնքի անունից եւ նրա իւրաքանչիւր անդամ այդ խօսքն ընդունում է իրրեւ իր խօսքը: Բանաստեղծն ու ընթերցողը ձուլւում են մի ամբողջութեան մէջ՝ իրրեւ քացարձակ եւսի արտայայտութիւն: "Այստեղ անթոյլատրելի է երկատումն ու դերասանական զգեստաւորումը: Սա նշանակում է - անելի յստակ է դարձնում իր միտքը Աւերինցեւը - որ անհատական կենսագրութեան բոլոր նշանները պէտք է վերացուեն կամ ընդհանրացուեն համամարդկային այնպիսի թեմումով, ուր ամեն մի մանրամասնութիւն առանց մնացորդի դառնայ խորհրդանշան"(27): Այնուհետեւ՝ "Նարեկացին ասես ձեռքի հզօր թափով խորտակում է եւսի եւ ոչ-եւսի միջեւ եղած անջրպետը, որպէս զի անկարելի լինի զանգանել իր համար աղօթքը բոլորի համար աղօթքից"(28):

Կարելի էր քանաստեղծի անհատականացման այս աստիճանի ընդհանրացման դէմ վիճել, յղելով առ անձին ինքնակենսագրական ակնարկներ Մատեանից, ինչպէս վարուել է Լ. Մկրտչեանը(29), եթէ Ավերինցեւն այնուամենայնիւ չընդունէր նաեւ Նարեկացու անհատականութեան իւրայատկութիւնը, նրա ինքնութեան անանց գօրութիւնը: "Բանաստեղծ վաճականը - գրում է նա - շատ կտրուկ է վարւում իր ստեղծագործութեան անհատական հոգու հետ, մերժում է նրան կենսագրական որեւէ մի գծի հետ նոյնացնելուց, առանց մնացորդի ջնջում է դիմանկարային ամեն ինչ, նեղացնում նրա տարերային ինքնա-արտայայտութիւնը, բայց հենց այդ հոգու կեանքը պահպանուած է ուղղակի ձեւով"(30): Սա է, որ խորապէս ներդաշն

Եւ գեղագիտական ելակետին: Եւ պատահական չէ, որ Ավերինցեւը, նոյնիսկ հերքելու նպատակով, չի տալիս վերածննդի անունը: Նարեկացին միջնադարի բանաստեղծ է, եւ Ավերինցեւը լիովին իրաւացի է նրան տուած իր ընդհանուր բնութագրի մէջ: "Զարդիականացնելով հայոց հին բանաստեղծին, չպնդելով ոչ նրա ազատախոհութեան, ոչ նրա պանթիզմի եւ ոչ էլ նրա աստուածամարտութեան վրայ, մենք լիակատար իրաւունք ունենք նրա դիրքը գնահատելու որպէս խորապէս մարդկային"(31), այլ կերպ ասած՝ իրրեւ ֆրիստոնէական հումանիզմի արտայայտութիւն:

Մարդկութիւնն այսօր առաւել քան երբեք, կարօտ է բարոյական մաքրութեան: Նարեկացու պոեզիան օգնում է ժողովուրդների բարոյական մթնոլորտի վերափոխմանը: Պատահական չէ, որ իր ողբերգական վախճանից առաջ, Ներշնչեալ Զարեմը հոգու գորավիզ էր որոնում Նարեկացու կերպարի լոյսի մէջ: Բոլոր ժամանակների մարդու համար կենդանի հետաքրքրութիւն է պահպանելու Նարեկացու այս պարզ եւ, միաժամանակ, խորիմաստ հարցը. Որ ոչ իսկ ծանեայ գիւս երբեք գիտել՝ Թէ յո՞վ եւ յո՞ր պատկեր, Եւ վասն ո՞յր գոյացայ:

(Բան ԽԶ, ա)

Եւ այսպէս, խորհրդային բազմազգ գրականագէտների, գրողների, բանաստեղծների, թարգմանիչների, գիտնականների, ինչպէս նաեւ աշխարհի այլ ժողովուրդների մտաւորականների առանձին գնահատականներ, որոնք թէեւ յաճախ սրտի խօսք են եւ ոչ անպայման գիտական տեսակետ, իրենց ամբողջութեան մէջ, տարբեր մօտեցմամբ եւ այլազան հայեցակետերից, բացայայտում են Նարեկացու ստեղծագործութիւնը՝ նոր գեղեցկութիւններ եւ համամարդկային նոր արժէքներ տեսնելով նրա մէջ:

ԱՂԻԻՐՆԵՐ ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
Գլուխ Երրորդ

Գ. Նարեկացու Գնահատութիւնը այլ լեզուներով

1. Eugene Bore, *Correspondance et memoires d'un voyageur en Orient*, Paris, 1840, t. 2, p. 92.
2. Felix Neve, *L'Armenie chretienne et sa litterature*, Louvain, 1886, p. 256-267.
3. Տես՝ Հ. Գասպարեան, Գրիգոր Նարեկացին Ֆրանսիական Գրական Մտքի Գնահատմամբ, "Սովետական Գրականութիւն", մո. 6, էջ 146-151:
4. Նոյն տեղում, էջ 146
5. Նոյն տեղում, էջ 147
6. Luc-Andre Marcel, *Gregoire de Narek et l'ancienne poesie armenienne*, Paris, 1953, p. 19-36
7. Լ. Ա. Մարսել, Աշխ. աշխ., էջ 30
8. Նոյն տեղում, էջ 31-32
9. Նոյն տեղում, էջ 35
10. Նոյն տեղում, էջ 36
11. "Անդաստան", Փարիզ, 1960, մո. 2, էջ 61
12. Հ. Գասպարեան, Աշխ. յօդվ., էջ 150
13. «Читая Нарекаци», Ереван, 1974, с. 27.
14. Նոյն տեղում, էջ 30-31
15. Նոյն տեղում, էջ 19
16. Ст. Рассадин, *Цена гармонии*, Ереван, 1976, с. 25.
17. Նոյն տեղում, էջ 24
18. Л. Озеров, *Проза души скорбящей: в кн. Нарекаци, Книга скорбных песнопений*, пер. В. Микуневича, М. 1985, с. 4.
19. «Читая Нарекаци», с. 23.
20. Նոյն տեղում, էջ 91
21. В. Микуневич, *Целительный свет*, Рязань, 1981, մո. 3, էջ 65-66
22. Նոյն տեղում, էջ 69
23. Նոյն տեղում, էջ 73
24. С. Аверинцев, «Лит. Армения», 1986, № 1, с. 53.
25. Նոյն տեղում, էջ 49
26. Նոյն տեղում, էջ 53
27. Նոյն տեղում, էջ 54
28. Նոյն տեղում, էջ 56
29. Л. Микуневич, *Видел ли Нарекаци море?*, «Лит. Армения», № 4, 1986, с. 97-98.
30. С. Аверинцев, «Лит. Армения», № 1, աշխ., էջ 55
31. Նոյն տեղում, էջ 60

ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՈՒՆԶ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

"Ամենայն Գիրք Աստուածաշունչի..."

Պողոս Բ. Թուղթ առ Տիմոթ. Գ-16

Սուրբ Գիրքն Աստուածաշունչ անուանումը ստացել է հայ իրականության մեջ եւ կիրարկուած է միայն հայոց եկեղեցում, այս կոչումը հիմնուած է առաքելի խօսքերի վրայ. "Բոլոր Գիրքն Աստուծոյ շունչն է ...": Սա նշանակում է, որ Ս. Գիրքը ներշնչուած է Աստուծոյ կողմից: Այն՝ գրքերի ներշնչեալ հաւաքածոյ է, նրա միջոցով Աստուած իրեն յայտնում է մարդկութեանը: Եւ Աստուածաշունչը ոչ միայն արդիւնք է ներշնչումի այլ նաեւ աղբիւր է ներշնչման: Այն կենաց խօսքի շտեմարանն է, որտեղից սնոււմ է հոգին, լուսաւորուում միտքը: Նրա միջոցով ազնուացում է մարդու նկարագիրը:

Շատ եւրոպական լեզուներով Ս. Գիրքը կոչուում է Bible: Այս անուանումը գալիս է յունարէն Biblos՝ քառից, որ նշանակում է գիրք:

Աստուածաշունչն Աստուծոյ խօսքն է, նրա քերականից ելած: Սա հաստատում են, թէ՛ Ս. Գիրքը ինքն, թէ՛ Քրիստոսի եկեղեցին եւ թէ՛ տիեզերական սուրբ հայրերը: Նիկիական հանգանակը գեղեցիկ եւ յստակ կերպով յայտարարում է. "հաւատամք եւ ի Սուրբ Հոգին, յանգն եւ ի կատարեալն, որ խօսեցաւ յօրէնս եւ ի մարգարէս եւ յաւետարան": Հայոց ազգը դարերով հաստատուն մնաց այս դաւանանքի մէջ: Սակայն արդի ժամանակներում Ս. Գրքի բազմաթիւ "գիտական" քննադատութիւններ մոլորեցնում են շատերին: Այս պատճառով քրիստոնէական եկեղեցին ստիպուած է իր զօրաւոր ու համոզիչ ապացոյցները նորից քերելու, պաշտպանելու համար նշմարիտ

դաւանանքը: Աստուածաշնչի մասին հաւաստի գիտելիքներ ունենալը յոյժ կարեւոր է եւ արժան է, որ իւրաքանչիւր անհատ լուրջ խորհրդածութեան միջոցով, քան զի Աստուածաշունչ Մատեանը նախ եւ առաջ Աստուծոյ գոյութեան վկայարանն է հանդիսանում, ապա նաեւ նրա գործունէութեան վկայարանը:

Մեր ապրած ժամանակաշրջանը հակադրուելով նախորդ դարերի կրօնական ըմբռնումներին, բնականաբար քննադատական ոգի է ցուցաբերում նաեւ քրիստոնէական կրօնի նկատմամբ: Այս շրջանի ոգուն յատուկ է մարդապաշտութիւնը: Մարդը աշխատում է ազատագրուել ամէն տեսակի ենթակայութիւններից: Մարդկային մտքի եւ կամքի նուաճումները, լինեն գրականութեան, արուեստի, գիտութեան, թէ տեխնիկայի բնագաւառի օգտագործում են, որպէս պայքարի միջոց Ս. Գրքի, քրիստոնէական եկեղեցու եւ ի վերջոյ՝ Աստուծոյ դէմ:

Կրօնի քննադատութիւնը սկսած 16 դարից իրականացուել է հիմնականում պատմական երեւի իրար յաջորդող ուղղութիւններով. Աստուածաշնչի եւ նշմարիտ Աստծոյ մերժումը՝ "Դէիզմ"ով, Աստուծոյ գոյութեան ուրացումը՝ "Աթէիզմ"ով, եւ Աստուծոյ մասին հարցումի արհամարհումը՝ "ԱԳՆՈՍՏԻՑԻզմ"ով:

Դէիզմը կրօնափոխութեան տեսութիւն է: Այն ընդունում է Աստծոյ գաղափարը, բայց ժխտում է նրա եւ աշխարհի փոխարարութիւնը, մասնաւորապէս մերժում է Աստուծոյ

ունեցած ներգործութիւնը աշխարհի զարգացման վրայ: Դէիզմը չի ընդունում քրիստոնէական կրօնի հիմնական առանցքը՝ այն ուրանում է Յիսուս քրիստոսին եւ նրա շնորհիւ կատարուած փրկագործութիւնը: Բնական է, որ ուրացում է եւ Ս. Գիրքը, իբրեւ ճշմարիտ Աստուծոյ խօսք: Սակայն պէտք է նշել, որ թէ՛ դէիզմը, թէ՛ այլ հակակրօնական, հակաքրիստոնէական տեսութիւնները ի գորու չեղան սասանելու Սուրբ Գրային յաւիտեանական ճշմարտութիւնները: Պատմութեան ընթացքին բազմաթիւ մակնթացութիւնների եւ տեղատուութիւնների դիմագրաւուած Աստուածաշունչը մեր օրերին նոյնպէս մնում է իբրեւ անժխտելի գերբնական իրողութիւն: Այն մտայնութիւնը թէ բնական գիտութիւնների զարգացման հետեւանքով կրօնը տկարանալով կը մեռնի՝ ի դերեւ դուրս եկաւ:

Այսօր գիտութիւնը ոչ թէ ժխտում է այլ հաստատում է Աստուածաշնչեան ճշմարտութիւնները: Անշուշտ գիտութեամբ, տեխնիկայով թերեւս մարդը լուծում է արտաֆին աշխարհի հետ կապուած շատ խնդիրներ, բայց ինքն իր խնդիրը լուծել չի կարող, անլուծելին նրա ներաշխարհում է: Մարդու-բարդոյթը միայն գիտական միտքը անգործ է լուծելու: Մարդը փնտռում է իր կեանքի իմաստը: Նա փնտռում է Աստուծոյ: Աստուած որոնման ընթացքում մարդ արարածի ուղեկիցը Ս. Գիրքն է, իբրեւ Աստուծոյ կամքի ու բնութեան յայտնութիւն: Նաեւ միջոցներից մէկը Աստուծոյ եւ մարդու հաղորդակցուելու, խօսելու: Վերջում քերեմք մի բանի փաստարկումներ, որ Աստուածաշունչը Աստուծոյ խօսքն է:

1) Աստուածաշունչը ունի ինքն իր մասին վկայութիւններ. "Տէրը կ'ըսէ", "Տիրոջ խօսքը", "Այսպէս է ասում Տէրը, զօրաց Աստուածը", "Տէրը խօսեց եւ ասաց", եւ

նման ուրիշ արտայայտութիւններ 2500-ից անլի անգամներ գրուած են նրա մէջ:

2) Հին Կտակարանի մասին վկայեց Տէրը՝ Յիսուս Քրիստոս. "Կարելի չէ որ այն գրուածը անբուրի" եւ "երկինք ու երկիր կ'անցնեն, բայց իմ խօսքերը չեն անցնի":

3) Մեր առջեւ ունենք բազմաթիւ կատարուած մարգարէութիւնների վկայութիւնները: Վերջիններս կատարուեցին անցեալի մէջ, միւսները կատարուում են, այսօր եւ պիտի կատարուեն գալիք ժամանակներում: Իսկ ոչ ոք չէր կարող այդքան դարեւ առաջ կանխորոշել պատահելիքը, եթէ Ս. Հոգու ներշնչումը չունենար. չէ՛ որ մարգարէութիւնները տառ առ տառ կատարուեցին:

4) Չորրորդ վկայութիւնը Աստուածաշունչի գիտական ճշգրտութիւնը, գիտութեան եւ նրա փոխ համաձայնութիւնը: Այսօր փաստ է, որ իրական (Օբժեկտիւ) գիտութիւնը եւ Ս. Գիրքը կատարելապէս համաձայն են միմեանց:

5) Ս. Գիրքը իր մէջ հակասութիւններ չունի: Գրեթէ 40 անգամ, տարբեր պատմական ժամանակաշրջաններում ապրելով, լինելով ուսեալ եւ ոչ, պատկանելով տարբեր դասակարգերի գրել են Գիրք, որն իր մէջ ոչ մի հակասութիւն, անհամաձայնութիւն չի պարունակում, ընդհակառակը իւրաքանչիւրի գրուածք լրացնում է միւսներին ու բոլորը ի մի բերուելով կազմում են մէկ Գիրք: Դրանից հետեւում է, որ հեղինակների ներշնչման աղբիւրը մէկն է՝ Ս. Հոգին:

6) Ս. Գիրքը անկորնչելի է, անփոփոխելի է: Աշխարհում եւ ոչ մի գիրք Աստուածաշունչի չափ չի հալածուել ու այնքան մեծաթիւ հակառակորդներ չի ունեցել որքան այն: Բայց այսուհանդերձ Ս. Գիրքը մնացել է իր պատկառելի վեհափառութեամբ, մարտնչող եւ յաղթող: Աստուածաշունչը անփոփոխ քարգմանուած է 2000-ից անլի լեզուներով:

7) Աստուածաշունչը կենդանացնող է, նորոգող: Այս պարագան եւս ապացոյց է, որ Ս. Գիրքը մարդկային մտքով ստեղծագործուած չէ միայն, այլ յօրինուած է Սուրբ Հոգու անսխալ առաջնորդութեամբ: Բիւրաւոր մարդիկ տարուբերող մեղքի ալեկոծ ծովում, փրկութեան նաճապարհն են գտել ու տակաւին գտնում են Աստուածաշունչի միջոցով: Քանզի Ս. Գիրքը տիեզերքի Արարչից եկած օրհնեալ խոստումներ ու պատգամները բերող գիրք է:

Ներկայացնենք մի քանի գիտական հետազոտութիւններ ուր գիտութիւնն ու Աստուածաշունչը հանդէս են գալիս միասնաբար, լրացնելով միմեանց: Մասնաւորապէս հետաքրքիր է մաթեմատիկական, թուաբանական գիտելիքների օգտագործումը, Աստուածաշունչի ուսումնասիրութեան, Աստուածաբանական հետազոտութիւնների մէջ:

Իւան Բենիմին Կապուտուլիւնները

Անուանի հրապարակախօս երրայերէնի, յունարէնի հմուտ լեզուագէտ Իւան Բենիմինը նկատել է, որ Ս. Գրքի բնագրերի մէջ, որ գրուած են վերը յիշուած լեզուներով, առկայ են հաշուային օրինաչափութիւններ: Գրուածքների մէջ բառերը, տառերը կապուած են որոշակի ծրագրով: Իւան Բենիմինը 50 տարի շարունակ աշխատեց այս նիւթի շուրջ, գրեց 40 հազար խոշոր էջեր եւ ի լոյս հանեց դարերից ի վեր պահուած զարմանալի փաստեր: Տարիներ առաջ Կարլ Կ. Սապիրս անունով Քրիստոնեայ քարոզիչ, մեծ թիւով գրքերի հեղինակ մանրամասնօրէն քննելով Բենիմինի գրուածքները "Էսթաւոնդինկ Նյու Դիսքըվրիզ" ("Հիացուցիչ Նոր Դիւտեր") վերնագրով մի գիրք հրատարակեց: "Նորել Ռիւրչ Ֆաունդէյշն" հիմնարկութիւնը, որն հրապարակեց գիրքը, յայտնել է, որ հարիւր հազար օրինակ տպագրութիւնը

սպառուել է երեք ամիսների ընթացքում: Այլերտ Նորելը գրքի առաջաքանում գրում է. "Հետեւեալ էջերի մէջ պարզուած զարմանալի երեւոյթները՝ աստուածաբանների, գիտնականների, աշխարհականների խորհրդածութեան արժանի են: Նրանց ընդհանուր կարեւորութիւնը արժանի է բոլորի ուշադրութեանը: Հիւսքը ճշգրտօրէն ներկայացուած է այստեղ, եւ ինչեւիցէ վախ չունի երկար ու մանրակրկիտ քննութիւններից ...":

Ցաւօք Հին եւ Նոր Կտակարանների բնագրերը մեր ձեռքի տակ չկան, որպէս զի օրինակները ակնառու լինեն, ինչեւիցէ կը բաւարարուենք ներկայացնելով Բենիմինի հետազոտութեան որոշ արդիւնքներ:

Աշխատանքը ներկայացնելուց առաջ աշխարհիկ ընթերցողին յիշեցնենք որոշ հիմնային փաստեր Ս. Գրքի մասին: Ս. Գիրքը հայոց եկեղեցու մէջ ունի նաեւ Աստուածաշունչ անունը, որը եզական (եունիկ) բառ է:

Այն կը կոչուի նաեւ Հին եւ Նոր Կտակարանք, կամ Հին եւ Նոր Ուխտի գրքեր, Ելից ԻԴ 7, Մատթ. ԻԶ 28: Հին Ուխտը Աստուծոյ եւ Հին Իսրայէլի միջեւ էր կնքուած, իսկ Նոր Ուխտը նրա նոր դաշինքն է մարդկութեան հետ Քրիստոսի միջոցով: Կին Կտակարանի բնագրերը երրայերէն լեզուով են գրուած, Նոր Կտակարանինը՝ յունարէն, անշուշտ սա չի նշանակում, թէ Ս. Գիրքը գրուած է միայն այս լեզուներով, խօսքը տուեալ դէպքում մեզ հասած բնագրերի մասին է միայն: Ըստ մեր բնագրի՝ Հին Կտակարանը պարունակում է 49 գիրք, նորը՝ 27:

Երրայերէն լեզուն ունի 22 գրքեր, իսկ յունարէնը՝ 24: Այս գրքերը գործածուած են նաեւ իբրեւ թուանշաններ, ինչպէս հայերէն լեզուի մէջ օրինակ՝ Ա-1, Բ-2, Գ-3, ԺԱ-11, Ժ-100, Ռ-1000 եւ այլն: Այդպէս եւ երրայերէնի եւ յունարէնի մէջ: Ներկայացնենք երրայերէն մի քանի

տառեր իբրեւ թուանշան՝ ձեռագիր/Է(ալեֆ) -1 2 -2 2 -3 3 -4 2-5 1-6 57 եւ այլն: Նման ձեռով ներկայացուում են յունարեն գրերը:

Յունարեն լեզուով Յիսուս բառը - գրերից է բաղկացած Իէտռւս, նրանց արժեքներն են 10, 8, 200, 70, 40, 200: Եթէ գումարենք այս թուերը կունենա՞մք՝ 888: Արդ յունարենի մէջ Յիսուս բառի թուական արժեքը 888 է, հետաքրքրական է, որ նեոի թուական արժեքն է 666, նիշտ այն ինչ գրուած է Յայտն. ԺԳ.18 մէջ: Իւրաքանչիւր եբրայերէն եւ յունարեն բառ, նախադասութիւն, ունեն նաեւ թուական արժեք: Երբ բառերի թուական արժեքները գումարենք, արդիւնքը կը ներկայացնի նախադասութեան թուական արժեքը: Օրինակ, Յովհ. ԺԱ.35 համարը հայերէն տեքստի մէջ 2 բառերից է բաղկացած - "Յիսուսը լացեց", յունարենը 3 բառերից է կազմուած "Էտաֆրիսեն օ Նիսուս": Այս 3 բառերի թուական արժեքների գումարը հաւասար է 1743 (785+70+888):

Ներկայացնենք բնագրերի մէջ Բենիմի գտած օրինաչափութիւնները եւ մաթեմատիկական հաշիւները մի քանի օրինակներով:

1) Ծննդոց Ա.1 համար "Սկզբում Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց":

"Պրեշիթ(1) պարա(2) էլօհիմ(3) էյթ(4) հեշշամեյիմ(5) վեյթ(6) հասրեց(7)" (եբրայերէն): Եօթը բառից բաղկացած այս նախադասութեան մէջ կայ 3 գոյական՝ "Աստուած", "երկինք", "երկիր" որոնց թուական արժեքն է 777, որ է՝ 111x7: Այդ բառերը եբրայերէնով նիշտ 28 տառերով են կազմուած, որ է 4x7: Աստուած աշնչեան այս համարի մէջ եղած բայի ("ստեղծեց") թուական արժեքն է 203=29x7: Համարի 7 բառերից իւրաքանչիւրի առաջին եւ վերջին տառերի թուական արժեքի գումարն է 1393=199x7: Իսկ համարի առաջին եւ

վերջին բառերի վերջին գրերի թուական արժեքն է 490=70x7: Նոյն համարի բոլոր բառերի առաջին, վերջին եւ միջին գիրերի թուական արժեքն է 133=19x7, "Աստուած" "երկինք", "երկիր" բառերը (գոյականները) ունեն 14 գրեր, որ է 2x7: Կարելի է շարունակել 7 թուի այլ երեւոյթներ եւս, բայց բաւական համարելով դիտարկենք ուրիշ օրինակ:

2) Աւետարան ըստ Մատթէոսի Ա. 1-17 համարներում խօսուում է Քրիստոսի ազգաբանութեան մասին:

ա- Այստեղ՝ Ա. 1-17, բառերի թիւը 72 է, որոնց թուական արժեք է 42364=6052x7 բ- Յիշեալ 72 բառերը 90 ձեւերով են գրուած (եզակի, յոգնակի, ուղղական, սեռական եւ այլն): Վերջիններիս թուական արժեքն է 54075=7725x7

գ- Յիշեալ 72 բառերի մէջ 56ը գոյական է, որ է 8x7

դ- Նոյն հատուածի առաջին 11 համարների բառագիրքը կազմող բառերի թիւն է 49=7x7

ե- Այս 49 բառերի մէջ նրանք, որ ձայնաւորով են սկսուում 28 հատ են, որ 54x7

զ- 49 բառերի տառերի թիւն է 268=38x7 է - նշուած 266 յունարեն տառերի մէջ ձայնաւորների թիւն է 140=20x7, իսկ բաղաձայների թիւն է՝ 126=18x7

ը- Վերը յիշուած 49 բառերի մէջ նրանք, որ միայն մէկ անգամ են գրուած 14 հատ են 2x7, իսկ նրանք, որ մէկ անգամից աւելի են գրուած 35 են՝ 35=5x7

թ- Ա. 1-11 համարների մէջ 42 գոյականներ կան, որոնցից յատուկ անունները 35 են, 35=5x7, հասարակ անունները եօթն են: Ժ- 35 հատ յատուկ անունները 63 անգամ են յիշուած, որ է 9x7

ԺԱ- Սոյն 35 յատուկ անունների մէջ արական անձերի անունների թիւն է 28, որ է 4x7: Իսկ նրանք, որ արական անձերի անուններ չեն 7 հատ են:

ԺԲ- 28 հատ արական անձերի անունները յիշուած են 56 անգամ, որ է 8×7

ԺԳ- Այս 11 համարների մէջ յ կանանց անուններ կան՝ Թամար, Թախար, Հոուք: Նրանց անունների յունարէն տառերը նիշտ 14 հատ են՝ 2×7

ԺԴ- Համարների մէջ մի քանի անուն է յիշուում՝ Բաբելոն, որն ունի յունարէն տառ:

3) Մատթ. Ա. 18-25: Քրիստոսի ծննդեան պատմութիւնը:

ա- Հատուածի համարներում գտնուում են 161 յունարէն բառեր, որ է 23×7

բ- 161 բառերի թուական արժէքն է՝ 93394 որ է 13342×7

գ- Հատուածի քառագիրքը կազմող յունարէն բառերի թիւն է նիշտ $77 = 11 \times 7$

դ- Սոյն 77 բառերի թուական արժէքն է 51247 որ է 7321×7

ե- Այս հատուածի մէջ կան 6 բառեր, որոնք Մատթէոսի աւետարանի մէջ ուրիշ ոչ մի տեղ չեն գտնուում: Բառերի արժէքն է $5005 = 715 \times 7$

զ- Յիշեալ 6 բառերի տառերի թիւն է $56 = 8 \times 7$

է- Նոյն հատուածում հանդիպում է "էմմանուէլ" բառը, որ ուրիշ ոչ մի տեղ չի գտնուում Նոր Կտակարանի մէջ: Բառի թուական արժէքն է $644 = 92 \times 7$

ը- Վերագրեալ 161 բառերը 105 ձեւերով են հանդէս գալիս, որ է 15×7

թ- 105 ձեւերի մէջ բայերի թիւն է $35 = 5 \times 7$

ժ- Նոյն ձեւերի մէջ գտնուած յատուկ անունները 7 են:

ԺԱ- Յիշել 105 ձեւերի թուական արժէքն է 65429, որ է 9347×7

ԺԲ- Նշուած 7 յատուկ անունները ունեն 42 տառեր, 6×7

ԺԳ- Քերականական այն ձեւերը որ Մատթէոսի աւետարանի մէջ ուրիշ ոչ մի տեղ չեն գտնուում 14 են 2×7

ԺԴ- 14 ձեւերի թուական արժէքն է 8715, որ է 1245×7

ԺԵ- Այս հատուածի քառագիրքը կազմող 77 բառերի մէջ նրանք, որ հրեշտակը գործածեց Յովսէփի հետ խօսելիս 28 են, 4×7

ԺԶ- Հրեշտակի խօսած բոլոր բառերի թուական արժէքն է 21042, որ է 3006×7

ԺԷ- Հրեշտակի խօսած բառերի ձեւերի թիւն է $35 = 5 \times 7$

ԺԸ- Այս 35 ձեւերի տառերի թիւն է 168, որ է 24×7

ԺԹ- Հրեշտակի գործածած 35 ձեւերի թուական արժէքն է $19397 = 2771 \times 7$

Այս օրինակով վերջացնենք Իւան Բենինի աշխատանքի նկարագրումը:

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԻԲԷԿԵԱՆ

(ՎԵՐՁ)

(Նախորդ թիւի «Խորհրդաբանական Թուաբանութիւն» յօդուածին)

ՆՈՒԻՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

4.- Նուիրապետության զարգացումն յԱռաքելական դարու:

Զկնի Համբարձման Տեառն մերոյ մետասան Առաքելոց առաջին գործն եղաւ, թերեւս ըստ պատուիրանի եւ յանձնարարութեան Քրիստոսի, իւրեանց դասու Երկոտասան թիւը լրացնել. որ Յուդայի կորստեամբն պակասեր էր. եւ վիճակարկութեամբ Մատաթիա անուն մէկն ընտրեցաւ 'ի տեղի անկելոյն: Յետ այսորիկ մի քիչ ժամանակ եւս կը մնան Երուսաղէմի մէջ "միաբան 'ի միասին" ըստ պատուիրանի Տեառն թէ "Նստարու՛մ 'ի քաղաքիս, մինչեւ զգնուցուիմ զօրութիւն 'ի քարձանց": Հոգին սուրբ էր այդ զօրութիւնը. որ, ինչպէս յառաջ ալ ըսուած էր, "առաջնորդեսցէ ձեզ ամենայն ճշմարտութեամբ": Հոգւոյն սրբոյ զօրութեամբն պիտի կարենային իրագործել այն իրաւունքներն ու իշխանութիւններն զոր Յիսուս նոցա պարգեւած էր, այն որ նախընթաց յօդուածոյն մէջ ըստ բաւականին քացատրուեցաւ: Պենտէկոստէի տօնին մինչդեռ Առաքեալք հաւաքուած էին այն խորհրդաւոր վերնատան մէջ, ուր Փրկիչն իւր վերջին պասեքը կերաւ: Հոգին սուրբ հրաշալի երեւոյթներով իջաւ անոնց վերայ եւ զնոսա 'ի քարոզութիւն Աւետարանին եւ 'ի հիմնարկութիւն Եկեղեցւոյ, առ որ կոչուած էին, որոշեց եւ օծեց: Եկեղեցւոյ ծննդեան օրն էր այդ օր, յորում" հիացեալ քաղութիւնը Պետրոսի քարոզութեամբն համոզուած՝ երեք հազար թուով մկրտեցան 'ի Քրիստոս: Հիմա որ Քրիստոս այլ եւս մարմնով անոնց մէջ չէր, մի անգամ ընդ միշտ Սուրբ Հոգին շնորհուեցաւ Եկեղեցւոյն որ կառավարէ եւ առաջնորդէ եւ Քրիստոսի խոստումն թէ "ես ընդ ձեզ եմ գամենայն աւուրս" փոխանորդաբար կատարէ:

Արդարեւ հրաշալի էր Սուրբ Հոգւոյն ազդեցութիւնն այդ Երկոտասան ուսմիկ, շինական եւ ձկնորս մարդոց վրայ: Նոքա որ Քրիստոսի ներկայութեան ամեն ինչ որ կը գործէին, ամեն ինչ որ կը խօսէին, միայն պախարակուելու եւ յանդիմանութեան կ'արժանանար, նոքա որ փոքրիկ մանուկներու նման ամեն չնչին բանի քացատրութեան կարօտ էին եւ մշտնջենապէս իւրեանց աստուածային Վարդապետի խրատուց եւ առաջնորդութեան կը նայէին. այդ մարդիկն այժմ անվեհեր կերպիւ եւ կատարեալ վստահութեամբ Երկնից արքայութեան պատգամը կը քարոզեն ամենայն ճշմարտութեամբ իրենց շուրջը յամենայն ազգաց ժողովեալ քաղութեանը, ամեն մէկուն իրեն ծանօթ քարքառովն լսելի: Եւ ոչ թէ միայն առժամանակեայ գրգռման հետեւանք էր այդ երեւոյթն, այլ յետ այնու երկար տարիներ մի այնպիսի վստահութեամբ եւ քաջասրտութեամբ կատարեցին իրենց պաշտօնն, եւ այնչափ մեծ էր իրենց աշխատութեան արդիւնքն, որ պարզապէս անկարելի էր առանց գերբնական օժանդակութեան այդպիսի ուսմիկ մարդերէ սպասել կամ յուսալ: Աստուածային յատուկ տնօրէնութեամբ Պօղոս, որ ի սկզբան Աւետարանի ամենէն սոսկալի թշնամին էր, կոչուեցաւ յԱռաքելութիւն եւ Երկոտասանից հետ դասուեցաւ՝ միեւնոյն իշխանութիւններն ու իրաւունքներն քացառիկ կերպիւ ստանալով զոր նոքա աստիճանաբար 'ի Քրիստոսէ ստացած էին, կամ ինչպէս առ Գաղատացիս կը գրէ թէ ինքն է "Առաքեալ ոչ 'ի մարդկանէ կամ 'ի ձեռն մարդոյ, այլ 'ի ձեռն Յիսուսի Քրիստոսի". եւ յետոյ կ'ըսէ թէ "զԱւետարանն, որ աւետարա-

նեցաւ յինէն, ոչ է ըստ մարդոյ, քանզի եւ ոչ եւ 'ի մարդոյ առի, եւ ոչ ուսայ յումեմէ, այլ 'ի յայտնութեան Յիսուսի 'Քրիստոսի': Սորա համար Պօղոս եւս համարեցաւ 'ի թիւս Առաքելոց, ինչպէս սովորաբար Երեմտասաներորդ Առաքել կը կոչուի, եւ նորա ըրածներն ու ասածները նոյնքան վաւերական եւ յԱստուծոյ ներշնչեալ են որքան Երկոտասանիցն. իսկ եթէ իւր գործոց արդեանցը նայելու լինիմք, կը տեսնենք որ նորա աշխատութեան արդիւնքն աւելի մեծ եւ ընդարձակ է քան թէ բոլոր միւս Առաքելոց գործերն 'ի միասին:

Եւ արդ եկեղեցւոյ նուիրապետութեան համայն իրաւունքներն ու իշխանութիւններն եւ գործադրելու գործիւններն Առաքելոց ձեռքն էին, այսինքն, այն ինչ որ ընդ պարագայս դարուց զանազան եկեղեցի թաժնուեցաւ եւ դարերէ 'ի վեր մասամբ եպիսկոպոսաց, մասամբ քահանայից եւ սարկաւագաց եւ ուրիշ քաղմաթիւ ստորաթաժանեալ աստիճանաց յանձնուած է, ամբողջովին Առաքելաւ կը գործէին: Իւրաքանչիւր Առաքել թէ՛ հայրապետ էր թէ՛ եպիսկոպոս, քահանայ, սարկաւագ, եւ այլն. եւ իւրաքանչիւր Առաքել անկախ եւ ինքնիշխան գործելով հանդերձ միւսներուն հակառակ չէր, եւ իւր ըրածը կատարեալպէս համաձայն էր միւսներուն ըրածներուն, որովհետեւ ամենեքին միեւնոյն կրթութիւն եւ իշխանութիւն ստացած էին, եւ հիմա ամենեքին միեւնոյն Սուրբ Հոգւոյն առաջնորդութիւնը կը վայելէին: "Ոչ 'ի մարդկանէ եւ ոչ 'ի ձեռն մարդոյ" - Պօղոսի անշփոթ խօսքերն են. հետեւաբար ոչ առաքելապետի, ոչ տեսանելի գլխոյ պէտք կար. իւրաքանչիւր Առաքել ուղղակի կապուած էր 'Քրիստոսի հետ, եւ իւր ձեռնով հաստատուած եկեղեցւոյ թէ՛ տեսանելի գլուխ էր, թէ առաքելապետ էր, թէ 'Քրիստոսի փոխանորդ էր. եւ ամեն ինչ որ մէկն էր, նոյնպէս էին եւ մնացեալք: Եթէ եկեղեցին իւր նախնական՝ փոքր եւ

սահմանափակ դրութեան մէջ մնացած լինէր, քնական է որ նուիրապետութեան աստիճաններն այսքան չէին քաղմանար, առաքելական իշխանութիւն ունեցող աստիճանաւոր կամ եպիսկոպոս մի ամեն քանի քաւական կը լինէր. եւ թէ՛ եպիսկոպոսութեան թէ՛ քահանայութեան եւ թէ՛ սարկաւագութեան պաշտօն կը կատարէր. քայց հարկաւ քահանայն կամ սարկաւագն եպիսկոպոսի պաշտօն չէր կարող կատարել: Եւ իրօք Առաքելաւ սկիզբէն այս դրութեամբ կը կառավարէին Երուսաղէմի անդրանիկ եկեղեցին, մինչեւ դէպք մը պատահեցաւ որ ճիշդ մեր նկարագրեալ զարգացման եղանակաւ պատճառ եղաւ իրենց պաշտօնի մէկ մասն այլոց՝ աւելի ձեռնհաս մարդոց յանձնելու, եւ այս եղաւ սկիզբն քաժամման նուիրապետութեան աստիճանաց:

Սուրբ Հոգւոյն գալստենէն քիչ յետոյ, "ի քաղմանաւ աշակերտացն" (այսինքն երբ քրիստոնէից թիւը շատցաւ), Երուսաղէմի նորընծայ եկեղեցւոյ մէջ տրտունջ ելաւ հելլենախօս հրեայ քրիստոնէից կողմէ, որք կը գանգատէին թէ իրենց աղբատներն ու այրիներն ողորմութեան տրոց մասին անտես կը լինէին, եւ ինչպէս պաղեստինաբնակ Հրէից աղբատաց ապրուստը կը հոգացուէր, իրենց կարօտելոց պիտոյքն նոյն խնամով չէր մատակարարուէր: Նախկին քրիստոնէից ընչից հասարակաց լինելու աղագաւ Առաքելաւ ստիպուած էին հաւատացելոց գանձապահութեան եւ աղբատաց խնամոց վերատեսչութեան պաշտօնն յանձն առնուլ, եւ կ'երեւի որ իրենց գործակատարք խտրութիւն դնելով 'ի մէջ հրէից եւ հելլենաց՝ այդպիսի տրտնջանաց առիթ տուած էին: Առաքելաւ անմիջապէս ժողովեցին 'զքաղմութիւն աշակերտաց" (այսինքն զհաւատացեալ քրիստոնեայս) եւ սկսան խորհրդակցիլ ասոր վերայ: Զկնի քննութեան իմացան որ ժամանակ

էր իրենց համար գերծանիլ մի այնպիսի գործէ եւ պատասխանատուութենէ, որ այդ տեսակ անպատեհութիւններ յառաջ բերելէ զատ՝ արգելք կը լինէր իրենց հովուութեան եւ ֆարոգութեան քարձրագոյն պարտաւորութեանց առ հաւատացելոց քաղմութիւնն, որ օր ըստ օրէ կ'անէր եւ կը մեծնար: Ուստի առաջարկուեցաւ որ "սեղանոյ պաշտօնն" (այսինքն, աղփատաց ապրուստի հոգաժութիւնն) իրենցմէ առնուի եւ յանձնուի այլոց, որք լինին "արք վկայեալք 'ի հաւատացելոց, եւ լի հաւատով եւ Հոգւով Սրբով": Ըստ այսմ՝ ժողովն ընտրեց եօթն հոգի, զորս Առաքեալք աղօթիւք եւ ձեռնադրութեամբ հաստատեցին իրենց պաշտօնի վերայ: Ի սկզբանէ անտի ընդհանուր եկեղեցին զայս իրրեւ սարկաւագութեան աստիճանի հաստատութիւնը նկատած է, եւ իրօք ալ այսպէս է. թէպէտեւ Գործոց Առաքելոց մէջ երբեմն "երէց" անունը այնպիսիներուն կը տրուի որք սարկաւագ են, եւ երբեմն ալ ուրիշ անուններով կը յիշուին սարկաւագք, ինչպէս երբ Փիլիպպոս կը կոչուի "աւետարանիչ, որ էր յեօթեաց անտի", եւ ուրիշ աստիճանաց տարբեր եւ խառնիխուռն յորջորջումներ եւս կը գտնուին Նոր Կտակարանի մէջ. սակայն բուն աստիճանն ու պաշտօնը քաջ յայտնի եւ որոշ էր, եւ սարկաւագ մը բնաւ փառանայի կամ եպիսկոպոսի պաշտօն չէր կարող կատարել: Սարկաւագաց գլխաւոր պաշտօնն էր, ինչպէս տեսանք, աղփատաց խնամարկութիւնն եւ ագապի պատրաստութիւնն. քայց եթէ սարկաւագ մը ֆարոգութեան եւ աւետարանելու ձիրքն ու գիտութիւնն ունենար, որ եւ է օրինական արգելք չկար որ իւր յատուկ պարտականութիւնը կատարելէ զատ նաեւ Աւետարանի ֆարոգութեամբ պարապէր. որովհետեւ ամեն քրիստոնեայ որ Աւետարանի վարդապետութեանց տեղեակ էր՝ պարտական էր իւր գիտածը ուրիշներու

հաղորդել եւ իւր կարողութեան չափ աւետարանել ու ֆարոգել. հետեւաբար սարկաւագ մը կրնար միանգամայն ֆարոգիչ եւ աւետարանիչ լինել, ինչպէս էր Փիլիպպոս որ 'ի Սամարիա ֆարոգեց, եւ ինչպէս էր Ստեփանոս, որ յերուսաղէմ կը ֆարոգէր: Մկրտութիւնն եւս աւետարանչութեան հետ սերտիւ կապուած է, եւ սարկաւագ մի (նոյն իսկ հասարակ աշխարհական քրիստոնեայ մի) կրնայ, 'ի քացակայութեան եպիսկոպոսի կամ փառանայի, ամենայն վաւերութեամբ մկրտել: Բայց Հոգւոյն Սրբոյ շնորհիւ քարգեւելու իշխանութիւնը միայն եպիսկոպոսին է վերապահեալ. ուստի եւ Փիլիպպոս չը համարձակիր նորահաւատ Սամարացւոց վերայ ձեռք դնել, այլ լուր կը դրկէ յերուսաղէմ եւ անտի գՊետրոս եւ գեովհաննէս բերել կու տայ, որք գալով՝ "եղին զձեռն 'ի վերայ նոցա՝ եւ առնուին Հոգին Սուրբ":

Միեւնոյն կերպիւ փառանայական եւ եպիսկոպոսական աստիճաններն հետգհետէ Առաքելութենէ քաժանեալ՝ հաստատուեցան, մանաւանդ երբ մէկ կողմէ հաւատացելոց թիւը արագ արագ կը մեծնար եւ միւս կողմէ Առաքելոց կենաց վախճանը կը մօտենար եւ Եկեղեցւոյ սահմանադրութեան կատարելապէս հաստատուիլը անհրաժեշտ կարիք մը կը դառնար: Առաքեալք ոչ թէ միայն Եկեղեցւոյ համայն նուիրապետութեան բոլոր իրաւունքներն ու շնորհներն ունէին, այլ 'ի շնորհս Առաքելութեան մի ուրիշ իշխանութիւն եւս ունէին որ հիմա այլեւս չկայ, ոչ ալ նորա գոյութեան պէտք կայ, եւ որ առաքելական աստիճանի առանձին յատկանիշն էր, եւ զայն մեր ներկայ եպիսկոպոսութենէն կը գատէր: Եկեղեցւոյ հիմնարկութեան եւ հաստատութեան իշխանութիւնը նոցա յանձնուած էր, եւ ինչպէս մնացեալ ուրիշ սահմանադրութիւններն նոյնպէս ալ նուիրապետութեան աստիճանաց քաժանումն ու որոշումն անոնց ձեռքը

թողուած էր, որ ըստ պիտոյից եւ յարմարութեան բաժանեն եւ որոշեն: Այս կերպով իրենց պաշտօնն աւելի բարձր էր քան թէ ներկայ եկեղեցւոյ նուիրապետութեան բոլոր աստիճաններ 'ի մասին, եւ թէպէտ իւրաքանչիւր մէկը կարող էր պարզ եպիսկոպոսի պէս մի յատուկ քաղաքի վերակացութեամբ շատանալ, բայց իւրեանց պաշտօնն իրրեւ հիմնադիրք եկեղեցւոյ՝ կը պահանջէր որ շարունակ ճանապարհորդելով եւ Քրիստոսի արքայութեան սերմերը տարածելով՝ իրր թէ ամբողջ աշխարհն արշաւել, առանց մէկ տեղ հաստատուն կերպիւ մնալու: Այս կանոնին միայն մէկ քացառութիւն կար, եւ այդ էր Յակովբոս Տեառնեղբայր կոչեցեալ Առաքեալն, որ յատուկ առաքելական որոշմամբ եպիսկոպոս կամ մնայուն վերատեսուչ կարգուեցաւ: Երուսաղէմ քաղաքի, որ քրիստոնէութեան իսնճարուրն եւ եկեղեցւոյ կեդրոնն էր: Առաքեալք պէտք զգացին Երուսաղէմի մէջ իրենցմէ մին թողուլ որ պաշտօն ունենայ ընդհանուր եկեղեցւոյ ղեկը արտաքուստ կառավարել, եւ դժուարին դէպքերու եւ խնդիրներու մէջ՝ համաձայնութեան միջոցներու ձեռնարկել, եւ միանգամայն իւրաքանչիւր Առաքելոյ ուղեւորութեանց եւ քարոզութեանց արդիւնքը տեղեկանալով՝ մնացեալներուն հաղորդել: Ասոր համար կը տեսնենք որ Առաքեալք միշտ իւրեանց աւետարանական ուղեւորութիւններէն ժամանակ առ ժամանակ կը դառնան Երուսաղէմ եւ իրր թէ համար կու տան իւրեանց գործոց եւ քարոզութեանց. եւ եթէ վիճարանութեան դժուարին խնդիրներու հանդիպէին՝ սովորաբար բոլոր Առաքեալները հոն կոչելով՝ ժողովոյ խորհրդակցութեամբ համաձայնութիւն կը գոյացնէին. եւ կը տեսնենք նաեւ որ Առաքեալք առանձին կերպով խնամ կը տանին Երուսաղէմի եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ աղքատաց օգնութեան: Այս պատճառաց համար պէտք եղաւ զՅակովբոս

Երուսաղէմի մէջ իրրեւ եպիսկոպոս հաստատել, եւ եթէ Քրիստոսի Զինուորեալ եկեղեցւոյ մէջ գլխաւորութիւն կար, Յակովբոսին կը վերաբերի այդ, ինչպէս մեր շարականն ալ կ'ըսէ. "Սա եղբւ գլուխ Առաքելոց սրբոց". եւ իսկապէս եւ բուն քառի նշանակութեամբն Երուսաղէմ է միակ Առաքելական աթոռն, որոյ առաջին աթոռական Սուրբ Գրոց անխարդախ եւ աներկբայելի վկայութեամբ՝ Առաքեալ մի էր, մինչդեռ մնացեալ ուրիշ աթոռք որք առաքելական կը կոչուին՝ Առաքելոյ մը քարոզութեամբն հաստատուած լինելու համար է եւ ոչ թէ քանզի Առաքեալ մը առաջին եպիսկոպոս կամ գահակալ եղած է նոյն աթոռոյ: Այս առարկայի վերայ այլ եւս երկարաբանելն մեր ճառի ներկայ սահմանէն դուրս է, մեր նպատակն էր միայն ցոյց տալ թէ քրիստոնէական եպիսկոպոսութիւն իւր առաջին կազմակերպութիւնն ստացաւ յանձին սրբոյն Յակովբայ, եւ Երուսաղէմի եկեղեցւոյ եպիսկոպոսական կառավարութիւնն եղաւ օրինակ ապագայ եպիսկոպոսական աթոռոյ: Մնացեալ Առաքեալք անդադար կը շրջէին եւ ուր որ քաւական թիւով եկեղեցի կը հաստատէին՝ անդ հաւատացելոց արժանաւորագոյնն՝ եպիսկոպոս կը ձեռնադրէին եւ եկեղեցւոյն տեսչութիւնը նմա յանձնելով՝ իրենք ուրիշ տեղ կ'երթային, եւ միայն հեռուէն քղթակցութեամբ եւ երբեմն ալ անձնական այցելութեամբ իրենց հաստատեալ եկեղեցիները կը քաջալերէին եւ կը մխիթարէին. 'ի մի քան Առաքեալք զքաղուած էին սովորաբար իրենց պաշտօնի յատուկ գործովն. որ էր՝ Եկեղեցւոյ հիմնել եւ եպիսկոպոսութիւն հաստատել: Բնականաբար Առաքելոց կենդանութեան ժամանակ եպիսկոպոսական աստիճանն այն զարգացեալ եւ անկախ վիճակը չունէր որպէս ապագայ դարերու մէջ ստացաւ. բայց եպիսկոպոսութեան էական շնորհներն ու իշխանութիւններն ամբողջովին կը

յանձնուէր եպիսկոպոսաց, որպէս զի եւ սոքա 'ի հարկին եւ ըստ պիտոյից ընդարձակէին եւ զարգացնէին, ինչպէս որ Առաքեալք եւս իւրեանց ստացած իշխանութիւնները զարգացուցին եւ ընդարձակեցին: Այսպէս կը գտնենք առաքելական թղթոց մէջ յաճախ իշխանութիւն եպիսկոպոսական պաշտօնի եւ պաշտօնէից, եւ թէպէտ "եպիսկոպոս" բառը միակերպ չի գործածուիր, եւ երբեմն երէց, հովիւ, աշխատակից կամ լծակից, հրեշտակ, վերակացու եւ այլ այսպիսի անուններ կը տրուին եպիսկոպոսաց, եւ երբեմն ալ եպիսկոպոս բառը երիցու կամ ֆահանայի մտքով գործ կ'ածուի, սակայն պաշտօնի եւ իրաւասութեան նկարագրութեամբն ամեն տարակոյս կը փարատուի եւ յայտնի կերպիւ կ'իմացուի որ այսպիսի տարբեր յորջորջմանց տակ ոչ այլ ինչ հասկանալու է բայց եթէ մեր ներկայ եպիսկոպոսութեան աստիճանն. 'ի մի բան նորարոյրոջ իրը կար առանց որոշ անուան. ժամանակը միայն եւ զարգացման չափահասութիւնը պիտի տպաւորէր անոր վերայ յատուկ անուն մի: Ինչպէս Առաքեալք նուիրապետութեան բոլոր աստիճաններն յանձինս իւրեանց կը կրէին եւ 'ի հարկին կը գործադրէին. նոնպէս եւս իւրաքանչիւր մասնաւոր եկեղեցւոյ հովիւ կամ վերակացու իւր եկեղեցւոյ մէջ թէ եպիսկոպոս էր, թէ ֆահանայ կամ երէց: Բայց յընթացս ժամանակի երբ այդպիսի առանձին եկեղեցիք ստուարացան եւ բազմացան, եւ երբ մէկ ֆաղափի մէջ հարկ կը լինէր զանազան աղօթատեղիներ հաստատել եւ հաւատացեալները բաժանել 'ի թաղս, քնական էր որ այլ եւս մէկ վերակացու եպիսկոպոսի հովուութեամբ չէին կարող շատանալ, եւ պէտք կը լինէր եպիսկոպոսաց օգնականներ եւս տալ, որք միանգամայն արտօնութիւն ունենային 'ի քացակայութեան եպիսկոպոսին՝ սորա պաշտօնի մէկ մասն կատարել: Եւ այսպէս

հետգիտել զարգացաւ եւ հաստատուեցաւ ֆահանայութեան կամ երիցութեան դասակարգութիւնը, որ, եպիսկոպոսութեան պէս, սկիզբն անորոշ եւ տարբեր անուններով կը կոչուէր: Այսպիսի բաժանման ապացոյցներ եւս չեն պակսիր առաքելական թղթոց մէջ, օրինակի համար երբ Պաղոս կը գրէ առ Տիմոթէոս. "Մի՛ անփոյթ առնել զշնորհացդ որ 'ի քեզ են, որ տուաւ քեզ մարգարէութեամբ 'ի ձեռնադրութենէ երիցութեան" թէ՛ եպիսկոպոսական եւ թէ ֆահանայական ձեռնադրութիւն կը նշմարուի: Ա. Տիմ. Դ. 14: Ա. Տիմ. Ե. 12. 19. պարզապէս ֆահանայից վերայ կը խօսի, մանաւանդ երբ կ'ըսէ, "զերիցուէ չարախօսութիւն մի ընդունիցիս, բայց եթէ երկուք կամ երիւք վկայիւք, իսկ որ երկուք չեն" առաջի ամենեցուն յանդիմանեա, զի եւ այլքն երկիցեն": Յորմէ կ'երեւի որ երէցն եպիսկոպոսէն տարբեր աստիճանաւոր էր եւ Տիմոթէոսի իրաւասութեան տակ էր, եւ Տիմոթէոս իբրեւ եպիսկոպոս իրաւունք ունէր ֆահանայի մը դէմ եղած ամբաստանութիւնն 'ի քննութիւն առնուլ կամ մերժել, եւ կամ զայն յանդիմանել՝ եթէ սխալանաց մէջ գտնուի:

(Շարունակելի)

ԹՈՐՈՍ Տ. Ի ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԵՐՇՆՉՈՒՄԸ ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Շ.Ռ.Պ.

Ատենախօսութիւն կը կոչենք այն բոլոր խօսքերը որոնք հանրութեան մը կ'ուղղուին, որով անոնցմէ ներշնչում մը կը սպասուի: Բայց ներշնչումը ոչ ոք կրնայ երաշխաւորել. երբեմն կը սպասուի եւ չի գար, եւ երբեմն ալ չսպասուած կու գայ: Բայց հանրութեան մը ուղղուած խօսքը անհրաժեշտ է որ ներշնչուած ըլլայ ինչպիսի բովէ որ ալ ըլլայ խօսուած անկեալ. որովհետեւ հանրութեան խօսուած խօսքերը որեւէ կերպով հոգիի պէտք է որ դպչին: Ուժովցնեն գիրենք ունկնդրող հոգիները: Բայց մանաւանդ ասիկա իրական է եկեղեցւոյ բովէն արտասանուած խօսքին համար: Այն խօսքը որ եկեղեցւոյ բովէն կը խօսուի պէտք է ուժովցնող գորութիւն մը ըլլայ. ինչպէս սովորութիւն է ըսել՝ Մխիթարող: Հակառակ պարագային հակադեցութիւնը շատ վտանգաւոր կրնայ ըլլալ: Մեքենականօրէն արտասանուած խօսքերը եկեղեցւոյ մէջ, հաւատացեալները կը ձանձրացնեն: Եւ գիտցուածի, տպուածի, նորէն տպուածի, նորէն խօսուածի տպաւորութիւնը կը ձգեն, ու հաւատացեալը եկեղեցիէն դուրս կ'ելլէ առանց ոյժի եւ առանց խանդի: Ներշնչման այդ հոգին, այդ շունչը կը սպասուի ամէն բովերէ: Բայց ներշնչումը անհրաժեշտ է կրօնական բովաւարութեան, եւ անով իսկ ամենէն դժուարը:

Ի՞նչպէս կրնանք ընել մեր կարելին ներշնչումէն այցելուելու համար: Կարելի չէ վստահիլ յանկարծաբանութեան: Մանաւանդ պատրաստութիւնը անհրաժեշտ է, եւ այդ միջոցին արդէն պէտք է սկսի ներշնչումը:

Հրատարակախօսական պատրաստութիւն մը երեք հանգրուաններ կ'ունենայ:

ա) Գաղափարներու Գիւտը. - Գիրքերու մէջ շատ կան գաղափարներ. բայց

անձնական գաղափարներն են որ միայն օգտակար կրնան ըլլալ հրապարակախօսութեան մէջ, որովհետեւ մարդ իր գաղափարները միայն կրնայ տալցնել, եւ դնել իր հոգին անոր մէջ: Այստեղ՝ անձնական գաղափար չի նշանակեր որ գաղափարները իրենց վերացականութեան մէջ մեր կողմէ հնարուած ըլլան, այլ երբ այդ գաղափարները դպին մեզի, անոնց դիմաց մեր հոգին շարժի: Երբ նիւթ մը առնենք, շարունակ մեր մտքին մէջ պէտք է դարձնենք, այդ միջոցին զանազան գաղափարներ կը սկսին ծնիլ, եւ յանկարծ գաղափարի մը դիմաց մեր հոգին կը սկսի շարժիլ: Ճիշտ այդ գաղափարն է մեր ներշնչումը:

բ) Գաղափարներու դասաւորում. - Երբ մարդ ներշնչումէ բռնուի, զայն կազմող երկրորդական գաղափարներ կը սկսին ծնունդ առնել եւ կմախք մը կազմել: Այս երկրորդական գաղափարներուն դիմաց ալ կը շարժտկի մեր հոգին, եւ անոնցմէ պէտք է ընտրել անոնք միայն, որոնց դիմաց "բան մը կ'ըլլանք":

գ) Ընտրուած գաղափարները դասաւորել (գրել). - Այստեղ՝ հոգեկան մեծ պրկում անհրաժեշտ է գաղափարին շուրջ: Գրելու համար հրապարակախօսը ծրագիր մը պիտի ունենայ: Յօրինման երկու տեսակ ծրագիր կայ:

1) Կայական (Statique) ուր ընտրուած գաղափարները կայուն կերպով կը շարունակ, որ է խօսքին տրամաբանական շարքը:

2) Զօրութեանական (Dynamique) կարգը, ուր տեսակ մը անուամով, գաղափարներու մէջ կեանք կը մտնէ եւ գլխաւոր գաղափարին շուրջ մարմին մը կը կազմուի: Այդ գլխաւոր գաղափարը իրեն պէտք է քաշէ միւս բոլոր գաղափար-

ները: Եւ այստեղ կը գգացուի հոգիի մը գոյութիւնը, ներշնչման գոյութիւնը: Պոռալով կամ ձեւերով խօսիլ՝ երբեք ներշնչման ապացոյցներ չեն. ներշնչումը աւելի գողտրիկ, աւելի հոգեկան բան մըն է: Երբ մեր հոգիին ուժը մեր գաղա-

փարներուն մէջ կը ցոլայ, այլազան բաներէն միակտուր բան մը կը կազմուի, այն ատեն մեր մէջէն խօսուած կ'ըլլայ Հոգին, որ Սուրբ Հոգին է:

23 Նոյեմբ. 1940

ԻՐԱԳՈՐԾՄԱՆ ԿՇՌՈՅԹԸ ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Խորհրդանշական երեւոյթ մը կը տեսնեմ այս տարուայ շաբաթ երեկոներու խօսքերուն բացումը հանդիպելուն մէջ Թարգմանչաց Տօնին: Մեր եկեղեցին սա առանձնայատկութիւնը ունի որ իր սուրբերուն մէջ ունի մտաւորականներու խումբ մը: Մինչ օտար սուրբեր հասած են իրենց արիութեան ճգնաւորական կեանքով ընդհանրապէս, մեր ազգային սուրբերէն շատերը հոգեկան եւ իմացական կեանքի նուիրուածներ եղած են, եւ ասիկա փաստ մըն է թէ ինչպէս մեր ազգը խորապէս կը հասկնայ քրիստոնէութիւնը: Բարեբախտութիւն մըն է հետեւաբար որ այս տարի կը սկսինք Թարգմանչաց Տօնով: Մեր դպրոցական կեանքին մէջ ինչ որ կ'առնենք եւ կը ջանանք խօսիլ այս բեմէն իբրեւ վիճաբանութիւն կամ ատենախօսութիւն, պէտք է ըլլայ մարսուածը եւ ոչ թէ գոց սորվուածը: Խօսքը մեծ դերի մը կոչուած է մարդկային կեանքին մէջ եւ որպէս զի չմնայ պարզապէս «խօսք» եւ իր դերը կատարէ պէտք է ըլլայ *acte*, կեանք: Ու մենք շատ կարեւոր նկատելով կենդանի խօսքին պայմանները, ամէն տարուայ սկիզբը ներածականի մը ձեւով խօսած ենք այս կամ այն կէտին մասին: Այս տարի՝ նիւթի իրագործման կամ ընդլայման վրայ:

Մեր խօսելիքին գաղափարը կրնանք ունենալ, ինչպէս անոր մէկ շատ աղուոր ծրագիրը կամ դասաւորումը: Բայց երբ մեր ծրագիրը չենք ընդլայնել, անշուշտ

որ մեր խօսքը ազդեցութիւն մը կ'ընէ, բայց մնալով ծրագրային վիճակի մէջ՝ խոր եւ իրաւ ազդեցութիւն մը չըներ, խօսուած ըլլալով հինգ կամ եօթ վայրկեան: Իբրեւ տպաւորութիւն կ'ըսենք. «աղէկ էր բայց մնաց կմախփային վիճակի մէջ.» չիջաւ մեր մտքին, չդպաւ մեզի: Հետեւաբար ուրիշ բան է գաղափարը յղանալ, անոր յօրինուածքը հանել, եւ ուրիշ բան է գայն իրագործել, ընդլայնել: Ասիկա կարեւոր է նաեւ գրելու մէջ ալ: Առանց իրագործման նիւթը կը մնայ իմացական դիտաւորութիւն:

Արդ՝ ինչպէ՞ս պէտք է ընդլայնել գաղափար մը. իսկ կշռոյթի խօսքը որ կայ ի՞նչ է ան: Իրագործումը տեղի պիտի ունենայ խօսքի եւ ձեւի շարժումով որ պիտի ըլլայ հիմնական եղանակով մը: Արդ ընդլայնումը այսպիսով կ'ունենայ իմացական կշռոյթ մը: Այդ կշռոյթը անհրաժեշտ է եւ իրերու էութենէն իսկ կու գայ: Նախ որ միտքը իր գործունէութեան մէջ կշռոյթ մը ունի: Կրնանք ըսել միտքը նախ իրականութեան կը մօտենայ իր մէջ ունենալով ձեւեր, *idée*-ներ որոնք պարապ ձեւեր են եւ որոնցմով կը մօտենայ ձեւերուն (Պաշտօն, Քանոն): Միտքը ունի պատճառի ձեւը (Քանոն): Գիտունը երբ կը մօտենայ իրի մը, կը խորհի թէ ան իր պատճառը ունի եւ այդ դիտումով կը դիտէ իրերը, եւ հետեւաբար իր բերած *idee*-ն կը մտցնէ իրեն մէջ եւ այսպիսով

կը հասկնայ իրը: Այս անգամ պատմադրի ձեւը, *forme*-ը որ պարապ էր, գիտունը լեցուցած է գայն, գիտնալով իրեն պատմադր, եւ հետեւաբար կը փաշուի եւ մտփին մէջ կը խորհի այդ մասին: Այս կերպով իրերը կը բարձրանան իմացական *transfiguration*-ի մը: Ուրեմն տեսանք իմացականութեան ընթացիկն երեք պահերը.

ա. *Idee*-ի կամ մտփի ձեւի պարապ պահ.

բ. *Idee*-ի եւ իրի շփման պահ.

գ. Լեցուն ձեւի վերածուած պահ:

Ասիկա իմացական պայծառակերպութիւն է: Միւս կողմէ կայ գեղեցկութեան *transfiguration*-ը որ արուեստն է: Հետեւաբար միտքը այսպէսով իր մէջ իրականութեան ներքին գիտութիւնը կը շինէ իր իմանալի ձեւին մէջ:

Արդ, երբ կ'ըսենք ծրագիր, ի՞նչ է: Նախ մեր խօսելիքին նիւթը որ մէկ քառ մըն է՝ «վերնագիրը»: Յետոյ կը բաժնենք մեր նիւթը օրինակի համար երեք մասի, եւ այդ երեք մասերն ալ իրենց կարգին կը բաժնենք երեքական մասերու:

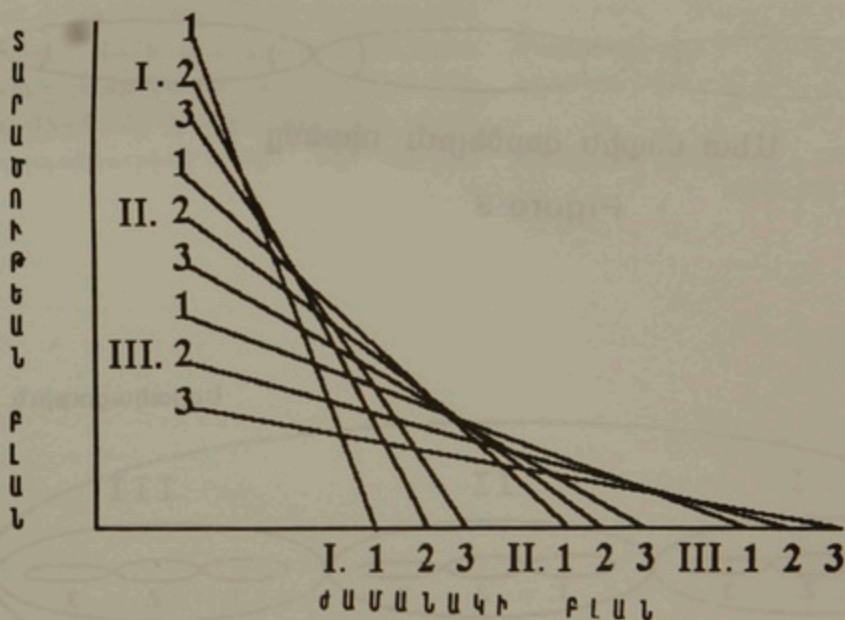
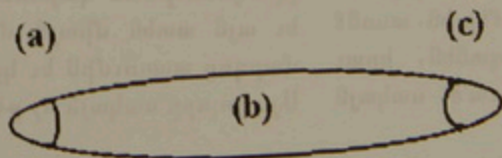

FIGURE 1.

Ինչպէ՞ս ընդլայնել այս ծրագիրը: Հիմա որ տարագծման բլանին վրայ կը գտնուի եւ իւրաքանչիւր մաս անջատ է ուրիշէ մը կամ միւսներէն, ամբողջ ծրագիրը կը բերենք ժամանակի բլանին վրայ, շարելով բոլորը մէկ շարայար գծի մը վրայ: Սակայն գաղափարները մէկ երկու քառով ըսուած են, այսինքն վերացական են, այսինքն պարապ են.

օրինակի համար, Տուն, առուտ, եւայլն, որոնք այս կամ այն մասնաւոր տունը կամ առուտը չեն: Եւ այսպէսով երբ ծրագիրը ինքնին միայն շարենք, ժամանակի գծին վրայ կը մնայ անկենդան եւ միայն վերացական տպաւորութիւն կ'ընէ, որքան ալ որ խօսքը աղուոր ըլլայ եւ տրամաբանական: Արդ՝ իւրաքանչիւր կէտին ընդլայնումը ի՞նչպէս պիտի ըլլայ

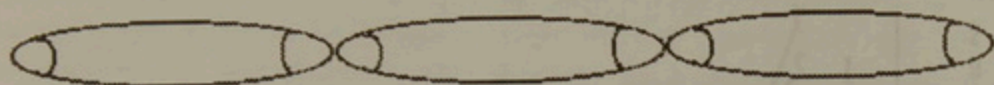

Իւրաքանչիւր կէտի ընդլայնում

Figure 2

Իւրաքանչիւր կէտ որ պիտի ընդլայնենք, նախ պիտի ծանուցանենք (a), եւ յետոյ՝ բուն իսկ քանձութեան մէջ պիտի մտնենք (b), մեր ծանուցած պարապ forme-ը պիտի տանինք իրականութեան վրայ: Բայց իրականութիւնը ինչպէ՞ս պիտի բերենք: Իրականութիւնը կը մեկնենք իբր այդ idée-ին ներկայացուցած իրականութիւնը: Հետեւաբար կ'ունենանք

մեկնուած իրականութիւն մը: Իրականութիւնը այդպէս մեկնուելէ ետք վերջին անգամ (c) դարձնալ կ'ամփոփուի idée-ին մէջ: Միայն թէ իմացական substance դարձած եւ լեցուած forme-ով: Այս անգամ ունկնդիրները վերացական idée-ի մը դէմ չեն՝ այլ իմանալի idée-ի մը: Հետեւաբար ահա մտքին գործելուն ուղիքը:

Ահա մտքին գործելուն ուղիքը

Figure 3

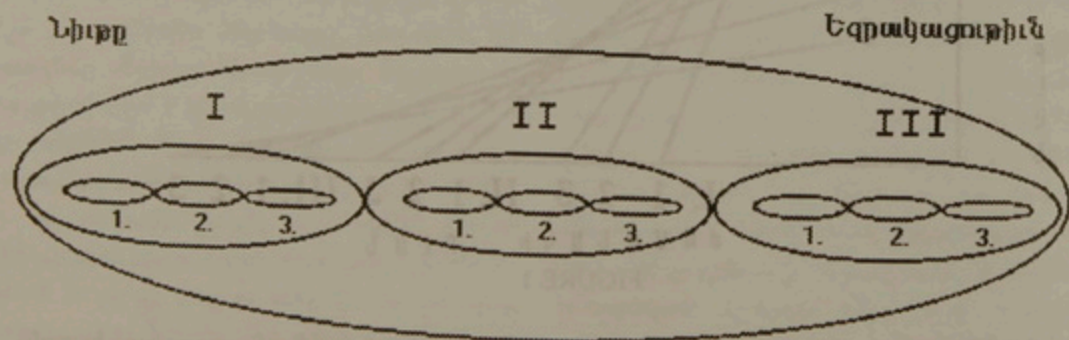

Figure 4

Եզրակացութիւնն ալ կրնայ ըլլալ յառաջարանի խօսքը, բայց այս անգամ վերնագիրով ծանուցուած idée-ն կը լեցուի: Քարոզի պարագային Աստուած, ողորմութիւն, սիրելի, «պարապ» խօսքեր են. ասոնք պէտք է իրողութիւններ գտնեն, իրաւապրումներ գտնեն: Աստուած, սակայն

իրա՛ւ, ապրուա՛ծ Աստուած, եւ ոչ թէ պարզապէս Աստուած: Հետեւաբար, որպէս զի մեր խօսքը ազդէ՝ ապրուած, իրականութեան զարնուած պէտք է ըլլայ եւ այն ատեն միայն մեր խօսքը կ'իջնէ մարդոց ապրումին եւ կը հասկնան զայն: Այս բոլորը սակայն ոչ թէ որպէս զի զգան,

տպաւորուին, քանի որ եթէ խնդիրը իրականութիւնը նորէն ապրիլն է, մարդիկ ամէն օր գայն կ'ապրին արդէն: Մեր խօսքը պէտք է նոր մեկնութիւն մը տայ իրականութեան: Ոչ թէ իրականութիւնը տալ իրականութեան համար, այլ հոգիով տիրակալուած իրականութեան տէր դարձնելու համար ունկնդիրները, որպէս զի երբ դարձեալ հանդիպին իրականութեան՝ վերէն նային անոր, գայն հասկնան ոչ սովորական ձեւով:

Բայց որպէս զի ընդլայնումը ըլլայ, պէտք է որ ապրող միտք մը գոյութիւն ունենայ, մտքի ձԵՒ ըլլայ: Հետեւաբար ռիթմը չէ որ կ'ազդէ, այլ ետեւի միտքը: Երբ միտք մը կ'ազդէ, հոն կայ մտքի հաղորդակցութիւն մը ուր մտքերը

ռիթմով մը կը գործեն ժամանակի մը մէջ, ուրիշ կեանք մը ապրածի ուրախութիւնը տալով: Խօսողը ամբողջութեամբ անանձնական ոգի դարձած պէտք է ըլլայ, որպէս զի ազդէ: Երբ խօսած ատեն իր փցուն բաները ծախելու ետեւէն ըլլայ, մարդիկ ալ իր փցութիւններուն ուշադրութիւն կ'ընեն, քանի որ խօսողը ինք նոյն այդ բանը կ'ընէ արդէն: Խօսողը պէտք է մոռնայ իր անձը, զուտ ոգի պէտք է ըլլայ, Սուրբ պէտք է ըլլայ գէթ խօսելու ատեն:

Ահա գաղտնիքը մեր Սուրբ Թարգմանիչներուն, քանի որ անոնք Սուրբ եղած են ինքզինքնին մոռնալով:

24 Հոկտ. 1942

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԵՐՊԵՐՆԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԸ ԵՒ ԷՏՐՈՒՍԿՆԵՐԸ

Փարիզեան կրան - Փալէում "Les Etrusques et l'Europe" ցուցահանդէսը նախատեսուած էր 1992 թ. Սեպտեմբերի 19ից մինչեւ Դեկտեմբերի 14ը: Սակայն բազմաթիւ յանախորդների հոսքը թոյլ չտուեց ցուցահանդէսը ժամկէտին փակել եւ կազմակերպիչները ստիպուած եղան այն երկարեցնել եւս մէկ ամիս:

Ի՞նչն էր այդքան ուշագրաւ այդ ցուցահանդէսում որ ստիպում էր մարդկանց ամէն օր համբերութեամբ կանգնել երկարատեւ հերթերում եւ սպասել այն պահին երբ վերջապէս կը յաջողուի այցելել ցուցահանդէսը:

Առաջին բացատրութիւնը կարող է լինել այն, որ Եւրոպացիները փնտռում են իրենց մշակոյթների ընդհանուր ակունքները: Եթէ նրանք ինչ որ չափով իրենց համարում են հին Յունաստանի եւ Հռոմի մշակոյթների ժառանգորդները, ապա նրանք յաճախ մոռանում են այն հսկայական դերի մասին, որը մինչ Հռոմը կատարել էին Էտրուսկները:

Երկրորդը՝ այն, որ դա առասպելանման մի ժողովուրդ էր, որը մինչ այսօր էլ հանելուկ է մնում շատ հետազոտողների համար: Միայն մի խորհրդաւոր մշուշ է որը պատում է անգամ յայտնի տեղեկութիւնները այդ ժողովրդի մասին:

Բայց գուցէ այդ «խորհրդաւոր մշուշը» այդքան էլ թափանցելի չէ՞, եթէ հաշուի առնենք այն, որ Էտրուսկագիտութիւնը պարզօրէն իր ծնունդն է առել Էտրուսկագիտութիւնից: Բայց այդ մասին՝ քիչ յետոյ ...

Դառնալով ցուցահանդէսին ասեմք, որ այն բաժանուած էր երկու հիմնական մասերի:

Առաջին բաժինը ներկայացնում էր Էտրուսկիայի կապը Եւրոպայի միւս հին մշակոյթների հետ: Այստեղ պարզ երեւում էր Էտրուրիայի (այժմեան Թոսկանա մարզը Իտալիայում) արտակարգ տեղը հին աշխարհում: Էտրուսկները հանդէս էին գալիս իբրեւ մի օղակ, որը մի կողմից կապում էր հին Արեւելքի եւ հին Յունաստանի մշակոյթները Հռոմի հետ, իսկ միւս կողմից նրանք հասցնում էին ամբողջ միջերկրածովային մշակոյթի նուաճումները դէպի կենտրոնական եւ արեւմտեան Եւրոպա, որը դեռ ապրում էր իր նախապատմական շրջանը:

Հռոմէացիները չէին դադարում կրկնել որ իրենք պարտական են Էտրուսկներին բոլոր իրենց գիտելիքներով՝ պետականութեան, ճարտարապետութեան, նաւաշինութեան, թատրոնի, նուագական արուեստի, բժշկութեան եւ գուշակութեան ասպարէզներում:

Ժամանակակից հետազոտողները կարող էին դրան ւսելացնել նաեւ գիրը տարածելու դերը կենտրոնական եւ հիւսիսային Իտալիայում, մետաղամշակումը, խեցեղէնը, քաղաքաշինութիւնը, ջրանցքների կառուցումը եւ այլն:

Բաւական է միայն նշել հռոմէացի պատմիչ Թիթուս Լիվիուսի յիշատակումը այն մասին, որ ամենահարուստ Հռոմէացիները իրենց որդիներին ուղարկում էին Էտրուրիա ուսում առնելու:

Երկրորդ բաժինը այս ցուցահանդէսում ներկայացնում էր նիւթերով, որոնք արտայայտում էին ւսելի ուշ շրջանի Էտրուսկեան մշակոյթի արձագանգները Եւրոպայում: Այդ նիւթերից էին յայտնի հնագիտական եւ արուեստագիտա-

կան արժեք ունեցող պրոնգե առիծագուլիս փմերը (Դ. դար, Ֆլորենցիա) որը ցուցահանդեսի խորհրդանիշն էր հանդիսանում, Հերմեսի գուլիսը (Դ. դար, Հռոմի Վիլյա Ջուլիա թանգարանից), ամուսինների սարժոփածը, երիտասարդի պրոնգե արձանը (Ս. Պետրսբուրգի էրմիթաժից) և այլն:

Այս ցուցահանդեսին կից անցկացուցեց երկու գիտաժողով՝ «Ամենակրօնապաշտ ժողովուրդը» (էտրուսկների կրօնապաշտութեան և կրօնի մասին) և «էտրուսկների ներդրումը եւրոպական մշակույթում»:

Եթե հաշուի առնենք որ ցուցահանդեսում ներկայացուած էին այն արուեստի մօտ 650 նմուշներ եւրոպայի հարիւր թանգարաններից, ապա պարզ կը լինի Կրան-Փալէի ցուցահանդեսի կարեւորութիւնը և նշանակութիւնը:

Բնական է որ ինձ, որպէս Հայ և հայագէտ, հետաքրքրում էին այն նիւթերը որոնք կապուած էին Արեւելի հետ, և ներկայացուում էին իբրեւ «Արեւելի հետ առեւտրական կապ ունենալու արդիւնք»:

Այստեղ եւս արտայայտուեց այն երկու կարծիքների գիտական առնակատման արդիւնքը որը տիրում էր և շարունակում է տիրել այսօրուայ էտրուսկագիտութիւնում: Խօսքը գնում է էտրուսկների ծագման (էթնոթեքնի) մասին: Այստեղ խառնաշփոթ են ստեղծում էտրուսկեան մշակույթին պատկանող նիւթերի նմանօրինակները, որոնք տարածուած են ամբողջ միջերկրածովային մշակույթի շրջանում՝ Հայաստանից, Կովկասից և Միջագետքից մինչև Սպանիա:

Մի շարք գիտնականներ զարգացնելով Հերոդոտոսի տեսակետը առաջ էին քաշել էտրուսկների արեւելեան ծագման միտքը, իսկ Ա. Փիֆանելլը, Հ. Միլէշթայնը, Ռ. Ամանտրին, Ռ. Էլլիսը, Վ. Կերկիսը, Ն. Մառը և նրա հետնորդները գտնում էին որ էտրուսկները հայկական ծագում ունեն:

Վերոյիշեալ հետազօտողները լուրջ և անուանի գիտնականներ էին և հնարաւոր չէ անուշադրութեան մատնել նրանց հնագիտական և պատմա-լեզուաբանական հետազօտութիւնների արդիւնքը:

Միւս գիտնականները փորձ են կատարում հաստատել որ էտրուսկները տեղաբնիկ են և նրանց մշակույթը Իտալիայի նախաէտրուսկեան (Վիլլանովայի) մշակույթի շարունակութիւնն է, քանի որ ունի շատ ընդհանրութիւն: Սակայն, ինչպէս գրում է Ժամանակակից յայտնի էտրուսկագէտ Ա. Ի. Նեմիրովսկին՝ «էտրուսկների խառնուելը տեղի քնակչութեան հետ Իտալիայի գաղութացման ընթացքում, դա մի այլ կարգի երեւոյթ է, քան էտրուսկեան էթնոթեքնը» (Ա. Ի. Նեմիրովսկի, «էտրուսկները», Մոսկուա, 1983, էջ 16, ռուսերէն):

Խօսել այսօր էտրուսկների նախնիների հայկական ծագման մասին նշանակում է հաշուի չառնել նոր հետազօտութիւնների ընթացքում առաջ քերտող հարցերը, որոնք դեռ իրենց վերջնական պատասխանին են սպասում: Բայց նաեւ սխալ կը լինէր հաշուի չառնել այն հետազօտութիւնները որոնց արդիւնքով վերոյիշեալ գիտնականները գտնում էին էտրուսկներին և Հայերին կապող օղակները:

Լինելով հնաբան - երաժշտագէտ, տողերիս հեղինակը իր աշխատանքների ընթացքում նոյնպէս հանդիպեց մի շարք հարցերի, որոնք այս անգամ կապուած էին Հայերի և էտրուսկների երաժշտական մշակույթների հետ:

Փորձենք պարզաբանել այդ հարցերը:

1.- Հին Հռոմէացիները պաշտում էին Նեննիա դիցուհուն, որը համարւում էր մեռելների հովանաւորողը: Նրա պատուին երգում էին «Նեննիա» կոչուող ողբերը, որոնք նուագակցւում էին սրինգներով: Ողբում էին մահացողին հարազատ կանայք, սակայն գլխաւորողը

մի վարձկան եղբրամայր էր:

Յայտնի պատմաբան - գրականագետ Ի. Տոռնսկին գրում էր, որ «նեննիա» տերմինը Հռոմ է հասել Փոհիգիացիներից էտրուսկների միջոցով: Աւելացնեմք որ դա Նանա-Նանե դիցուհու պաշտամունքի արձագանգն է, որը երկրպագում էր ինչպես Փոհիգիացիների, այնպես էլ Հայերի կողմից (չմոռանա՞մք Հայերի եւ Փոհիգիացիների ազգակցական կապը որը ժամանակին նշել են Հերոդոտոսը եւ Նեղոս Կնիդացին): Հայկական աւանդութիւններն են յիշեցնում նաեւ լացող կանայք եւ նրանց գլխաւորող վարձկան կինը, որը հայկական միջնադարեան գրականութիւնում ունէր «վարձակ» անունը: Խորք չէ մեզ նաեւ սրինգի (դուդուկի) նուագակցութիւնը սգոյ արարողութիւնների ժամանակ:

Նախօրօք ասեմք որ նման փաստերի կարելի է հանդիպել եւ այլ միջերկրածովային մշակոյթի ժողովուրդների մօտ, դա քնական է, սակայն մեր ուշադրութիւնը պէտք է գրաւի այն, որ նման փաստերը հայ մշակոյթի մէջ այնքան յաճախ են հանդիպելու, որ չեն կարող որոշակի եզրակացացման առիթ չհանդիսանալ:

2.- Հայկական Նանե դիցուհին հելլենիստական Հայաստանում նոյնացում էր յունական Աթենասի հետ, որը իր հերթին համագոր էր հռոմէական Մինեովային:

Եւ ահա գերմանացի գիտնական Կ. Միլլերը ժամանակին նկատել էր որ սրինգի եւ շփորի օգտագործումը իր ակունքներով Խալիայում հասնում է մինչեւ էտրուսկները, իսկ Յունաստանում մինչեւ Լիդիական Տիրէները (էտրուսկների փոքրասիական նախնիները): Եւ Հռոմում եւ Յունաստանում այդ նուագարանները կապում էին նոյն դիցուհիների՝ Մինեովայի եւ Աթենասի հետ: Տոգերիս հեղինակը ցոյց է տուել որ նոյնը կարելի

է կապել Նանե հայկական դիցուհու հետ:

3.- Առանձնայատուկ հետաքրքրութիւն է առաջացնում էտրուսկա - հռոմէական սրինգների "tibia" անուանումը, որի շուրջ պէտք է աւելի մանրամասնօրէն խօսել:

Այս "tibia" կոչուող սրինգները եղեգնալեզուակային հնչարտարքերումով նուագարաններ էին, որոնց հայկական մամօրինակները կարող են գտնւան եւ դուդուկը հանդիսանալ: Ընթերցողներից շատերը հանդիպած կը լինեն այս "tibia" նուագարանների (յունական "aulos") երկվող տարբերակների պատկերներին յունահռոմէական եւ այլ հին նկարներում եւ քարձրաճանդակներում:

Հռոմէական պատմիչ Վառոնը վկայում է որ դիպիա նուագարանը Հռոմէացիները վերցրել են էտրուսկներից: Կ'աւելցնէիմք որ հաւանական է, վերցուած էր ոչ միայն նուագարանը այլ նաեւ իր դիպիա անուանումը:

Այդ միտքը ամրապնդում է նաեւ այն փաստով որ հիթիթական արձանագրութիւնները (Ք.Ա. Երկրորդ Հագարամեակ) յիշատակում են "Tibia" տեղանունը:

Հաւանօրէն այդ դիպիա տեղանունը պատկանում էր մի տարածքի որը գտնւում էր Հայաստահայկական Պետութեան արեւմտեան մասում, որտեղ սահմանակցում էր հիթիթական աշխարհին: Այս տեղանունի ստուգաբանութիւնը ենթադրում է նրա հիմքում նախահնդեւրոպական "ti" արմատը որը տալիս էր «ոյս, լուսաւորել» նշանակութիւնը: Այս "Ti" արմատի հետ է կապուած հիթիթական "Tivat" արեւի աստուածութեան անունը: Այդ արմատը դրուած է շատ քառերի հիմքում որոնք նշանակում էին ոչ միայն «արեւ» այլ ընդհանրապէս «աստուած»: Պէտք է նշել որ Հայոց լեզուում պահպանուել է «տիւ» քառը որը նշանակում է «օր»: Այդ "ti" արմատի հետ, ըստ յայտնի լեզուաբան

կրեչմերի, կապուած է նոյնպէս էտրուսկների գլխաւոր աստուած "Tir"ի անունը:

Կարելի է ենթադրել որ այն տարածքը, որը յիշատակում է հիթիթական աղբիւրներում "Tibia" տեղանունով, ինչ որ ձեռով կապուած է եղել աստուածութիւնների պաշտամունքների հետ: Երեւի պատահական չէ որ այդ տեղից ոչ հեռու գտնուել են հայկական Արամազդի, Անահիտի, Նանէի եւ այլ աստուածութիւնների պաշտամունքային կենտրոնները:

Քանի որ խօսքը գնում էր "tibia" կոչուող էտրուսկա-հռոմէական սրինգի մասին, ապա դժուար չէ պատկերացնել որ այդ նուագարանը նոյնպէս կարող էր կապուած լինել արեւի պաշտամունքի հետ եւ կրէր պաշտամունքային "tivia" կամ "tibia" անունը (տուեալ դէպքում "v" եւ "b" հնչիւնափոխումը ընդունելի պէտք է համարել, քանի որ մենք ունենք շատ նման օրինակներ որոնք հանդիպում են ոչ միայն տարբեր լեզուախմբերի, այլ նաեւ լեզուների եւ իրենց բարբառների մէջ):

Այս փողային նուագարանի կապը արեւի աստուածութեան հետ, նոյնպէս ունի իր գուգահեռները հայկական աւանդութիւնում:

Զէ՞ որ փողային նուագարանով են նուագում մեզ մօտ լուսաբացային մեղեդիները, որոնք կոչւում են «կանչ» կամ «սահարի»:

Այդ լուսաբացային մեղեդիները իւրատեսակ հիմներ էին ծագող արեւին, եւ նրանց նախկին կապը արեւի պաշտամունքի հետ անվիճելի է համարում:

Սակայն ի՞նչ դեր էին կատարում այստեղ փողային նուագարանները, ինչո՞ւմ էր կայանում նրանց այդ աստիճանի կարեւորութիւնը, որը առիթ էր տալիս կապել նրանց անունը արեւի աստուածի հետ եւ յետագայում "tibia"

անուանումով յայտնուել իտալիայում:

Հին Արեւելքում լուսաբացը ընդունւում էր իբրեւ վերածնունդ կամ յարութիւն առնող արեւային աստուածութեան յաղթանակը խաւարի (մահի) թագաւորութիւնը արտայայտող վիշապի նկատմամբ: Հայ ժողովրդի մօտ նման պատկերացումները արտայայտուած են Գեղամայ եւ Վարդենիսեան լեռների ժայռապատկերներում, «Սասունցի Դաւիթ» ժողովրդական էպոսում, վիշապաբաղ Վահագնի մասին առասպելներում (որի նմանօրինակները Պիթոնին յաղթող Ապոլոնը եւ Ապոլիս վիշապի հետ պայքարող Եգիպտոսի Ռաարեւի աստուածն են), Ներսէս Շնորհալու մանկական հանելուկում, որտեղ արեւը ամէն օր «ծնւում է, մեծանում եւ նոյն օրը մահանում է», եւ այլ պատմական աղբիւրներում:

Յայտնի է նաեւ, որ հին Արեւելքում փողային նուագարաններին վերագրւում էր նոր շունչ եւ յարութիւն տալու յատկութիւններ, ըստ երեւոյթին ի նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ նրանց նուագը կապուած էր շնչառութեան հետ:

Այսպիսով, ստացւում է որ լուսաբացային մեղեդիների կատարումը փողային նուագարանով, ներկայացւում էր իբրեւ վերածնունդ արեւի աստուածութեանը կենսական ուժ հաղորդելու մի մոգական գործողութիւն: Միաժամանակ այդ մեղեդիները մի գովերգ էին խաւարը յաղթող արեւին: Պատահական չէ որ հին Յունաստանում երկփող սրինգ (aulos) նուագողների մրցոյթում յաղթող էր ճանաչուել Սակադ անունով մի երաժիշտ (Զ. դար Ք. Ա.), որ կատարել էր լուսապայծառ Ապոլոնի յաղթանակը Պիթոն վիշապի նկատմամբ նկարագրող եւ գովերգող մի երաժշտութիւն, որը ըստ անուղղակի տուեալների, պէտք է որոշ չափով նմանուէր հայկական աւանդութիւնում պահպանուած լուսաբացային մեղեդի-

Ներին:

Վերջապես, անելոդ չէր լիներ հաշուի առնել նաեւ փողային նուագարանների ձայնի հզօրութիւնը, որը թոյլ էր տալիս հետուից կոչ անել, կանչել ժողովրդին արեւի աստուածութեանը երկրպագելու համար: Հէնց այստեղից էլ այդ մեղեդիները կրում են իրենց հայկական «կանչ» անունը: Յետագայում նման մեղեդիների աւանդութիւնը մնաց, սակայն արեւի երկրպագման ծէսերը վերանալուց յետոյ «կանչ» անուանումը պահպանուեց որպէս «հովուի կանչ»: Արեւի պաշտամունքի մասին յիշեցնում է միայն այդ մեղեդիների իրանական «սահարի» (լուսաբացային) անուանումը:

Ի դէպ, պատահական պէտք է համարել այն փաստը որ որոշ, միջերկրածովային մշակոյթի հետ կապուած ժողովրդների մօտ սրինգները պատրաստում էին արագիլի եւ արծուի սրունքներից (ծունկի եւ թաթի միջեւ գտնուող խողովակաձեւ ոսկորից):

Հայաստանում Գառնիի եւ Դուինի պեղումներից գտնուած սրինգները պատրաստուած էին արագիլի սրունքից: Հնարարը է որ «գուռնա» բառը նոյնպէս կապուած լինի սանսկրիտեան «sur» արմատի հետ «արեւ» նշանակութեամբ:

Հարկ է նշել որ «tibia» բառը լատիներէնում ունի երկու նշանակութիւն՝ «սրինգ» եւ «սրունք»:

Շատերը, չխորանալով այս բառի պատմական ստուգաբանութեան մէջ, կարող են յայտնել այն կարծիքը որ «սրունք» նշանակութիւնը առաջանաւորւած պիտի լինի, քանի որ սրունքներից էին պատրաստուել սրինգները: Սակայն լատիներէնում կայ «krus» բառը որը նոյնպէս սրունք է նշանակում: Իսկ փաստերը ցոյց են տալիս որ «tibia» բառը «սրինգ» նշանակութեամբ անելի վաղուց է օգտագործուել լատիներէնում (տե՛ս. «Dictionnaire

etymologique de la langue latine, Histoire des mots par A. Ernout et A. Meillet, 4eme edition, Paris, 1967, էջ 691): Իսկ յետագայում, հաշուի առնելով այն որ այդ «tibia»-ները պատրաստում էին սրունք-ներից, այդ սրունքները, բացի «krus» բառից, կարող էին նաեւ «tibia» անուանուել: Իսկ «դիպիա» էտրուսկա-հռոմէական սրինգի պատմա-լեզուաբանական վերլուծութիւնը մեզ ցոյց տուեց որ այդ նուագարանի օգտագործման աւանդութիւնները իրենց ակունքով հասնում են Փոքր Ասիա, որտեղ շատ ընդհանրութիւններ են գտնում հայկական երաժշտա-մշակութային աւանդութիւնում:

Համոզուած ենք որ այս, երաժշտական մշակոյթի հետ կապուած փաստարկները անելի հաստատուն կը լինէին, եթէ մենք նրանք դիտէինք միւս մշակութային տարրերի հետ մէկտեղ: Դիմենք էտրուսկական կրօնին, որը անմիջական կապ պէտք է ունենար պաշտամունքային երաժշտութեան հետ:

Պէտք է ասել որ արդէն յայտնի է վաղուց ի վեր, որ էտրուսկները իրենց ժամանակի ամենակրօնապաշտ ժողովուրդն են համարուել: Այդ մասին տեղեկացնում էին դեռ հռոմէական պատմիչները Liv. V, 1. 6; Arnob; VII, 26): Պատահական չէր Կրան-Փալէի ցուցահանդէսին կից գիտաժողովը՝ «Ամենակրօնապաշտ ժողովուրդը» անուանումով:

Մենք արդէն նշեցինք էտրուսկների Նեննիա եւ հայկական Նանէ դիցուհիների նմանօրինակութիւնը եւ նրանց կապը երգի եւ նուագի հետ: Ըստ Ստրաբոնի տեղեկութեանը (Strabo V, 2,2) էտրուսկների 12 բաղաձայնի միաւորման հիմնադիրը առասպելական Տարբոն էր: Դժուար չէ նկատել որ այդ անունը պէտք է անմիջական կապ ունենայ հայկական Տորք (Անգեղ) եւ հիթիթա-լուվիական Տարբոն (Թարխուն) ամպրոպի աստուա-

ծուրիւնների հետ, քանի որ ոչ Խալիպայի եւ ոչ էլ յունական դիցարաններում այդպիսի անունով աստուածութեան մեմօ չենք հանդիպում:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Խտարբերութիւն Յոյներից, էտրուսկները աւելի հաւատարիմ գտնուեցին (գուցէ եւ կրօնամոլութեան հետեւանքով) իրենց փոքրասիական մշակութային ակունքներին: Նրանց աշխարհաճանաչումը տարբերում էր յունականից, եւ եթէ անգամ նրանք ունեցել են գրականութիւն, ապա այդ գրականութիւնը չի ունեցել Հոմերոսի եւ Էսքիլէսի նման վերաիմաստաւորողներ:

4.- էտրուսկների դիցարանում առանձնայատուկ տեղ են գրաւում մի տեսակ ոգիներ «լագ» անուանումով: Խալիպայի Պեպլոնից քաղաքի մօտակայքի պեղումներում գտնուած էր ցուլի լեարդի մի պրոնգէ քանդակ, որի վրայ գրուած էին աստուածութիւնների անուններ: Այդ պրոնգէ լեարդը նոյնպէս ցուցադրուեց Կրան-Փալէում: Ենթադրում է որ այն օգտագործուել է քալստագուշակների կողմից, որոնց աւանդոյթները մեզ նոյնպէս տանում են մինչեւ Միջագետք: Այդ պրոնգէ լեարդի վրայ կայ մի անկիւն, որտեղ գրուած է «Լագեր» ("Las!"): Այդ լագերը տարբեր նշանակութիւն ունէին: Ոմանք կապուած էին մեռելների աշխարհի հետ եւ գրի էին առնում մեռելներին (համեմատեմք հայկական «գրող» քացասական իմաստով օգտագործուող բառի հետ): Ոմանք էլ շրջապատում էին էտրուսկական սիրոյ եւ պտղաբերութեան դիցուհու Տուրանին:

Պէտք է ասել որ հայկական Տարօն գաւառում ժամանակին պաշտուել է Տուրան դիցուհին (հաւանական է որ դա Աստղիկի անուանումներից մէկը լինէր): Այստեղ մենք նոյնպէս նման անունով աստուածութեան չենք հանդիպում ոչ մի ուրիշ դիցարանում: Իսկ հայկական առասպե-

լարանութեան մէջ մենք հանդիպում ենք նաեւ «լագ» անուանը: Այդ անունի նման ձեւը պահպանուել է «արալեգ շնագլուխ ոգիների անուանման հիմքում: Ինչպէս յիշում ենք շնագլուխ ոգիները որոնք շրջապատում էին Արա Գեղեցիկի պաշտամունքային իգական գոյգին (այդ ժամանակաշրջանում հանդէս եկող Շամիրամ անունով), վերակենդանացում էին Արա Գեղեցիկին, լիզելով նրա վերքերը:

Թէ ինչու ենք «արալեգ» բառի հիմքը համարում «լիգ» արմատը, կարող ենք պարզել հետեւեալից:

10րդ դարի հայ պատմիչ Թովմա Արծրունին «Լեզու» է անուանում Վան քաղաքից ոչ հեռու գտնուող այն գիւղը որտեղ յարութիւն առաւ Արա Գեղեցիկը: Այդ գիւղի անուանումը «Լեզգ» ձեւով պահպանուեց մինչեւ անգամ Ի. դարի սկիզբը:

Ինչպէս տեսնում ենք «արալեգ», «լեզու» եւ «լեզգ» բառերի ընդհանուր հիմքը «լեգ» արմատն է, որը համահնչիւն է էտրուսկական «լագ» (կամ «լագա») առասպելական ոգիների անուանման հետ: Եզնիկ Կողբացին (Ե. դար) յիշատակում է արալեզներին իբրեւ շնագլուխ էակներ: Եւ էտրուսկների աւանդութեան մէջ մենք շատ ենք հանդիպում շան (կամ գայլի) պաշտամունքի հետքերի: էտրուսկեան մշակոյթի աւանդութեան վառ օրինակը կարող է ծառայել Հոմերի խորհրդանշը՝ «Կապիտոլեան գայլը» եւ մի շարք ուրիշ փաստեր:

Հետաքրքիր տուեալներ կարելի է քաղել էտրուսկների լեզուից, որից ցաւօք մեզ հասել են եւ ինչ որ չափով ուսումնասիրուել են ոչ մեծ քանակի բառեր: Երկարամեայ ուսումնասիրութիւնները կարծես թէ բերում են լեզուաբաններին այն կարծիքի, որ էտրուսկների լեզուն իր քերականական կառուցուածքով նման է խուրրիականին, որի տարբերակն է

Ուրարտուի արձանագրութիւնների լեզուն:

Սակայն էտրուսկները օգտագործել են մի այբուբեն, որի արտաքին տեսքը եւ նշանակութիւնը բաւականին մօտ են յունական եւ լատինական տառերին: Զը նայած այդ նմանութեանը, էտրուսկների գիրը այնքան առանձնայատկութիւններ եւ տարբերակներ ունէր, որ անգամ մինչեւ վերջին ժամանակներս դեռ գոյութիւն ունէր մի կարծիք թէ՛ «էտրուսկերէնը չի կարդացում»: Սակայն բազմաթիւ հետազոտողներ այս կամ այն կերպ իրենց հետազոտութիւններում գալիս են այն արդիւնքին, որի ուրուագծերը դեռ 30-ական թուականներին տուեց յայտնի կովկասագէտ եւ հայագէտ Նիկոլա Մառը: Նա դիտում էր էտրուսկներին որպէս խառը էթնիկական կազմաւորում, սակայն նրանց լեզուի ակունքները նա տեսնում էր կովկասեան եւ հնագոյն միջերկրածովային լեզուներում: Ինչպէս տեսնում ենք, փաստերը եւ նոր եզրայանգումները միայն հաստատում են

այդ վարկածը:

Սակայն մեր նպատակը այն է որ հնարաւորին չափով նշենք հայկական տարրի առկայութիւնը էտրուսկների մշակոյթում, որի ապացոյցն են վերոյիշեալ փաստարկումները:

Խօսելով էտրուսկների լեզուի մասին չի կարելի անտեսել մի շարք բառեր, որոնք աչքի են ընկնում առաջին իսկ հայեացքից: Զը յաւակնելով խորը պատմալեզուաբանական վերլուծութեանը, յուսալով որ այն աւելի մանրակրկիտ կ'ուսումնասիրուի մասնագէտների կողմից, հարկ ենք համարում որպէս օրինակ ցոյց տալ մի քանի բառեր որոնք զարմանալիօրէն նմանութիւն ունեն հայկական բառերի հետ: Որոշ բառերի նմանութիւնը այլ եւրոպական լեզուների բառերին, կարելի է քացատրել կա՛մ նախալեզուներում գոյութիւն ունեցող ընդհանուր կապով, կամ էլ աւելի ուշ շրջանի էտրուսկերէնից փոխառութիւնով:

էտրուսկ.	նշանակութիւն	- Հայերէն
an	(ան, այն)	- ան, էն (քարքառ)
arz	(առիւծ)	- առիւծ, արջ
ais	(իրէշ, դեւ)	- այսահարուել (դիւանալ, խենթեմալ)
Ani	(Անի դիցանուն)	- Անի քաղաք Հայաստանում (?)
Arzakena	(ծովածոցի անունը Սիկիլայում)	- Արծկէն (Արծն քաղաքի անուանումը, շուրջ «60 թ. Ք. Ա.: Արգական գիւղ Կոտայքում, Արցախ (?)
cer	(կառուցել)	- կերտել
ca	(այս, սա)	- սա
culixna	(աման)	- կուլա (կուժի տեսակ)
eleiva	(իւղ)	- եղ (քարքառ)
eca	(այս է)	- եսա, հեսա (քարքառ)
har(a)	(հարուածել)	- հարել, հարուած
mlac	(մլակ)	- մղակ, մղել
munth	(նկուղ)	- մութ
mach	(մէկ)	- մէկ

huth	(ուխ)	- ուք
ita	(այս)	- իդա (վանի բարբառ), էտա (խօսակցական)
pisice	(քծիշկ)	- բուծիչ
parsu	(առեւանգել)	- փախցնել
thui	(այստեղ)	- տի (ղարաբաղեան բարբառ), տիա(Շիրակի)
thes	(արարողութիւն)	- ծէս, ծիսակատարութիւն
vinum	(գինի)	- գինի, դվինո (վրացերէն)
zina	(պատրաստել)	- շինել, շէն
zix, zic	(գրել)	- սեղ(մել), սեպագրել, փորագրել (?)
tiv	(լուսին)	- տիւ (օր, լոյս): Նոյն լեզուում «tiv» եւ «tibia» նոյն արմատով տարբեր ուղղագրութիւնը չպէտք է զարմացնի ինչպէս եւ Ֆրանսերէնում «livre» (գիրք) եւ «librairie»
tupi	(գարկ, հարուած)	- տփել (խօսակցական)
tur	(նուիրել, տալ)	- տուրք (հին ժողովուրդները յաճախ տուրքը վճարում էին նուիրատուութեան ձեւով):

Հարկ է նշել որ «arz(a)» բառը «արջ» նշանակութիւնով, որը Պաւստոսի լեզուում նկատելի էր Ն. Մառը, շարունակում է այդ լեզուական կապը մինչեւ Սպանիա: Ի դէպ հէնց սպանական լեզուների մէջ ենք աւելի յաճախ նկատում «ւ» եւ «պ» տառերի եւ հնչիւնների անցումները՝ «tribune» (ֆր.) - tribuna (սպաներէն, սակայն արտասանում է «թրիվունա»). vivienda (սպաներէն «բնակարան» արտասանում է «պիվինետա») եւ այլն: Կարծում ենք որ սպանական լեզուները, որպէս աւելի հեռաւոր (փերիֆերիք) լեզուներ, իտալական լեզուների համեմատ, կարող էին պահպանել այդ լեզուական «արքայիզմը», որը բնորոշ էր էտրուսկերէնին:

Իրենց իսկ, էտրուսկների լեզուն, մշակոյթը եւ պատմութիւնը ուսումնասիրելիս գալիս եւ այն եզրայանգման որ այդ ժողովրդի նախնիներին պէտք է փնտռել այն տարածքում, որտեղ խաչածեւում էին հնդեւրոպական, սեմական եւ խուրրիական մշակոյթները: Ամենահաւանական է որ այդ տարածքը պէտք է տեղադրուէր Հայկական լեռնաշ-

խարհ - Կիլիկիա շրջանում: Հէնց այդ շրջանի հիւսիսային մասում է գտնուել հիթիթական արձանագրութիւններում նշուած «Դիպիա» երկիրը: Հէնց այնտեղ էին խաչածեւում հիթիթա - փուիգիական եւ Հայաստանի (հնդեւրոպական), խուրրի - ուրարտական եւ միտանիական (խուրրիական), ասորա - բաբելոնական եւ փիւնիկեան (սեմական) մշակոյթները:

Էտրուսկները իրենց անուանել են «tusc» (որտեղից եւ Թոսեմա): Սակայն այս արմատով մենք ունենք վանի «Տոսպ» («Թուշպա») անուանումը: Յայտնի է որ վան (կամ Պիայնա) ամբողջ Արարատեան (Ուրարտու) թագաւորութեան ինքնանուանումն է եղել:

Տարբեր ժողովուրդների կողմից էտրուսկների նախնիները կոչուել են Տիրսէներ (այստեղից Պալէարեան կղզիների հին՝ Տիրսէնեան անուանումը), Տիրրէներ (Տիրէնեան ծովը, որի ափին է Թոսեմա) եւ Տարսէներ (այստեղ եւ միանում եմ այն ուսումնասիրողներին որոնք կապում են այդ անուանումը Կիլիկիայի Տարսեմա (հետ):

Այս Տիրեն - Տարսեն - Տիրսենները կամ Տուս - Տուշ - էտրուսկները իրենց հետքերն են թողել ամբողջ միջերկրածովային շրջանում, սակայն եթե բոլոր պատմական աղբյուրների հիման վրայ կատարուած ուսումնասիրութիւնների արդիւնքները ենթարկենք քէկուզ մօտաւորապէս ժամանակագրութեան, ապա պարզ կը լինի հետեւեալը.-

էտրուսկների նախնիները, յայտնաբերելով իրենց հետքերը Վանայ լճի շրջաններում եւ Կիլիկիայում, յետագայում՝ (մօտաւորապէս Ք. Ա. Երկրորդ Հագարամ-եակի երկրորդ կիսում) սկսում են իրենց գաղթը Փոքր Ասիայի արեւելք, եգէական-եան եւ միջերկրածովային կղզիներով մինչեւ Սպանիա։ Սակայն նրանց յաջողութիւնը Պետութիւն ստեղծել միայն իտալիական (Ապպենինեան) թերակղզու վրայ, այսօրուայ Թոսկանա մարզում (Ք. Ա. Ութերորդ դար)։ Մի քանի դարերի ընթացքում այդ ժողովուրդը ամենատարբեր աղբյուրներում յիշատակուել է որպէս ռազմատենչ ծովահէններ, եւ որպէս ամենաառաջաւոր մշակոյթ, գիտութիւն եւ արուեստներ կրող եւ տարածողներ։

Կարելի է շատ երկար եւ մանրակրկիտ ձեռնով ներկայացնել ամէն մի սկզբնաղբիւրի տուեալները իրենց մեկնաբանութեամբ եւ իրենց խնդիրներով։ Սակայն մի յօդուածի ծաւալը թոյլ չի տալիս այդ չափով ընդարձակուելու։

Դրա փոխարէն կ'ուզէի հակիրճ ձեռնով ներկայացնել այն հիմնական կէտերը որոնց հիման վրայ պարզ է դառնում էտրուսկների եւ Հայերի մշակութային ընդհանրութեան տարրերը։

1.- էտրուսկների հետքերը յայտնաբերում են Հայկական լեռնաշխարհում Տոսպ տեղանունի, որը կապուած է էտրուսկների «տուս» ինքնանունման հետ, Արեւի աստուածութեան Տուրան դիցուհու, Նեմնիա-Նանէ, Տարֆոն-Տոբֆ,

լագա-արալեզների ընդհանուր պաշտամունքով եւ նրանց հետ կապուած երաժշտական մշակոյթով։ Հետաքրքիր է նշել նաեւ ուրարտական Սարդի դիցուհու պաշտամունքը, որի անունը համահնչիւն է էտրուսկների ազգակից՝ Լիդիացիների մայրաքաղաք Սարդ եւ յետագայում Սարդինիայի ժողովրդի նախահայր՝ Սարդի հետ։ էտրուսկների հայկական լեռնաշխարհի հետ են կապում նաեւ մի շարք քառեր, որոնց մեծ մասը պատկանում է լեզուի հիմնական քառապաշարին։

2-ի կարելի անտեսել նաեւ այն փաստը որ նախաէտրուսկների հետ զուգահեռ գաղթին մասնակցել են նաեւ նախահայկական ցեղերից՝ Արիմները (որոնց անունով էլ այլ ազգերը սկսել են անուանել Հայերին, կոչելով մեզ «արմէն»)։ Հռոմէական պատմիչներ Սերվիլիուսը եւ Պլինիուս Աւագը տեղեկացնում են որ էտրուսկները Պիտեկուս կղզին գրաւելուց յետոյ այն վերանուանեցին Ինարիմա անունով։ Ակադեմիկոս Սուրեն Երեմեանի կարծիքով դրա պատճառն էր այդ կղզում Արիմների հաստատուելը։

Եւ վերջապէս, Հայկական լեռնաշխարհի հետ է կապում էտրուսկներին մետաղամշական հարուստ աւանդութիւնը։ Ա. Փիկանեոլը, Հ. Մուլեշտայը, Թ. Ամանտինը եւ ուրիշները զարմանքով նշում էին որ էտրուսկների պրոնզէ որոշ իրերը բոլորից աւելի նման են ուրարտականին։

էտրուսկների նախնիների գաղթի ելման կէտը, ըստ ունեցած տուեալների կարելի է համարել Կիլիկիայի Տարս քաղաքը։ Կարծում ենք որ այդ տեղանունը, ինչպէս եւ նախաէտրուսկների «Տարսէններ» ցեղանունը կապ ունի լիդիական արձանագրութիւններից Տարսեմա մայր - դիցուհու անունն հետ։ (Պատահական չէին Տիրսէն - Տարսէններին Լիդիացիների ցեղակից

համարում): Այդ ժողովուրդը յիշատակում է որպես «տուրուշա» (գրուած «տըշ») եգիպտական Կարնակայի պատերի արձանագրութիւններում. որպէս «Տար-սի-սի»՝ ասորական Ասարհադդոն արքայի «յադթական արձանագրութիւններում», որպէս Թարսիս՝ Հին Կտակարանում, որպէս տիրսէն - տարսէն - տիրէններ, անտիկ հեղինակների մօտ:

Այդ հարցում բոլոր հետազոտողները համամիտ են, միայն ոչ բոլորն են կապում Տարսէններին Տարս քաղաքի անուն հետ: Կարծում ենք որ դրա պատճառը այն է որ տարբեր ժամանակներում այդ անունները տարբեր տեղերի հետ էին կապուած: Բայց չէ՞ որ դա բնական է, քանի որ խօսքը գնում է մի ժողովուրդի մասին որը մօտաւորապէս եօթը դարերի ընթացքում կատարել է իր գաղթը Հայկական լեռնաշխարհից մինչեւ Սպանիա: Հնարաւոր է որ հէնց Տարսէններից է գալիս Սպանիայի առասպելական Տարտես (յիշենք Թարսիս) քաղաքի անունը եւ այդ մարզի Կոնստանտ (որը նշանակում է «նուռ»): Զէ՞ որ էտրուսկները առաջինն էին որ այդ միջոցը բերեցին իրենց հետ. ինչպէս եւ խաղողամշակման եւ գինեգործութեան աւանդոյթները: Եթէ դրանց գումարենք

նաեւ տուֆ քարի մշակումը ապա գումարած ամբողջ վերոյիշեալ տուեալների հետ մէկտեղ, պարզ կը լինի թէ ինչու էտրուսկների մշակոյթը եւ պատմութիւնը գրաւեցին հայագետի ուշադրութիւնը:

Հետաքրքիր է որ էտրուրիայի քաղաքներից մեծ մասը կառուցուած են Կիլիկիայի Տարս քաղաքի դիրքորոշմամբ: Տարսը գտնում է գետի ափին եւ նրա միջոցով է միանում ծովին: Հէնց այդպէս էին տեղադրուած էտրուրիայի բոլոր քաղաքները, ծովի հետ միանալով կա՛մ գետով կա՛մ էլ յատուկ ջրանցքով: Այդպիսի տեղադրումը յարմար էր եւ նաւաշինութեան եւ ծովից անսպասելի յարձակումներին դիմադրութեան համար: Համոզուած եմ որ հայկական նաւաշինութիւնը ուսումնասիրողները շատ ընդհանրութիւններ կը գտնեն էտրուսկների նաւերի, որոնք յայտնի են իբրեւ «տիրէնեան» եւ «Թարսիսի» նաւեր եւ Կիլիկիայի, Վանայ լճի նաւաշինութեան նմոյշների, որոնց նմանօրինակները գտնուել են Լճաշէնի, Վարդենիսի եւ Նոյեմբերեանի պեղումներից: Զէ՞ որ Նոյի Տապանը նոյնպէս կապում է Հայկական լեռնաշխարհի հետ:

ԵԴՈՒԱՐԴ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ

(ՅԱՌԱՋ)

Վերծանութիւն Մածկագրութեան Մը

Գրիգոր Վրդ. Մագաւոտեան

Նիւ Եորքի Pierpont Morgan գրադարանը կը ծրագրէ Միացեալ Նահանգներու պետական, հանրային եւ ակադեմական հաստատութեանց մօտ եւ անհատական հաւաքածոներու մէջ գտնուող հայերէն ընտիր գրչագրերու ցուցահանդէսի մը կազմակերպումը 1994 թուականին: Սոյն գործին իր մասնակցութիւնը կը բերէ նաեւ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդարանը:

Այս առիթով՝ անհատական հաւաքածոյէ մը Մորկըն գրադարանի տրամադրութեան տակ դրուած է ձեռագիր աւետարան մը՝ օրինակուած ի Կոստանդնուպոլիս Հայոց ՊՂԶ թուականին: Գրչի անունը հաւանաբար սրբուած է եւ նոտր գրով արձանագրուած՝ հետեւեալ ծածկագրութիւնը.

թ օ ա . զ . ա'

ե օ օ օ : զ օ . ե . թ օ . ե . զ օ օ օ . զ օ օ զ օ օ :

Ձեռագիրը անձամբ չենք տեսած. իսկ վերոյիշեալ մանրամասնութիւնները մեզի հաղորդած է Մորկըն գրադարանի գիտաշխատողներէն Դկտ. Սիլվի Մէրեան: Ձեռագրի նկարագրականը լոյս պիտի տեսնէ 1994ին կայանալիք ցուցահանդէսի ցուցակին [catalogue] մէջ, ուր տեղի տրութեան պատճառով հաւանաբար կարելի պիտի չըլլայ ծածկագրութեան բանալին ներկայացնել, որ կրնայ հետաքրքրել հետազոտողները: Իսկ այդ բանալին չգտանք Ա. Աբրահամեանի «Հայկական ծածկագրութիւն» աշխատասիրութեան մէջ, որ հրատարակուած է Երեւան՝ 1978-ին:

Մածկագրութեան մէջ գրերու յաճախականութիւնը կը թելադրէ հետեւեալ բանալին.

ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ
ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ
ժ	ի	լ	խ	ծ	կ	հ	ձ	ղ
աօ	բօ	գօ	դօ	եօ	զօ	էօ	ըօ	թօ
ճ	մ	յ	ն	շ	ո	չ	պ	ջ
աօօ	բօօ	գօօ	դօօ	եօօ	զօօ	էօօ	ըօօ	թօօ
ռ	ւ	վ	տ	ր	ց	ւ	փ	ք
առօօ	բռօօ	գռօօ	դռօօ	երօօ	զռօօ	էռօօ	ըռօօ	թռօօ

Մածկագրութեան վերծանութիւնը հետեւեալն է.

թ օ	ա .	զ .	ա'		
շ	ա	զ	ա		
ե օ օ օ :	զ օ . ե .	թ օ . ե .	զ օ օ օ .	զ օ օ	զ օ օ :
ր	կ ե	ղ ե	ց	ո	յ'

ԳՐԱԿԱՆ

ԵՐԳԻԾԱԿԱՆԸ ԵՒ ՈՂԲԵՐԳԱԿԱՆԸ ԵՐՈՒԱՆԴՈՍԵԱՆԻ
«ԸՆԿԵՐ Բ. ՓԱՆՋՈՒՆԻ» ՎԵՊՈՒՄ

Դ

Սկիզբը թիւ 4-5-6-ում

Փանջունու բնաւորութեան, նրա անհատական եւ ընդհանուր յատկանիշների մասին ամբողջական պատկերացում կազմելու համար այսպիսի վերլուծութիւնն անհրաժեշտ էր. այսպէս նուազ հասկանալի պիտի լինէր նրա ծալվարեան ու վասպուրականեան գործունէութիւնը, որը ներկայացուած է նամակներում: Նուազ հասկանալի պիտի լինէր նաեւ Փանջունու տիպը՝ իբրեւ երեւոյթի մարմնաւորում:

Նամականու խոշորագոյն վարպետն է Օտեանը մեր գրականութեան մէջ: Գրական այդ ձեւը նա օգտագործել է "Պատերազմ եւ խաղաղութիւն", "Վաճառականի մը նամակները կամ կատարեալ մարդ ըլլալու արուեստը", եւ "Ընկ. Բ. Փանջունի" երկերը գրելիս: "Վաճառականի մը նամակների" առաջաքանում գրական այդ տեսակի վերաբերեալ, Օտեանն ունի շատ հետաքրքիր բնորոշում: Այնտեղ՝ նամակներում է, որ հերոսն իր ողջ ներաշխարհը, իր մարդկային էութիւնը դրսեւորում է անսփող մերկութեամբ: Այդպէս են Գոգմա Դամիանոսեան-Դամիսունին՝ "Վաճառականի մը նամակներում", "Պատերազմ եւ խաղաղութիւն" վիպակի Սիմոնն ու Յովնանը, այդպէս է նաեւ Ծալվարի հերոսը՝ Փանջունին: Ծալվարեան նամակները շարադրուած են "Լուրջ քանքու մասին՝ թեթեւօրէն, թեթեւ քանքու մասին՝ լրջօրէն" օտեանական սկզբունքով: Ահա ինչու այնտեղ իրականը ծիծաղելի է եւ ծիծաղելին՝ ողբերգական: Օտեանն ինքը Փանջունու նամակներն այսպէս է որակել. "Եթէ այս նամակները իբրեւ երգիծական գրուածք մը կարդացուին, յանցանքը ապահովաբար

գրողինը չէ, քանզի բուն հեղինակը ամբարկուտ սկզբունքներով շաղախուած թունդ հաւատացեալ հայ ընկերվարական յեղափոխական մըն է, լրջութեան ծայրագոյն սահմաններն հասած ու հոն պատնիշացած" (30): Իր ծիծաղելի արարներին, այ՛ն, Փանջունին վերաբերում է դոմֆիշոտեան լրջութեամբ, դրա համար էլ նրանց հետեւանները ողբերգական են, իսկ Փանջունին ինքը՝ ե՛ւ ծիծաղելի, ե՛ւ կատարեալ պատուհաս:

Առաջին նամակում նա կենտրոնին տեղեկութիւններ է հաղորդում ընդամենը 20 տուն ունեցող Ծալվարի մասին, որը, նրա կարծիքով, յեղափոխական գործունէութեան "յարմարագոյն" վայր է: Գիւղացիներն ապրում են քարեկեցիկ կեանքով, ժիր ու աշխատող մարդիկ են, հաշտ ու համերաշխ: Միայն երբեմն նրանք տուժել են հարեւան Գոմրաշ գիւղի ֆրդերի յարձակումներից: Նրանք ապրում են գրեթէ մէկ ընտանիքի պէս եւ այդպէս էլ հաւանաբար կ'ապրէին, եթէ այնտեղ չ'այտնուէր ու իր "եռանդուն գործունէութիւնը" չ'սկսէր Փանջունին: Ծիծաղելին այն է, որ Փանջունին, անաչելով գիւղը, նրա մարդկանց կապերն ու յարաբերութիւնները, չունի իրականութեան զգացողութիւն, իր կիսատպուտ իւրացրած յեղափոխական տեսութիւնը ջանում է կիրառել մի վայրում, ուր ո՛չ դրա կարիքը կար, ո՛չ էլ դրա իրականացման համար նպաստաւոր պայմաններ ու անհրաժեշտ նախադրեալներ: Փակ բնատնտեսութեան շրջանում գտնուող Ծալվարի փոքրիկ համայնքում գրեթէ բոլորը հաւասար էին, ուստի բնականաբար պիտի չունենային շահագործող ու շահագործուող դասերի

բաժանման գիտակցութիւն, առաւել եւս՝ գաղափար՝ իսկ պիտի չունենային "կապիտալիզմի գործած ոնիրներին", բանուորական սինդիկատների անհրաժեշտութեան եւ պրօլետարիատի պահանջների մասին: Փանջունին իր գործն է համարում կատարել ահա այդ բաժանումները եւ հակամարտ դասերի միջեւ ծաւալել յեղափոխական պայքար՝ անորոշ նպատակներով: Ակնյայտ է, որ Փանջունու գլուխը խցկուած յեղափոխական տեսութիւններն ու ընկերվարական գաղափարները չեն քննում հայ կեանքի տրամաբանութիւնից, նրա զարգացման օրինաչափութիւններից, հայ հասարակութեան կառուցուածքի եւ նրա նպատակների հետ որեւէ առնչութիւն չունեն: Սկզբից եւեթ հերոսի ու միջավայրի միջեւ ծագում է սուր հակասութիւն, որն ամէն ֆայլափոխում վերածում է դրութեան "կօմիզմի". Փանջունին քննութագրում է արտաֆուտ շատ լուրջ, բայց ըստ էութեան ծիծաղելի արարքներով: Դրանցից իւրաքանչիւրը մի անուղղելի սխալ է, արտատրամաբանական ու անդրմտային մի գործողութիւն, որն աւելի խորացնում է արհեստականօրէն ստեղծուած հակասութիւնները, մարդկութեանը բերում նորանոր չարիքներ: Նազարէթ Պէրպէրեանն իրաւունք ունէր ասելու, թէ "Ընկեր Փանջունիով ձեւ ու շունչ կ'առնէր հայ յեղափոխականի ժխտական տիպարը, որուն միջոցով երգիծանքի ու փետրաթափումի թիրախ կը դառնար տոկմատիք ընկերվարականը՝ ան, որ գրքերէն ու մտածումներէն կը մտնէ կեանքի ասպարէզ եւ նկատի չունի այն միջավայրն ու ժամանակը, ուր կոչուած է գործելու"(13): Բայց այդպէս էին գրեթէ բոլոր հայ ընկերվարականները, որոնք, անկախ իրենց կուսակցական պատկանելութիւնից, հաշուի

չառնելով ո՛չ ազգային շահ, ո՛չ պատմական զարգացում, ո՛չ ազգային մտածողութիւն ու հոգեբանութիւն, ո՛չ հասարակական ու ֆաղափական պայմաններ՝ հայ ժողովրդին առաջնորդում էին դէպի ընկերվարութիւն ու համաշխարհային յեղափոխութիւն՝ այդ անիրագործելի նպատակին զոհաբերելով նրա ֆաղափական անկախութիւնը եւ անգամ պատմական հայրենիքը՝ նրա դարաւոր ոսոխի հետ կեղծ եղբայրութեան ու սուտ ինտերնացիոնալիզմի անամօք ֆարոգներով:

Որ Փանջունիների գործունէութիւնը աղէտ էր բերելու հայ ժողովրդին, Օտեանը վաղուց էր նկատել: Ընկերվարական գաղափարները փանջունիների միջոցով գործադրելու հետեւանքները նա համեմատեցօրէն կռահել էր դեռեւս 1909 թուին, երբ շարադրում էր ծապվարեան նամականիւն: Յետագայում խորհրդային մամուլի էջերը պիտի ողողուէին ամբողջատիրական սոցիալիզմի, կոլեկտիւացման, վարչահրամայական ու լնացման ժամանակների ղեկավարների այնպիսի ճառերով ու ելոյթներով, որոնք յար եւ նման են Փանջունու ծապվարեան ու վասպուրականեան նամակներին, նրա եւ ընկեր Սարսափունու դասախօսութիւններին:

Չկարողացանք պարզել "Ա.Խ." ծածկանունը: Այդ անձնաւորութիւնը, սակայն, 1935 թ. հիմք ունէր խորհրդային Հայաստանը համեմատելու ծապվարի, իսկ այնտեղի գործիչներին՝ Փանջունիների եւ Խեւ Աւօների հետ: Եւ իրօք, Ծապվարում դասակարգային բաժանումներ կատարող Փանջունին ոչնչով չէր տարբերում Հայաստանում կոլեկտիւացում եւ կուլակաթափ իրականացնող խորհրդային պաշտօնեաներից: Երիցս իրաւացի է Ա.Խ.-ն՝ բերելով Ռէս Սերգոյի օրինակը. "Երուանդ Օտեանը, Փանջունին ծաղրելու համար, նրա բերանով յայտարարում է,

(13) "Բագին", 1969, թիւ 11-12, էջ 141:

Ռէս Սերգօն "աղտոտ պուրժուա" է, որովհետեւ ունի "երեք արտ, երկու կով, մէկ էշ եւ երկու այծ" (պակաս է միայն երեւոյթի փանջունիական ընկալումն ու գնահատականը՝ "իբրեւ արդիւնք խեղճ անինչք գիւղացիներու վրայ ի գործ դրուած դարաւոր կեղեքումներու" - Ս. Մ.), մտքով անգամ չանցկացնելով, որ աշխարհի մէկ հինգերորդ մասի վրայ հաստատուելու է մի իշխանութիւն, որ յատուկ օրէնք է հրատարակելու, որով "աղտոտ քուրժուա" կամ "կուլակ" է հռչակուելու եւ փանջունիական մեքոտներով եւ խել Աւօնքի միջոցով դասակարգային պայքար է մղելու այն բոլոր գիւղացիների դէմ, որոնք ունեն ճիշտ եւ ճիշտ այնքան կարողութիւն, որքան ունէր Ռէս Սերգօն"(14):

Ըստ օտարածին տեսութիւնների եւ կենտրոնի հրահանգների՝ Փանջունին ծապկարում պէտք է յայտնագործէր նաեւ քուրժուագիւղի հետ դաշնակցող կղերականութիւնը: Այն պարզ ու բնական իրողութիւնը, որ գիւղի ծերուկ քահանան՝ Տէր Սահակը, մի քանի անգամ ֆաշի է Ռէս Սերգոյի տանը, Փանջունին որակում է որպէս "յաւիտենական զինակցութիւնը կապիտալիզմի եւ կղերականութեան" ընդդէմ ընչագուրկ դասակարգին"(33): Ըստ փանջունիական տրամաբանութեան՝ Ծապկարն անհրաժեշտաբար պիտի ունենար եւ "ընչագուրկ" քանուոր դասակարգ եւ հողային պլորիտարիատ: Եւ "միանգամայն երկաթագործ" պայտար Մկօն, ծոյլ ու գող Սըմեց Վարդանը այդ կարծեցեալ դասակարգերի միակ անդամներն են: Ծապկարն անհրաժեշտաբար պիտի ունենար նաեւ հասարակական խաւեր. Փանջունու հնարագիտութեամբ յայտնագործուում է նաեւ երիտասարդ մտաւորականութիւն, որի միակ ներկայացուցիչը խել Աւօն է: Ծիծաղելի է, անշուշտ, դասակարգեր ու խաւեր՝ միակ

ներկայացուցիչներով. այսպիսին է Փանջունու հասարակագիտական պատրաստութիւնը: Ինչպէս տեսնում ենք, այնքան էլ շատ չեն Ծապկարի դասակարգերը, դասերն ու խաւերը՝ նոյնիսկ Փանջունու դասակարգումով: Սակայն Լեւոն Հախվերդեանը իր առաջաբանում թոյլ է տուել մի վրիպում, որի պատճառով խախտուել է վէպի՝ նրա վերլուծութեան տրամաբանական ընթացքը եւ առաջացել խառնաշփոթութիւն: Ահա ինչ է գրել նա. "Խեղճ ու կրակ Ռէս Սերգոն հենց շահագործող դասակարգն է եւ նրա տանը գործ անելով մի կտոր հացի տէր դարձող խել Աւօն՝ շահագործուող դասակարգի ներկայացուցիչը" (Առաջաբան, էջ 8): Կարելի է եւ պէտք է ընդունել, որ 18ամեայ խել Աւօն, յիմար եւ չարագործ լինելու եւ բազմաթիւ զանցառութիւնների պատճառով վնասուած էր հայրական տնից. նա նոյնպէս շահագործուող դասից է՝ ըստ Փանջունու, բայց նա վէպում ներկայացնում է ծապկարի "գիտակից երիտասարդ մտաւորականութիւնը", եւ ոչ միայն Ռէս Սերգոյի տանը, այլ եւ առ հասարակ որեւէ տեղ չի ծառայել. ո՞վ նրան որեւէ գործ կը վստահէր բացի Փանջունուց: Միայն նա կարող էր խել Աւօյին յորջորջել "կատարեալ ընկերվարական յեղափոխական" եւ նրան կարելու դեր վերապահել Ծապկարի "յեղափոխական գործօն շարքերում": Փանջունին կարելութիւն չի տալիս խել Աւօյի այլանդակ արարքներին. գիւղացիների արդարացի կարծիքը նրա մասին համարում է "միջնադարեան կղերական ոգու" եւ "քուրժուագիական անձուկ ըմբռնումներու" արտայայտութիւն: Կուսակցական աչառութիւնը թոյլ չի տալիս, որ Փանջունին տեսնի իրեն համագործակցողների որեւէ արատն ու թերութիւնը: Ընդհակառակն, նրանք բոլորն էլ, Փանջունու ասելով, "յեղափոխական լաւ խմորից են", իսկ խել Աւօյի կատարեալ

(14) Նոյն տեղում

ընկերվարական յեղափոխական լինելն ապացուցելու համար բերում է հետեւեալ օրինակը: Իրեն փոխադարձ այցելութեան եկած ժամրաշցի ֆրդերին պատուասիրելու համար Փանջունին բաւականաչափ կերակուր չունէր: Խնդիրը "լուծում" է Խեւ Աւօն՝ Ռէս Սերգոյի պարտէզից, բոլոր տնեցիների ներկայութեամբ, գողանալով երկու հաւ այնպիսի ճարպկութեամբ, որ նոյնիսկ ֆրդերին զարմանք էր պատճառել: Աւօյի այս արարքին Փանջունու տուած գնահատականը առաւել քան խօսուն է. "իսկ ես կը մտածէի որ վերջապէս դարաւոր հարստահարեալն էր որ կ'ընդվզէր եւ գործնականապէս կը ջանար տիրելու իր իրաւունքին(40):

Հակառակ Լ. Հախվերդեանի կարծիքին Ռէս Սերգոյի տանը գործ անելով մի կտոր հաց վաստակողը ոչ թէ Խեւ Աւօն է, այլ Սմեց Վարդանը, որին վնասել է Սէրգօն ծուլութեան եւ գողութեան համար: Փանջունու Գ. նամակում ե՛ւ այս իրական փաստն է արձանագրուում, ե՛ւ տրուում է դրա փանջունիական մեկնաբանութիւնը. "Գիտէ՛ք, որ Վարդան իբրեւ մշակ կը ծառայէր Ռէս Սերգոյի մօտ, եւ որ վերջինը զինք արտաքսած էր իբրեւ ծոյլ եւ անբարոյ, եւ թէ ես անմիջապէս միջամտած էի, պաշտպանելու համար ընչազուրկ պրոլետարիատի իրաւունքները"(43):

Ծապլվարի յեղափոխական շարքերի ամրապնդման համար Փանջունին, դեռ եւս գիւղի դպրոցը չբացուած, Զտարեկան Կարոյին դարձնում է Ծապլվարի դպրոցական միութեան նախագահ՝ իր գործադիր ժողովով ու ահաբեկիչ խմբով: Հետագայում էլ Կարոյի մօր՝ խուլ ու համր ընկերուհի Սառայի միջոցով կազմակերպում է երկու միութիւն՝ ծապլվարի հայ կանանց "Անճնուէր" խումբը եւ "Յանաջ" ակումբը:

Բնորոշ է, որ "Անճնուէր" խումբը,

որի միակ անդամը նոյն խուլ ու համր ընկերուհի Սառան է, Փանջունին կազմակերպում է մի հրամայողական պահանջից ելնելով. "... մի քանի օրէ ի վեր թանջէ՛կ կը տառապէի եւ պէտք ունէի մի անճնուէր կնոջ խնամքին"(74):

Այսպիսով, իր գլխաւոր խնդիրներից մէկը Փանջունին լուծել էր փաստօրէն. նա Ծապլվարը բաժանել էր երկու հաւասարագօր թշնամի բանակների, եւ դա համարում էր "աչի ընկնող յաղթանակ": Մի պահ, միայն մի պահ կարող է ծիծաղելի թուալ նրա յաղթական արարքը, որով պարծենում էր ինքնագոհ մեծամոլութեամբ. "Եւ խորհի՛ր թէ վեց ամիս առաջ Ծապլվարի մէջ գոյութիւն չունէին ո՛չ պուրժուագիւ, ո՛չ ագրարային կապիտալիզմ, ո՛չ հողային բանտրութիւն, ո՛չ գործաւորական դասակարգ, ո՛չ պրոլետարիատ, ո՛չ գիտակից մտաւորականութիւն, ո՛չ ռեալիզմ, ո՛չ կղերական մութ ուժեր, վերջապէս ոչինչ: Ու այդ տգէտ գիւղացիները մեղապարտ հանդարտութեամբ միասին կ'ապրէին, առանց նշմարելու զիրենք բաժանող անանցանելի խրամատները, իրենց ընդդիմադիր շահերը եւ ամէն գնով պայքար մղելու հրամայողական պահանջը"(95):

Այ՛ն, երգիծական տարբեր միջոցներով ու հնարանքներով ծաղրոււմ է ընկերվարական Փանջունին, բայց նրա իսկապէս ծիծաղելի արարքները դառնում են անխուսափելի ողբերգութեան ու անդառնալի կորուստների պատճառ:

Փանջունին ընդհանրացուած գեղարուեստական կերպար է. Օտեանի հեղինակային հաւաստումներով չը բաւարարուող ընթերցողը կարող է նկատել, որ նա Ծապլվարում ու Վասպուրականում գործում է գլխաւորապէս կուսակցական կենտրոնի թելադրանքով, կատարում է կուսակցական առաւել մեծ "ընկերների"

հրահանգները, արժանանում նրանց խրախուսանքին ու փառալուծեանը: Եւ նամակում Փանջունին գրում է. "Սիրելի ընկերներ, ստացայ ձեր նամակն ու ձեր տուած հրահանգները: Իմ ալ աշխարհայեացքս բոլորովին նման է ձերին" (62): Այսինքն՝ Փանջունին իրականացնում է կուսակցական կենտրոնի ու ողջ կուսակցության գործակերպն ու վարձագիծը: Նա սկզբում ուզում է տանել միայն գաղափարական յաղթանակներ, յեղափոխական շարժում առաջ բերել իր իսկ կողմից Մալվարում յօրինուած ընդդիմադիր "դասակարգերի" միջեւ՝ մերժելով բոլոր հաշտարար առաջարկները, խորացնելով թշնամամբն նրանց միջեւ: Ուղղակի խոսվարար է Փանջունին, խառնակիչ, խժոժութիւնների հրահրող անհանգիստ մի ուժ, որն իր գործունէութեամբ խաթարում է քնականոն կեանքը, խառնշտում մարդկային աւանդական յարաբերութիւնները, չարախնդալով ծաղրում ամեն խելամիտ խօսք: Ռէն Սերգօն ու Տէր Սահակը գլուխ չեն հանում այդ յեղափոխական փորձանքից ու աննպատակ պայքարի փուչ ասպետից. "Մենք ամենքս ալ հայ ենք, եղբայր ենք, ինչո՞ւ սիրով չապրինք իրարու հետ, ինչո՞ւ կռիւ ընենք, - կը կրկնէր այդ կեղտոտ պուրձուան որ չէր կարող ըմբռնել, թէ կեանքի էական պայմանն էր կռիւը, թէ դասակարգային պայքարը անհրաժեշտ էր ընկերվարութեան յաղթանակին համար, եւ թէ առանց արինահեղութեան կարելի չէ մի լաւ բան դուրս բերել" (78):

Հայ իրականութեան մէջ, որոշ ազնիւ մոլորեալների բացառութիւնը չհաշուած, ընկերվարական գաղափարները գործնականի վերածող փանջունիները պարզապէս գործել են իրենց ժողովրդի դէմ: Իսկ ի՞նչն էր նրանց մղում այդպիսի ազգադաւ արարքների. այն կեղծ

գաղափարը, թէ իրենք այդպիսով մարտնչում են համայն մարդկութեան բարօրութեան ու երջանկութեան համար եւ իրականացնում են պատմական վսեմ առաքելութիւն: Այնպէս որ՝ պատահական չէ վէպի առաջին մասի "Առաքելութիւն մը ի Մալվար" վերնագիրը: Այն, որ ընկերվարութեան գաղափարախօսները, մասնաւորապէս Գօլուրներ, մարդկութիւնը քաժանում էին ոչ թէ ըստ ազգութիւնների, այլ ըստ դասակարգային պատկանելութեան, ուղղուած էր փոքրաթիւ ժողովուրդների եւ ազգութիւնների դէմ: Դասակարգային պայքարը շրջանցում եւ անտեսում էր ազգային հարցը եւ պիտի ծառայէր խոշոր տէրութիւնների շահերին: Մալվարի հերոսը նոյնպէս գործում է ոչ թէ ազգային տարբերութիւնների, այլ դասակարգային ընդհանրութիւնների սկզբունքով: Այս տրամաբանութեամբ է նա նոյնացնում փուրդ Հասոյին եւ հայ Վարդանին: Նոյն այս տրամաբանութեամբ է Փանջունին քրդական Բոմրաշ գիւղում հիմնում "Կարլ Մարքս" կուրքը, որի քարտուղար նշանակում է աւագակ Հասոյին: Վերջինիս նա ընդգրկել էր նաեւ Մալվարի յեղափոխական շարժման մէջ՝ իրրեւ գաղափարական կռիւի առաջամարտիկ: Մալվար եկած թուրք յիսնապետը ձերբակալում է այդ "վաղեմի չարագործին", սակայն Փանջունին փորձում է իր ընկերվարական տեսութիւններով յեղափոխել յիսնապետին ու ոստիկանին եւ ազատել իր ընկերոջը՝ Բոմրաշ գիւղի պատգամաւոր ներկայացուցչին: Տեսնենք՝ ինչպէս էր Փանջունին համոզում յիսնապետին. "Ինք փուրդ, դուք հայ, ձեր գործերուն ինչո՞ւ կը խառնուի, դպրոցը ո՞ւր, Հասոն ո՞ւր. նա մի պարզ աւագակ է - կ'ըսէր յիսնապետը:

"Պատասխանեցի իրեն թէ էփսոփոսիքայի մասին չէի գիտեր ընկեր Հասոյի հայեցակէտը, բայց թէ նա

բուրդ լինելով իրաւունք չունէր միջամտելու հայերու գործին՝ դա մի անընդունելի գաղափար էր: Բացատրեցի իրեն, թէ Վասիլի Գօլուբեի տեսութիւնը ցեղային զանազանութիւններու արուեստական բաժանմունքներու մասին եւ ցոյց տուի թէ մարդկային ընկերութիւնը ոչ թէ զանազան ազգութիւններու կը բաժնուի՝ այլ որոշ դասակարգերու, եւ թէ այս տեսութիւնը ընկեր Հասօ, իբրեւ պրոլետարիատ, կը նոյնանար Խեւ Աւօյի եւ Ամենց Վարդանի հետ: Բոլոր այս փաստացի ապացոյցներն անօգուտ եղան եւ Հասօ տարուեցաւ Արաքիիր, ուր բանտարկուած կը մնայ" (88-89):

Կարող է թիւր տպաւորութիւն ստեղծուել, թէ Փանջունին ապագային տիպ է եւ նրա համար բոլոր ազգերը հաւասարապէս սիրելի կամ ատելի են, կամ պարզապէս նա անտարբեր է բոլորի նկատմամբ: Այդպէս չէ, սակայն: Վէպի տարբեր դրուագներում նա բացէ ի բաց արտայայտում է իր կողմնակալ վերաբերմունքը ֆրդերի, եգիպտացիների, բուրբերի, ֆլորանցիների, շաւի արաբների նկատմամբ: Այսպէս, ֆրդերին նա համարում է ընկերվարական յեղափոխութեան բնական նեցուկները, հօգոր նկարագրի տէր մարդիկ, որոնք կարող են նպաստել փանջունիների ֆարոգած սկզբունքների յաղթանակին: Տեսէ՛ք Բ. նամակում նա ինչպիսի՜ հիացմունքով է արտայայտւում ֆրդերի մասին. "Բոմբաշ գիւղի ֆրդերը լաւ ընդունելութիւն ըրին ինձ. չորս օր մնացի իրենց մօտ եւ տեսայ որ լաւ տրամադրութիւններով լարուած են: Էֆսրորրիացիների տեսութիւններս շատ աւելի դիւրաւ ըմբռնեցին քան մեր ապուշ ծապլվարցիք: Պատրաստակամութիւն յայտնեցին անմիջապէս գործնական հողի վրայ դնելու հարուստ պուրծուած գիւղացիներու ինչքերը բռնի ուժով գրաւելու հարցը" (37): Սա, ինչ խօսք,

լիովին համապատասխանում էր աւարա-նու ֆրդերի բնական ձգտումներին, եւ բնականաբար նրանք պիտի դառնային Փանջունու ֆարոգած ընկերվարութեան ջերմ կողմնակիցներ ու ջատագովներ:

Փանջունուն չեն էլ խրտչեցնում ֆոմբաշցի ֆրդերի՝ ծապլվարցիներին ներկայացրած պահանջները. ընդհակառակն, երբ բանտարկուած Հասոյի դիմաց նրանք հայերից պահանջում են 40 ոսկու դրամական փոխհատուցում, Փանջունին դա համարում է նրանց բնական իրաւունքը եւ ինքն է կազմակերպում յարձակում Ռէս Սերգոյի տան վրայ, որ նրանից խլեն ենթադրեալ ոսկիները եւ վերադարձնեն "օրինական" տէրերին: Կոլոշենց Սեդօն, ի հարկէ, ունէր իր հեռահար նպատակները, բայց ահա Փանջունին իր ելոյթով միանգամայն "արդար" եւ "օրինաւոր" է համարում նրա առաջարկը, որ դրում է "գործնական հողի վրայ". Ընկեր Սեդօ մի կրակոտ դասախօսութեամբ առաջարկեց անմիջապէս յարձակիլ Ռէս Սերգոյի տան վերայ եւ բռնի վերցնել հոն պահուած դրամները, կեղտոտ պուրծուածիայի այդ անարգ գէնքերը, զանոնք վերադարձնել իրենց օրինաւոր տէրերուն, բաւարարութիւն տալով միանգամայն Բոմբաշ գիւղի ֆրդերու պահանջին" (103-104): Փանջունիներին կարող է հարց առաջադրուել. այդ ո՞ր օրէնքով ու իրաւունքով ֆրդերը պիտի դառնային հայերի դրամների "օրինական տէրեր": Այդ դէպքում նրանք արդեօք չէի՞նք դառնայ նոյնպիսի "կեղտոտ պուրծուանք", որոնց դէմ պայքարում էին իրենք: Ի՞նչ է, հայ բուրծուան կեղտո՞տ էր, իսկ ֆուրդը՝ մաքու՞ր:

Մի ուրիշ փաստ էլ յիշենք վէպից՝ ազգերի հաւասարութիւն ու համբարշտութիւն ֆարոգող Փանջունու իրական դէմքը պարզելու համար. երբ Ծապլվարի բնականոն կեանքը խառնշտորոգ Փանջունուն ու

մրա ապիկար կուսակիցներին, որոնք պատնեշուել էին գիւղի նորակառոյց դպրոցում եւ առաջադրում էին անկարելի պահանջներ, հայերը՝ Ռէս Սերգօն ու Տէր Սահակն էին առաջարկում խաղաղութեամբ դուրս գալ եւ քարոքեամբ համաձայնել՝ առանց թուրք կառավարութեանը դիմելու, Փանջունին միանշանակ յայտարարում էր, թէ իրենք պիտի տեղի տան "միայն բռնի ուժի առաջ": Երբ իրենց հարկադիր պահանջով Ծապլվար են ժամանում թուրք յիսնապետն ու ոստիկանը, նրանք անմիջապէս թողնում են դպրոցի շէնքը. "Մենք ի հարկէ ընդդիմութիւն ցոյց չտուինք մեր թուրք եղբայրներուն, սիրալիր կերպով ընդունեցինք զիրենք ու անմիջապէս դուրս ելանք դպրոցէն ու վերադարձանք մեր տունները" (67):

Իսկ հիմա տեսնենք, թէ քրդերի ու թուրքերի հանդէպ այսօր սիրալիր ու եղբայրաբար տրամադրուած Փանջունին ինչպիսի վերաբերմունք ունի իր ազգակից հայերի նկատմամբ: Վասպուրականում "ազգային վերաշինութեան գործին լծուած" Փանջունին ու Սարսափունին մի դիւային հնարագիտութեամբ յայտնագործում են Պոլսի եւ գաւառի հակադրութիւնը եւ իրենց հրապարակային դասախօսութիւններով ջանում են վասպուրականցիների մէջ բուռն ատելութիւն բորբոքել պոլսեցիների հանդէպ: "Պոլիսը Գաւառին դէմ" թեմայով դասախօսութեան մէջ Սարսափունին գաւառացիներին կոչ էր անում ջախջախել դաւաճան պոլսահայերի անարգ գլուխները, որպէս զի նրանք չկարողանան քանդել գաւառացիների օջախները եւ վերջիններիս վիզն ու ոտքերը շղթայ անցկացնելով՝ ստրկութեան վաճառեն արաբ բեդուիններին: Սրանից անելի անհեթեթ էր Փանջունու դասախօսութիւնը: Իր այդ անդրմտային զառանգքով պարծեցող Փանջունին տրտիմգային ոգեւորութեամբ

գրում է կենտրոնին. "Այս դասախօսութեամբ եւ պարզեցի սա ճշմարտութիւնը թէ՛ Պոլսի յետադիմական շարժումը կատարուած է հայ պուրժուաներու ձեռքով, թէ մեր թուրք կամ քուրդ եղբայրները ոչ մի մասնակցութիւն չեն ունեցած նրա մէջ, թէ հայ դաւաճան հարուստներն են որ դրամական օգնութիւն ըրած են շէյխ Վահտեթիի, որպէս զի նա կարող ըլլայ "Վոլֆան" թերթը հրատարակել, թէ մարտ 31ին Այա Սոֆիայի հրապարակը հաւաքուած փաթեցաւորներէն շատերը ծպտուած հայեր էին, եւ վերջապէս Թուրքիոյ ազգաբնակչութեանց մէջ միակ յետադիմական եւ համիդական տարրը հայերէ կը բաղկանայ, որոնց գլուխը հարկ է ջախջախել" (138):

Կենտրոնի ցուցումներով գործող ընկերվարական Փանջունին ու Սարսափունին իրենց այսօրինակ դասախօսութիւններով "հիմնաւորում" են, որ Թուրքիայի տիրապետութեան տակ գտնուող հայկական տարածքներում միակ յետադիմական, հակաառիմանադրական տարրը հայն է, այն, "գաղափարական անհաշտ թշնամին", որի դէմ պէտք է մղել յեղափոխական անողոք պայքար, ջախջախել նրան, որպէս զի ընկերվարութիւնը յաղթանակի: Ահա ինչպէս են փանջունիները լծուել իրենց պատկերացրած "ազգային վերածնութեան" փրկարար գործին: Եւ դա զուտ հայկական երեւոյթ չէ:

Այն, որ ընկերվարութեան գաղափարախօսները, մասնաւորապէս Վ. Գօլուբը, մարդկութիւնը տեսակաւորում էին ոչ թէ ըստ ազգութիւնների, այլ ըստ դասակարգային պատկանելութեան, իսկապէս ուղղուած էր փոքր ժողովուրդների եւ ազգութիւնների դէմ: Մեծ տէրութիւններն ու ժողովուրդները չունէին եւ չունեն հայրենիք կորցնելու կամ քնաջնջուելու այնպիսի վտանգ, ինչպիսին տեսան հայերը թուրքական եւ խորհրդային կայսերապե-

տութիւններում: Եղբայրութեան, ազատութեան ու հաւասարութեան կարգախօսներով իշխանութիւն նուաճած երիտօրբերը հայերի ցեղասպանութիւնը կազմակերպելիս հրամայել էին բնաջնջել ու վերացնել ոչ թէ այս կամ այն դասակարգը, այլ հայ ազգաբնակչութեանը՝ օրօրոցի երեխաներից մինչեւ զառամեալ ծերունիները: Խորհրդային թուրքերը, որոնց ղեկավարները կոմունիստներ էին, Նախիջեւանից բռնի ուժով արտաքսեցին ոչ թէ իրենց դասակարգային թշնամուն, այլ հայերին, որոնք օրինական զաւակներն էին իրենց պատմական հայրենիքի: Սումգայիթում, Կիրովաբադում, Բաֆում եւ Ազերբայջանին բռնակցած հայկական վայրերում կազմակերպուած ու շարունակուող հայերի ջարդն ու բռնի տեղահանութիւնը կատարում է ոչ թէ ըստ դասակարգային, այլ ազգային պատկանելութեան հանգամանքի: Ընկերվարութեան ջատագովների համար դասակարգային պայքարը իշխանութիւն նուաճելու միակ հնարաւորութիւնն էր: Իսկ դասակարգային պայքարը շրջանցնում էր ազգային հարցը եւ օրժեկտիւօրէն ծառայում էր խոշոր տէրութիւնների շահերին՝ կորուստներ ու դժբախտութիւններ պատճառելով փոքրաթիւ ժողովուրդներին: Ինչո՞ւ յեղափոխական շարժումը Եւրոպայից տեղափոխուեց Ռուսաստան. որովհետեւ ռուսական միապետութեան եւ ռուսական կապիտալի տապալումը ձեռնառու էր եւրոպական տէրութիւններին, յատկապէս Գերմանիային: Այլապէս ինչո՞վ բացատրել դարասկիզբին ծագած պատերազմներում Ռուսաստանի պարտուելու անհրաժեշտութեան այն թեզիսները, քարոզներն ու կոչերը, որ մոգոնել էին մեծամասնական ընկերվարականները:

Ռուս-նապոնական, ինչպէս եւ համաշխարհային առաջին պատերազմում Ռուսաստանի պարտութեան, ռուսական

բանակը կազմալուծելու եւ դասալուծութեան մեծամասնական կոչերը, որոնք խորհրդային պատմագրութիւնը թմրկահարել ու փառաբանել է որպէս իսկական հայրենասիրութիւն, կատարեալ փանջունիութիւն է: Դրա պատմական դառն փորձը նաեւ մենք՝ հայերս ունենք՝ բազմաթիւ օրինակներով. մեր երկրի ու ժողովրդի իրական հոգսերը թողած՝ ընկերվարութեանն ու համաշխարհային յեղափոխութեանը զինուորագրուելը, Հայաստանը նուաճելու եւ արեւելահայութեանը նոյնպէս բնաջնջելու եկած թուրք ջարդարարների դէմ կոռուող հայոց բանակի շարքերում դասալուծութիւն կազմակերպելն ու մայիսեան չարաքաստիկ ապստամբութիւնը բարձրացնելով նրան թիկունքից հարուածելը, Կարս քաղաքը առանց դիմադրութեան ու կրակոցի թուրքերին յանձնելը, 1920 թ. Սեպտեմբերին Ալեքսանդրապոլում յեղկոմ ստեղծելն ու Անկարայի կառավարութեանը հեռագրով հրաւիրելը, նոյն ժամանակ Բաֆուի սովետի՝ հայ զինուորներին ուղղած խայտառակ կոչը՝ "յեղափոխական" թուրք ասկէրներ տեսնելիս զենքը գցելու եւ փախչելու կամ Հայաստանը "իմպիւրիալիզմի լծից ազատագրելու" եկած թուրքերին աղ ու հացով դիմաւորելու յորդորներով, որի տակ Ընկեր Փանջունու անունից ստորագրել են հայ պօլշեիկները:

Հետեւանքը եղաւ առաւել քան ողբերգական. ռուսական զենքով զինուած թուրքերը Երեւանի վրայ շարժուելու սպառնալիքի եւ "Ինտերնացիոնալի" հնչիւնների տակ ստորագրուեց Ալեքսանդրապոլի կողոպտչական պայմանագիրը, որով Թուրքիային ու նոր-նոր ձեւաւորուող Ազերբայջանին նւիրաբերուեցին հայոց պատմական տարածքները: Ճիշտ այդպէս էր Ընկեր Փանջունին հնչեցնում "Ինտերնացիոնալը" Ծապլվարի փողոցներում, հայկական

քարեկեցիկ մի գիւղ, որի համար մահերգ դարձաւ հին աշխարհը մինչեւ հիմքերը ֆանդելու, ճորտութիւնը, մերկութիւնը վերացնելու, իտէալական նոր աշխարհ կառուցելու քարձր գաղափարը մարմնաւորող խարուսիկ ֆայլերգը:

Ինչպէս տեսնում ենք, Օտեանի կերտած պատկերներն ու կերպարները ոչ միայն ճշմարտացիօրէն արտացոլում են ժամանակի դէպքերն ու իրադարձութիւնները, այլեւ ունեն հեռահար ազդեցութեան ուժ, եւ ճշմարիտ են նաեւ հետագայ ժամանակների համար: Ինչպէս Ծապլարում եւ Վասպուրականում, այնպէս էլ հետագայում եղել են իրական Փանջունիներ, որոնք կենտրոնի թելադրանքով գործել են ընդդէմ իրենց ժողովրդի: Իսկ կենտրոնին ձեռնտու է եղել, որ իր կուսակցութիւնը կազմուած լինի գերազանցապէս Փանջունիներից, Սարսափունիներից, Խել Աւօներից, Աւիս Նուրիջանեաններից ու Գէորգ Աթաբեկեաններից, Ամատունիներից ու Մուղղոսիներից: Այլապէս ինչո՞վ բացատրել այն իրողութիւնը, որ կենտրոնը իր համհարզներով, իր մամլիչ իշխանութիւններով ուղղակի հաշուեյարդար տեսաւ, տեղորի ու ռեպրեսիաների ենթարկեց, մահապատժեց ու ւժտորեց այն հայ կոմունիստներին, որոնք ունէին ազգային նկարագիր ու մտածողութիւն, հայրենասիրութեան "ախտանիշներ" եւ անկարելի ժամանակներում ու պայմաններում ջանացել էին որեւէ ազգօգուտ գործ կատարել: Մօտիկ անցեալի մեր պատմութեան էջերը լիքն են այդպիսի ղեկավարների, գրողների, գիտնականների, մանկավարժների, հրապարակասօսների պայծառ անուններով, որոնք դարձան

ամբողջատիրական ընկերվարութեան, Փանջունիների ու Խել Աւօների զոհերը:

Ընկերվարութեան հայ փանջունի տեսարանները երբէք իրենց հարց չեն տուել, թէ ինչո՞ւ Լենինն ու իր կուսակցութիւնը, նրան յաջորդած ղեկավարները այդպէս էլ փաղափական գնահատական չտուեցին ու չեն տալիս թուրքերի եւ ազերիների իրագործած հայկական ջարդերին, ինչո՞ւ էր խորհրդային պատմագրութիւնը կեղծում փաստերը, ժողովրդից թաքցնում ճշմարտութիւնը հայերի ցեղասպանութեան մասին, վարկաբեկում կամ լուրքեան մատնում հայ ազգային-ազատագրական պայքարի հերոսներին: Այս հարցերին մեր մամուլը միայն վերջերս է անդրադարձել:(15)

Սոցիալիստական շարժման առաջնորդները թէեւ դրական վերաբերմունք ունէին ճշուած ժողովուրդների ազգային-ազատագրական պայքարի նկատմամբ եւ այն համարում էին ընդհանուր յեղափոխական շարժման բաղկացուցիչ մասը, սակայն այդ վերաբերմունքը դրական էր այն չափով, որ փանջունիները այն կարող էր նպաստել կապիտալիստական համակարգի տապալմանը: Իսկ աշխարհը յեղափոխելու իրենց ծրագրի իրագործումը բացառապէս կապում էին դասակարգային պայքարի եւ նրանով պայմանաւորուած յեղափոխութեան հետ: Ինչո՞ւ միջազգային յեղափոխական շարժումը ամէն ջանք գործադրեց, որ Ռուսաստանը պարտուի Ճապոնիայի, Գերմանիայի ու Աւստրո-Հունգարիայի դէմ մղած պատերազմներում եւ բոլորովին այլ վերաբերմունք դրսեւորեց թուրքական

(15) Նկատի ունենք Ա. Սարգսեանի "Ինչո՞ւ էնգելսը մերժեց Յովսէփ Աթաբեկեանին", Ռ. Խուրշուդեանի "Ինչո՞ւ էր լուր Լենինը", Բ. Ուլուրաբեանի "Փետրուարեան խռովութիւնը, թէ՞ ժողովրդական ապստամբութիւն", Էդ. Զօհրապեանի "Հայ-թուրքական պատերազմը եւ նրա հետեւանքները" եւ այլ յօդուածներ ու ուսումնասիրութիւններ:

բոնատիրական կայսրության նկատմամբ: Մի՞թե թուրքիայի վարչակարգն աւելի առաջադիմական էր, քան Ռուսաստանինը, թե՞ թուրք կառավարողներն աւելի մարդասեր էին ռուս իշխանաւորներից: Սնանկ են այն պնդումները, թէ յետամնաց թուրքիայում չկային յեղափոխութեան համար նպաստաւոր պայմաններ. այդ դէպքում ինչո՞ւ էր երկիրը յորջորջում "յեղափոխական թուրքիա": Այնտեղ էլ կար յեղափոխական իրադրութիւն, ծաւալուել էր թուրքական բոնատիրութեան նիրաններում տառապող քրիստոնեայ ժողովուրդների եւ ազգային փոքրամասնութիւնների ազգային-ազատագրական պայքար, այսինքն՝ կային ազգային յեղափոխական շարժումներ: Բայց այդ պայքարը յաղթանակով աւարտուելու դէպքում ծնունդ պիտի տար բոնակալութեան լծից ազատագրուած ժողովուրդների նոր ազգային պետութիւնների, ինչպէս որ եղել էր օսմանեան կայսրութիւնը քայքայող

(շարունակելի)

նախորդ պատերազմների ժամանակ: Իսկ դա կը նշանակէր ընկերվարական գաղափարաբանութեան պարտութիւն: Ահա ինչու ընկերվարութեան գաղափարական առաջնորդները հանդէս եկան ցարիզմի տապալման քաղաքական ծրագրով եւ թուրքիայի շահերի պաշտպանութեամբ: Պատմութեան գորոցներից, անմատչելի արխիւներից աստիճանաբար յայտնաբերւում են նորանոր փաստեր ու վաւերագրեր, որոնք պարզում են մեր ժողովրդի ծանր ողբերգութեան պատճառներն ու ակունքները, որոնց մօտ կանգնած էին նաեւ, դժբախտաբար ո՛չ հայեցողական դերով, հայ փանջունիները՝ Հայաստանը եւ հայ ժողովրդի շահերը յանուն համաշխարհային յեղափոխութեան զոհաբերելու ստոր պատրաստակամութեամբ:

Ամենատես Օտեանի աչքից չէր կարող վրիպել այս ցաւալի իրողութիւնը:

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ

ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՅԵԱՑՔԸ

Այս տարի հայ ժողովուրդը հանդիսաւորապէս կը տօնախմբէ յետմիջնադարի մեծագոյն սիրերգակ-բանաստեղծ՝ Սայաթ-նովայի ծննդեան 280-ամեակը:

Սայաթ-նովայի կրօնական աշխարհայեացքին անդրադառնալէ առաջ նախ կ'արժէ համառօտիւ նկարագրել այս երիցս մեծ ու հանճարեղ երգիչը բնութագրող հիմնական յատկանիշները: Սայաթ-նովան ողջ աշխարհ մըն է երգի, նուագի, խոկման ու ամփոփման: Համակ բարութիւն և զգացողութիւն բուրոյ այս անգուզական երգիչը գուսանական գրականութեան գագաթը կը համարուի: Անոր ստեղծած չքնաղ պատկերները, անմահ համեմատութիւնները, գերազանց միտքերը և հզօր երևակայութեան արդիւնք խաղերն ու տաղերը պատուական տեղ մը կը գրաւեն հայ բանաստեղծական արուեստի անդաստանէն ներս:

Սայաթնովագիտութեան մէջ գոյութիւն ունին թերուդէմ կարծիքներ երաժիշտ երգիչի կրօնական ասպարէզ ընդգրկելու մասին: Ոմանք այն համոզման են որ Քահանայութիւնը պարտադրուած պաշտօն մըն էր որ հերկ պատժամիջոց ծառայեց Սայաթ-նովային՝ զգաստացնելու և ի կարգ հրաւիրելու իր «անուղղայ» կեանքէն ու ճանապարհէն: «Ան լիբաս»-ը, վանքը, Սբ. Գիրքը, հովուական պաշտօնը, ի վերջոյ, պիտի գային աշուղին կեանքը հանդարտեցնելու, ալէկոծ հոգին խաղաղեցնելու և առաքինի ու ողջախոհ ապրելակերպ մը սորվեցնելու: Այլք, կը պնդեն թէ, հայ իրականութենէն ներս, հոգևոր ասպարէզը երբեք բռնի չէ ընդգրկուած. քահանայութեան թեկնածուներ միշտ ալ վանք մտած ու ձեռնադրուած են իրենց ազատ կամքով և ոչ թէ բռնի ուժով: Սայաթ-նովային պարագան տարբեր չէր կրնար ըլլալ, որովհետև այդպիսով բացասուած, անտեսուած կ'ըլլար անձին անհատական որոշումը և իրաւունքը, ոտնակոխուած կ'ըլլար եկեղեցական դարաւոր օրէնքը և խափանուած կ'ըլլար շատ յարգելի ու նուիրական սովորոյթ մը:

Ինչ ալ որ ըլլայ պարագան, ներկայիս մենք դէմ յանդիման կը գտնուինք կատարուած իրողութեան մը. այն է, որ Սայաթ-նովան դարձած է Տէր Ստեփանոս, և իր ստեղծագործութեանց մէջ, բնականօրէն, զգալիօրէն առկայ է կրօնական տարրը:

Սայաթ-նովան չունի իւրովի տեսութիւն և առանձնակի մօտեցում կրօնական հաւատալեաց հանդէպ: Ան կ'ընդունի իր ժամանակի բոլոր ուսուցումները: Իր գրութիւնները, սակայն, կը մատնանշեն անոր ճշմարիտ ու անկեղծ հաւատացող մ'ըլլալու պարագան: Ան ոչ միայն կը զբաղուի կրօնական գիրքերու ընթերցանութեամբ, ծաղկազրուութեամբ, ընդօրինակութեամբ (ընդօրինակած է Գրիգոր Նարեկացիի Մատեան Ողբերգութեան մատեանը) և ուսումնասիրութեամբ, այլ և կրօնաբարոյական յորդորներ կը բաշխէ և «խալիւր» ի լոյս աստուածգիտու-

թեան կը հրաւիրէ: Ներշնչուած ու տոգորուած Հին Կտակարանի զրութիւններով, կ'երգէ ունայնութիւնը աշխարհի և ինչքի: Կարևորութեամբ կ'ընդգծէ աստուածադիր պարուհիւրաններուն և օրէնքներուն պահպանումը և զործադրումը: Բարոյագէտ հեղինակը կը խօսի ամօթի, համեստութեան, պարկեշտութեան ու այլ առաքինութեանց մասին:

Սայաթ-նովայի կրօնական աշխարհայեացքին ծանօթ ենք իր զրութիւններէն: Սայաթ-նովան յաճախակիօրէն անունները կուտայ իրեն շատ սիրելի գիրքերուն՝ Հարանց Վարքի, Յայսմաւուրքի, Աւետարանի. այսպէս՝ «Խօսկիրդ անգին ջափահիր՝ Ասմաւուրու ճառ իս էլի», կամ՝ «Ավիտարանի խօսկիրդն՝ մարքարիտէ կարբըն սիրուն. մի՛ ածի խուզի առչիվըն լալ ու զօվար, Սայաթ-նովա»:

Ջանազան գիրքերու յիշատակութիւններէն, մէջբերումներէն յայտնի է որ աշուղը, իր դարաշրջանի բարձր հմացականութեամբ օժտուած անձերէն էր որ կը փայլէր արեգակի նման:

Սուրբգրական ակնարկութիւնները կուզան ապացուցելու որ ան շատ մօտէն ծանօթ էր Սուրբ Գիրքին: Մէջբերենք քանի մը օրինակ միայն. «Թէզուզ մըտօք ճարտար ըլի, կանց Սօղոմօն դադա ըլի»․ «շատըն սատանէն է տանում, վիրշըն մընում է վայ տալու վուր չ'է Ուռնիէլի նման, կալ անիլըն ինչի՞ն է շահ» (Տէն Բ. Թագ. իդ. 16-25, Ուռնա Յերուսաղիմ)․ «Կարմըրագուն դաշտի ծաղիկ, հովտաց շուշան իս ինձ ամա» (նմանութեամբ երգ երգոցի), կամ «Պոռշեմտ միղը է կաթում» (երգ երգոցն ունի՝ «Մեղը կաթուցանեն շրթունք քո»): իր խրատականներուն մէջ ան չի մոռնար ընթերցողին յղելու վերոյիշեալ գիրքերուն, անոնց փստանալու ուղղութիւն. «Անքարի գուրձըն կօրած է՝ կարթա Հարանց Վարքըն սիրուն»․ իր պատկերաւոր նկարագրութեանց մէջ նոյնիսկ երգիչը չի զլանար իր սիրուհին նմանցնելու Յայսմաւուրքին՝ «Թըխտիրդ օսկէ վարադօվ Ասմավուր իս՝ ճառ բացարած»:

Իր խաղերը կրօնական խօսքերով համեմող երգիչը իրեն բարոյական պարտք կը համարէ ժողովուրդին մէջ կրօնական գիտակցութիւն և ջերմ-ռանդութիւն արթնցնել:

Սայաթ-նովան ընդունած է սուրբգրական այն ուսմունքը, ըստ որում, մարդկութիւնը ստեղծուած է Արարիչին կողմէ. «Մտիկ արա քու Ստեղծողին՝ նահափ տիղ ղազաբ մի՛ անի»:

Սուրբ Երրորդութեան մասին իր կատարած ակնարկութիւններով մեզի կը վստահեցնէ որ ան քաջ հաւատացողն է ոչ միայն անոնց սոսկ գոյութեան, այլև անոնց ներգործութեան. այսպէս՝ «Աստուծու բերնեմէն առնիս մըխիթարիչ սուրփ հօքին»:

Սայաթ-նովայի խաղերը լի են՝ Աստված, հօքի, խրատ, վանք, անապատ, ժամ, պատարաք, դավթար, դրախտ, սատանէ, սաբըր, աղկատ, դօնաղ, շար, Աթամ, Արէլ, Կայէն և այլ նման բառերով ու անուններով: Անոր ուշադրութեան կեդրոնական առարկան եղած է մշտապէս ուսումը, կրթութիւնը, հոգու դաստիարակութիւնն ու եղբայրասիրութիւնը, խղաղութիւնն ու արդարութիւնը: «Աստուծուն փառք» երգող երգիչը, չի գանգատիր իր վիճակէն, այլ, գոհունակ ու երախտագէտ սրտով կը դիմակալէ իր առջև ծառացած խոչընդոտները: Աստուծոյ ամենակարողութեան վերագրուող հատուածը ուշագրաւ է՝ «Աստուծու ձեռումըն հիշտ է՝ մարթու աշխարք ելումուտն»:

Սայաթ-նովայի խաղերուն մէջ մեծ հետաքրքրութեամբ կը հանդիպինք անոր անկեղծ սրտէն բխած կրօնաբոյր մաղթանքներուն, որոնք կուգան մէկընդմիշտ պարզելու երգիչին ազնիւ հոգին ու հոգևոր մտքի պայծառութիւնն ու յստակութիւնը. այսպէս՝ «Աստուած քիզ ու նըրան պահէ ում հիդ վուր նըվախտ (իմա՛ յարմար) իս, զօզալ», «զօզալ Աստուած քիզի լավ տայ» ևն:

Մեծ մաս կը կազմեն նաև Սայաթ-նովայի կրօնաբարոյական յորդորները, որոնք առատօրէն գործածուած են աշուղին կողմէ՝ մարդկանց ուղիղ ու անսայթաք ճամբան ցոյց տալու մտահոգութենէն մղուած. այսպէս՝ «սէրն սէր կու բերէ», «աղ ու հացըն մի՛ դէն զըցի», «էն բանն արա՛՜ վուր Աստուծու շարքումն է», «օվ քիզի լիղի պարքիվէ, դուն տու շաքար, Սայաթ-նովա», «ով քեզ չար կամենայ, պարտ է քարի հատուցանել»:

Կրօնքի, ուսման ու դաստիարակութեան շքնաղ մէկ մարմնացումն է հետևեալ խօսքը՝

«Հայա սիրէ, աղաք սիրէ, ար սիրէ,
Աստված սիրէ, հօքի սիրէ, եար սիրէ,
Վանք սիրէ, անապատ սիրէ, քար սիրէ»:

Դատաստանի և Բ. Գալստեան կրօնական գաղափարներով յափշտակուած ու զարհուրած աշուղը ինքզինքը կը պատրաստէ այդ ահաւոր ու սոսկալի օրուան ու կ'ըսէ.

«Թէ էս կինաց փառքըն չ'ուզիս՝ էն կենաց ավաստն կու տան.
Թէ հօքուդ խաթիր շալ հաքնիս՝ զար քաշած առլասըն կու տան.
Խօստովնիս արած միխկըդ, չանիս ինքար, Սայաթ-նովա»:

Այս անցաւոր աշխարհի ունայնութիւնը խորապէս ըմբռնած սիրահար երգիչը, բռնկուած իր սիրոյ անշէջ բոցով, մեղմիւ կը շշնջայ իր հոգեհատորին՝ «Աշխարհս ու՛մն է մնացի՝ վուր ինձ ու քիզ մնայ, զօզալ»: Գիրք ժողովողի բովանդակութենէն մեծապէս ազդուած, աշուղը կեանքը կը դիտէ իրապաշտ աչքերով և կը հաւաստեացնէ իր սիրուհիին որ այս վաղանցուկ ու պատրալից կեանքին մէջ ոչինչ կը մնայ բացի բիւրեղ սէրէն: Աւետարանական պատգամներով գօտեպնդուած երաժիշտը կտրականապէս կը մերժէ աշխարհի ստացուած-

քային հրապոյրներն ու հմայքները: Անոր տոշորած սիրտը կը կազդուրուի լոկ սէրով. հակառակ պարագային ան հր սփոփանքը պիտի փնտռէ վանքէ վանք պտըտելով և հր մխիթարութիւնը պիտի գտնէ վանքի պարիսպներէն ներս, մե-
սակութեան մէջ՝ փաթաթուած սև շորերով. ահա այդ հատուածը՝ «առանց քիզ
հոնչ կօնիմ աշխարհս մալըն ... կու հաքնիմ մագեղէն, կու հաքնիմ շալըն,
կ'էրթամ ու ման կու զամ վանքերըն մէմէկ»:

Սայաթ-նովային համար աշուղը ըլլալը պարզ նուագող մ'ու երգող ըլլա-
լէ շատ անելի բարձր նշանակութիւն ունէր: Աշուղը կոչման բարձր գիտակցու-
թիւն ունենալէ զատ, պէտք է ըլլար գուտ բարոյախօս մը, տրոհուած անձ մը՝
միշտ պատրաստ բաժնելու հր մտապշարը այլոց հետ և նուիրաբերելու հր
կեանքը յանուն բարձր ու ազնիւ զաղափարներու: Տարիներու ընթացքին հան-
րագումարած հր կենսափորձը՝ հանդերձ գիտել եօք, հ սպաս պէտք է դնէր ան
հր «խալխին» համար: Այսպիսով, աշուղը կը դառնար ոչ միայն ժողովրդական
երգիչ, այլև՝ դաստիարակ, տիպար ու օրինակելի անձ: Անոր միտքը պէտք է
ըլլար վճիտ, հոգին՝ քիւրեղ, իսկ լեզուն՝ մաքուր. այսպէս՝ «աշուղի լի-
գուն բըլբուլ է, օրհանք ունէ, նալաթ չը կայ», կը գրէ մեծ երգիչը:

Սայաթ-նովայի բանաստեղծութեանց մէջ կը հանդիպինք հատուածներու
որոնք նուիրուած են սուրբերու գովերգութեանց: Սուրբ Կարապետի ներքողը
հիւսող երաժիշտը Անոր ուժին ու պարզեհին կը վերագրէ «քամանչեն, չոնգուրն
ու այբուրեն» սորվելու կարողութիւնը. հր գովքին մէջ կը գրէ. «Մշո սուլ-
թան սուրփ Կարապետ, երկինք է հասեալ գովքըն քո. Գլուխ վարթապետ ճշմար-
տութեան, չկայ հաւասար որըն քո ...»:

Սայաթ-նովան, հ պահանջել հարկին, հր տաղերուն մէջ յիշած է կրօնա-
կան տօները, խորհուրդներն ու սովորոյթները: Այս յիշատակումները պատա-
հական բնոյթ չունին երբեք: Անոնք ոչ միայն հրենց վառ գունագեղութեամբ
կը զարդարեն գրութիւնը, այլև պերճ խօսնակը կը հանդիսանան մեր անցեալի
փառաւոր աւանդութեանց կենդանութեան ու շքեղութեան: Իր սիրահարի տեսքին
կարօտ հէք երգիչը կ'երագէ գինք տեսնել պճնուած՝ ծաղկատօնին.

«Լիզուղ քաղցըր ունիս՝ շաքար ու շարթըն.

Մագիւրդդ ունիս է փաթըթած վարթին.

Քի զարթարած տէսնիմ հիդ ծաղկազարթին՝

Շաքիլ ըլիս զարգարբաբըն խաս ալօվ»:

Սայաթ-նովայի միւս պատկերները կ'ընդգրկեն մեղքը, խոստովանահայրը,
ուխտը, գինին ևն. այսպէս՝

«Խօստովանհէրըս հիռացաւ, միղի համա հմ լալի», կամ՝ «գ'ուզիմ թէ
համաշա դըրանդդ զամ ուխտ»:

Սայաթ-նովան, հր սիրեկանին՝ խաղ կանչով կը հրաւիրէ բացառիկ պատուի ու սպասարկութեան: Իր խելացնոր ու անգուսպ սիրոյ հուրով խարուկուած երգիչը հր խրախճանքի հրաւէրը զազաթնակէտին կը հասցնէ հր սուրբ գինիով: Եւ ահա այդ հատուածը՝

«Հուր սիրով սիրէկան

Քիզի ղուլուղ (իմա սպասաւորութիւն) պատվական

Հազար թուրլու (տեսակ) կէրակուր

Սուրփ գինի անապական»:

Սայաթ-նովայի մէկ երգին մէջ կը հանդիպինք նաև անէծքի: Հազուադէպ պարագայ է սա: Համակ մաքրութիւն ու կուսութիւն բուրոյ սիրտէն ժայթքած կը գտնենք սև ու շար անէծք մը՝ այն անձին հանդէպ, որ շարութեան ու նենգութեան թակարդ լարեց հր դէմ և վնասեց գինը: Սուրբ Կարապետի գօրութեան հաւատացող ու ապաւինող երգիչը կը բացազանչէ՝

«Օվ օր հնձ շինից դիվանա

Սուրբ Կարապետէն խիվանայ

Վաղի էրէսըն սիվանայ»:

Նշանաւոր է Սայաթ-նովայի Պարսիկներուն ուղղած հր վերջին խօսքը, երբ վերջիններս հրմէ կը պահանջէին դուրս գալ եկեղեցիէն և ուրանալ Յիսուսին:

«Ձրխմանամ Բլիսադան, դոնմանամ Խսադան», որ թարգմանի՝ եկեցուց չեմ դուրս գալ, չեմ ուրանալ Յիսուսին:

....

Սայաթ-նովայի գրական ակունքներուն մէկ մասը, ինչպէս տեսանք, կրօնական աշխարհի մատեններն էին: Հեղինակը մեծապէս ազդուած է եկեղեցական, հոգևոր-կրօնական գրականութեան տարրերէն: Իբրև եկեղեցական, Սայաթ-նովան առաւել ևս կարևորութիւն ընծայած է կրօնական գիտելիքներու և հոգևոր կերպարներու ընդգրկմանը: Հոգևոր ակունքներուն դիմելով, Սայաթ-նովան հր խօսքը դարձուցած է աւելի վճիտ ու ազդու, պատկերաւոր ու տպաւորիչ:

Սայաթ-նովայի կրօնական աշխարհայեացքը, որ սփռուած ու տարածուած է հր գոհար էջերուն վրայ, կը կրէ «միջնադարեան բարոյա-էթիկական նորմերը»: Միջնադարեան կրօնա-փիլիսոփայական մտքի անմիջական ազդեցութեան տակ գտնուող երգիչը, իւրացնելով կրօնական գաղափարախօսական տարրերը, ներծծած է միջին դարերու աւիշը և սնած հր հոգին խորհրդապաշտութեամբ:

Սայաթ-նովան լաւագոյնս կրցած է համադրել և զուգակցել աշխարհիկ ու կրօնական թեմաները: Երաժիշտ բանաստեղծին բարձր ճաշակով հանդիսադրուած ստեղծագործութիւնները՝ համաշխարհային գրականութեան չափանիշներով դատուած, մէկական գլուխ-գործոցներ են իրենց անկրկնելիութեամբ ու եզակիութեամբ:

ՋԵՆՈՒՐ ՔԶՆՅ, ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

1883 Ա., 1891 Բ., 1895 Գ.
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԺԱՄԱԳԻՐՔԷՆ

Ինչպես գիտեն ընթերցողք, արդեն ԱՂՕԹԱԳՐԻՍ Ա. Տպագրութեան մէջ 1883ին, Հոգեւոյս Տ. Ներսէս Ա. Պատրիարքի մի պատուական Թուղթն կայր ուղղեալ առ Աշխատասիրողն:

Բ. Տպագրութեան մէջ 1891ին, այդ Առաքելաշունչ քղթին չգտնուիլը՝ շատերուն դժգոհութեան տեղի տալն իմացուած լինելով, այս անգամ տպագրել ջանացինք, ի լրումն բաղձանաց ընթերցասիրաց. եւ ի նորոգումն յիշատակաց Հոգեւոր ծնողիս:

Սոյն Գ. Տպագրութիւնս բաղդ ունեցաւ պարունակել իւր մէջ, նա եւ ներկայ Ամեն. Տ. Մատթէոս Ա. Պատրիարք Հօր մի հոգեբուխ գրութիւնն, որով կը յանձնարարէ բարեպաշտ ժողովրդեան ստանալ գայս ԱՂՕԹԱԳՐԻՔ, եւ ըստ այնմ աղօթել առ Աստուած, Արարիչն տիեզերաց:

Իսկ բուն գործին մէջ այս անգամ յաւելեալ պիտի տեսնուի նոր բացատրութիւններէ գատ, նաեւ մեր Ս. Եկեղեցւոյ Ընթերցման կարգը ի պէտս Եկեղեցականաց, ըստ հրահանգի Տօնացուցի Մայր Աթոռոյն Ս. Էջմիածնի. դնելով ընթերցուածոց սկիզբը այս նշանները՝ (Աւգ.) այսինքն Աւագերիցու Դաս, եւ (Աշկ.) այսինքն Աշակերտի Դաս, որպէս զի Քահանայք եւ Դպիրք դասէ ի դաս կարդացած ժամանակ՝ չչփոթին թէ ո՞վ նախ պիտի սկսի, կամ ո՞ր դասին կը վերաբերի կարդալու սկսիլն:

Աւագերիցու դասն այն է՝ որ նոյն օր ըստ աւուր Ջայնին կարգ կը վարէ. իսկ Աշակերտի դասն է հետեւող. որ միւս օր կը լինի Աւագերիցու դաս, այսպէս շարունակ ամեն օր միմեանց յաջորդելով:

Ինչ որ նախորդ Տպագրութեանց մէջ ըսուած է ի մասին Աշխարհաբառ թարգմա-

նութեան Աղօթից եւ Քարոզից եւայլն. այս անգամ եւս գնոյն կը կրկնեմք, թէ ո՞րչափ կորսուած է նոցա մէջ մեր հին եւ սրբազան լեզուին (Գրաբառին) սեանչելի ներդաշնակութիւնն ու քաղցրութիւնն, որպէս բացայայտ պիտի տեսնենք եւ քանիմաց ընթերցողք: Վասն որոյ կը յորդորեմք զԱղօթասէրս՝ որ վարժուին միշտ նոյն ոսկեղինիկ լեզուաւ աղօթել, եւ չի հասկցածնին միայն՝ աշխարհաբառին նայելով բաղդատեն եւ իմանան, զոր դիտմամբ պարզ կերպով շարադրեցինք, որպէս զի գրաբառի վարժութիւն չունեցողներն բնագրին միտքն ու գորութիւնը կարենան լաւ ըմբռնել:

Այս կերպով ցանկալի է մեզ յուսալ, որ Եկեղեցւոյ բոլոր ընթերցուածոց հետ՝ ընտանի կը լինի ամենուն նաեւ մեր Հայ կանոնաւորեալ բուն լեզուն, եւ ընդ որ սիրելի ու պաշտելի՝ մեր ազատ եւ բարեպաշտ Ազգային սեպհական Եկեղեցին, որք մեր Նախնեաց նուիրական աւանդքն են առ մեզ, եւ այդ իսկ է աշխատասիրողիս եւս միայնակ փափաքն եւ իղծ.:

ՅՈՒՀ. Ա. ՔՀՆՅ. ՄԿՐԵԱՆ

ԹՈՒՂԹ

Տ. ՆԵՐՍԻՍԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐԻԻ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

Սիրեցեալ Տէր Յովհաննէս Աւագ Քահանայ Մկրեան

Ջառաջի արարեալդ գլեղեալն յաշխարհիկ բարբառ մեր գկարգաւորութիւն Հասարակաց Աղօթից Հայաստանեայցս Առաքելական Եկեղեցւոյ՝ այսինքն գծամագիրս մեր՝ տեսի գոհութեամբ:

Գովեմ զջանս քո որով ճիգն գործես լնուլ զքահանայականդ քո պարտիս՝ եւ արծարծին ՚ի քեզ շնորհք Հոգւոյն Սրբոյ՝

որ 'ի ձեռնադրութենէ անտի:

Քահանայի պարտքն մանաւանդ ուսուցանել ժողովրդեան աղօթել միշտ առ Աստուած, առանձինն եւ հրապարակաւ միաբանութեամբ եկեղեցւոյ՝ ըստ Տէրունական հրամանին թէ "Յամենայն ժամ աղօթս կացէ". եւ ըստ Առաքելական պատուէրին թէ "Աղօթից ստէպ կացէ". եւ թէ աղօթքն եւ թեւք գորաւորք յոյժ՝ որովք բարձրանայ սլանայ հոգի մարդոյ 'ի վերնագաւառս անմահութեան փարիլ զԱթոռով շնորհացն. եւ յընդերկրաբար յիշգրտեցաւ՝ վսեմանայ հոգին եւ սեւեռի յԱստուած 'ի սէրն՝ 'ի յոյսն՝ 'ի ճշմարիտ գորութիւնն եւ յանվրէպ կատարելութիւնն. թէ յարածամ աղօթիւք վերընձիւղին 'ի մեզ ամենայն սերմունք հոգեւորականք՝ առաքինականք. եւ աղօթիւք միանամք ընդ Աստուծոյ եւ ընդ լուսեբամ գունդս հրեշտակաց՝ եւ ընդ սուրբս ամենայն: Խառնին տկար ձայնք մեր եւ հեծեծանք 'ի խորոց սրտից՝ ընդ փառաբանական Ալելուս Սերովքէից Բերովքէից. եւ Սուրբն սրբոց՝ փառաւորեալն 'ի յաւերժական գուարթնոց՝ ոչ խոտան համարի գեղազանգուած մարդոյ մրմունջ՝ որ որչափ եռայցէ ջերմութեամբ, այնչափ հանելի լիցի նմա:

Այսպէ՛ս ուսոյց Տէրն մեր. այսպէս Առաքեալ՝ հիմունք եկեղեցւոյ. այսպէս Հարքն մեր՝ երանաշնորհ Հայրապետ Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ, եւ քանզի սոցա արքեպի եր զծորանս Հոգւոյն Սրբոյ՝ ներշնչեալք նովա՝ ներհուն քարգմանիչք եւ մեկնիչք եւ վարդապետք Աստուածային պատգամաց, աւանդեցին մեզ աղօթս հրաշակերտս 'ի լեզու հիասքանչ, պարտեղեալ մեզ նովին լեզուաւ փառաբանել զԱստուած:

Արդ՝ որ միանգամ ուշիւ 'ի քննին առնուցու քաղդատելով զամենայն աղօթս կարգեալս յամենայն եկեղեցիս Քրիստոնէից 'ի հին եւ 'ի նոր դարս, հիացմամբ

պարտաւորի խոստովանիլ, թէ շարադրութիւն աղօթից Հայոց եկեղեցւոյն վսեմագոյն է եւ պարզութեամբ եւ ներշնչութեամբ, եւ անցանէ զանցանէ զամենեւումք. զի եւ յայոց լեզուաց զընտիր ընտիր իմաստս առ բերին առ մեզ գեղեցիկ համառօտելով 'ի մեր լեզու: Քաւ ինձ այսու պախարակել զայոցն, այլ եթէ միանգամ ամփոփիցէ Հայ Քրիստոնեայ ոք գուշ գուրուշ մտացն 'ի յինքն՝ արձակէ զայս վնիւ 'ի հոգւոյն խորոց, թէ աղօթք եւ գոհաբանական երգք շարադրեալք 'ի մերոց նախնեաց՝ են աղօթք եւ գոհաբանութիւնք երկնային դասակարգութեանք՝ ընդ որս անտարակոյս 'ի սերտ յարաբերութեան էին մարմնատեսիլ Սերովքէին Հարքն մեր՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, Սահակ, Մեսրոպ, Մովսէս՝ եւ ամենայն Թարգմանիչք եւ իմաստասէրն Յովհանն եւ աշակերտք նոցա՝ եւ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի եւ հետեւողք նորին:

Արդ՝ Հայոց քահանայից սրբազան պարտաւորութիւն է ուսուցանել զծողովորդն աղօթել յայն լեզու. եւ ահա յաղագս այնորիկ գովեմ զջանս քո, զի քոյն պարզաբանութիւն եւ քարգմանութիւն զայն նպատակ ունի միայն: Պէտք են յեղեղել յականջս ժողովրդեան յանախակի՝ թէ յայն լեզու հիասքանչ աղօթիցն Հարքն մեր եւ մինչեւ ցմբ ժամանակս՝ զմեծ մասն աղօթիցն բազումք գիտէին, եւ են բազումք ցայսօր՝ որք ուսեալ են 'ի բերան, զի չէին եւ չեն իսկ իսպառ անհասկանալիք մինչեւ իսկ ոչ հայախօս Հայոց:

Վստահութեամբ կարեմք հաստատել, թէ աղօթք եւ փառաբանութիւնք Հայոց եկեղեցւոյն՝ գրեալ են ի լեզու Հոգւոյն Սրբոյ՝ 'ի լեզու Հրեշտակաց եւ 'ի լեզու մարդկային սուրբ սրտի. առ այս ապացոյցք են աղօթք ժամագրոցն՝ աղօթք Խորհրդատետրին Սրբոյ Պատարագի, հաւաքածոյք Սաղմոսացն Դաւթի, Թագաւոր Յաւիտեան անուանեալ աղերսական փառաբանութիւնք, Շարականք Ապաշխարու-

թեան՝ Յարութեան եւ այլք, զորս չեն պէտք
յիշել աստանօր մի ըստ միջոցէ:

Ո՞չ ապաքէն ի լուր մտադիրութեամբ
սրտառուչ աղօթիցն եւ երգոցն սփոփի
հոգին մեր 'ի փորձութիւնս: Սոքոք գոգցես
ընդ բազում դարս յետս նահանջեալք
հասանեմք հոգւով տեսանել զայն
բարեբաստիկ ժամանակ՝ յորում
Աստուածն մարդացեալ զմերս առեալ
զմարմին, զմիտս եւ զհոգի՝ զհոգս եւ
զվիշտս, զհա՞րդ բազում անգամ մեմացեալ
զգագաթամբք սուրբ լերանց զգիշերս
ողջոյն՝ եւ յաճախ 'ի տաճար փառաց Հօրն
սիրայնոյ՝ զաւուրս 'ի բուն ընդ եղբարս
իւր աղօթէր: Եւ ուսոյց մեզ բազում
մասամբք եւ բազում օրինակօք, թէ ընդ
հանապագօրեայ աշխատութեան առ 'ի
հայթայթել զպարէնս մարմնոյ՝ հացի,
զպարէնս մտաց՝ լուսով, պարտիմք
սնուցանել եւ զօրացուցանել զհոգիս մեր՝
աղօթիւք. եւ նախապատիւ իսկ կարգեաց
զաղօթս զի նախքան զամենայն պէտս
ունիմք հրահանգաց Հոգւոյն Սրբոյ՝ որով
մարթասցուք վարել զկեանս մեր. եւ զի
համարակեցոյց զմեզ կոչել զԱստուած
Հայր մեր՝ որով իբրեւ որդիք երկնաւորի
Հօրն պարտիմք դիմել հանապազ առ նա՝
եւ խնդրել ի նմանէ շնորհս եւ
զողորմութիւն, վասն ամենայն պաշտամանց
մերոց եւ գործոց:

Ո՞չ ապաքէն ինքն Քահանայապետն
յաւիտենից, Զօրագլուխն հաւատոց մերոց
եւ Առաջնորդ փրկութեան հոգւոց՝ յառաջ
քան զկատարումն մեծի գործոյն փրկագոր-
ծութեան, անկեալ՝ ի վերայ երեսաց
իւրոց, յոլոռն յոլոռն քիրտն իբր զկայակս
արեան, անկարօտն եւ ամենաբաւականն՝
մատուցանէր աղօթս առ Հայր՝ նախ քան
զմատուցումն ամենագօր եւ ամենաբաւիչ
տիեզերակեցոյց Պատարագի անձինն՝ ի
Գողգոթա՝ առ 'ի զօրանալ յայն ուսոյց մեզ
Տէրն թէ՛ աղօթք են նախընծայ եւ առաջին

պատարագ՝ զոր ի հաճոյս իւր ընկալնու
Բարձրեալն:

Այո՛, Հայոց Քահանայից նուիրական
պարտաւորութիւն է ուսուցանել, թէ զհա՞րդ
պարկեշտ ջերմեռանդութեամբ եւ պատկա-
ռանօք գնալ եւ պարտ իցէ կալ 'ի Տան
Աստուծոյ յեկեղեցւոջ՝ որ է սիւն եւ
հաստատութիւն ճշմարտութեան: Զհա՞րդ
պարտիմք սիրել զմեր Ազգային եկեղեցի
զվեհագոյն վարժապետն եղբայրսիրութեան
եւ ամենագան առաքինութեանց՝ զորորան՝
երկնային եւ երկրաւոր կենաց մերոց,
զանխզելի հանգոյց մեր հոգեւոր միութեան
ընդ ներկայից՝ ընդ անցելոց եւ ընդ որոց
որ գալոց են:

Անդ տեսանեմք գՔրիստոս անբարբառ
Խաչին եւ զՀոգին Սուրբ հեգութեան
յանմուռնչ հեծութիւնս բարեխօս վասն
մեր ընդ Մօրն Կուսի, զԱռաքեալս,
զՆահապետս, զՄարգարէս, զՄարտիրոսս,
զմեր նախորդ եւ զերկրորդ Լուսաւորիչս՝
զհովուապետս մեր զհարս զերջանկայի-
շատակս՝ զՍահակ, զՄեսրոպ՝ զՄեծն
Ներսէս, զՄովսէս, զՄանդակունին,
զԹարգմանիչս զամենայն, զԼեւոնդեանս,
եւ զխօսնակս աղօթից Հայոց զՆարեկացին,
զՇնորհալին, զորս յիշատակեմք եւ խօսակից
եւ հաղորդակից լինիմք ընդ նոսա: Այլ եւ
զիրեշտակս, զիրեշտակապետս, զաթոռս
երկնաւորս, եւ փառաբանակից լինիմք
ընդ նոսա սրբասացութեամբ եւ երգօք
հոգեւորօք:

Անդ 'ի յաղբերէ մշտաբուղիշ շնորհաց
Հոգւոյն ընդունիմք հոգի սիրոյ, հոգի
իմաստութեան, հոգի աստուա-
ծապաշտութեան եւ երկիրդի. հոգի
խոնարհութեան եւ հեգութեան: Անդ քաշի
'ի մեզ մարմնովն անապական կեանքն
Քրիստոս եւ նորոգի յերակունս մեր
ապականեալ արիւն մեր ցօղով Արեանն
անապական՝ լինել մեզ ժողովուրդ
Աստուծոյ. եւ անդ յաւելուն հաւատք մեր
եւ յոյս վասն աստի եւ անտի կենաց:

Անդ՝ մանաւանդ յահեղ խորհուրդ Սրբոյ Պատարագին՝ յորժամ առաջի Տեառն կենդանեաց եւ մեռելոց մեռանի մահ՝ եւ մեռեալք վերկենցադեալ գան մեզ 'ի տեսիլ, անդ Անդրանկաց՝ Յաղթական եւ Զինուորեալ Եկեղեցիք ձեռն 'ի ձեռն տուեալ միանան ի Մի միայն Գլուխն Աստուածային 'ի Քրիստոս, առ 'ի օրհնել գովել զմիայն Սուրբն Սրբոց: Անդ զօրանան ծունկք կթուցեալք եւ սիրտք ընդարմացեալք: Անդ՝ առաջի նորա առնեմք հանդէս սրտից մերոց. մատչի մարդ 'ի խորութիւն սրտի իւրոյ եւ բարձր լինի Աստուած: Անդ՝ համոզիմք եթէ սիրտք մեր ոչ ստգտանիցեն զմեզ՝ համարձակութիւն ունիմք աս Աստուած: Անդ լնու Տէր զբաղձանս ջերմաջերմ աղօթկերաց, որք սրտիւ բեկելով եւ ահիւ եւ դողութեամբ ակն ունին շնորհաց նորա: Անդ սփոփին հոգիք սգազգեացք յուսով անվախճան երանութեան:

Եւ ահա անդանօր՝ յորժամ բազկատարած քահանայութեան եւ ջերմեռանդն ուխտի մանկանց եւ միահամուռ ժողովրդեան Աստուծոյ, ընդ անուշից խնկոց բարդ 'ի բարդ ծխոց, բարձրանան մրմունջք բոցավառ աղօթից առ սեղանան սրբով վասն կենդանեաց եւ ննջեցելոց, անդ, սիրեցեալ՝ Տէր Յովհաննէս, մաղթեմ գտջիք՝ դու եւ որք սատարք եղեն քեզ վասն երկոյդ տպագրութեան: Ազնիւ եւ բարեպաշտ էսաեանք իւրաքանչիւրդ կրկնակի վիրաց սրտից Զերոց սպեղանիս՝ եւ զանպատումն բերկրութիւն հոգեպարար մխիթարութեան՝ առ 'ի Նմանէն՝ որ ամենաբաւական է եւ ամենողորմ՝ վերստին տեսանել զՈրդիս Զեր վաղամեռիկս՝ իբրեւ արծուիս նորափեսուր զարդարեալ լուսափայլ յարութեամբ անմահ Յարուցելոյն 'ի մեռելոց. Որում փառք պատիւ եւ երկրպագութիւն, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս. Ամէն:

ՆԵՐՍԷՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ
1882 Փետրուար 25

ԹՈՒՂԹ ՅՈՐԴՈՐԱԿԱՆ
Տ. ՄԱՏԹԷՆՈՍ ՍՐԲԱԶԱՆ
ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ԵՒ ՊԱՏՐԻԱՐԻ
Կ. ՊՈԼՍՈՅ

ՈՂԶՈՅՆ ՔԵԶ Ի ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԻՍՈՒՍ
ԲԱՐԵՊԱՇՏ ԵՒ ԱՂՕԹԱՍԷՐ
ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ ՀԱՅՈՅ

Աղօթքը կը բարձրացնէ զմեզ առ Արարիչն եւ Յօրհնիչն տիեզերաց. Որ միայն կարող է լնուլ զպէտս մեր եւ զկարիս:

Աղօթքն իրաւունք կու տայ մեզ խօսելու Յաւիտեանականին՝ մեր երկնաւոր Հօր եւ Բարեբարին հետ:

Աղօթքը կու տայ մեզ սրտի եւ հոգւոյ անսահման գոհունակութիւն՝ երբ մեք այնու կ'օրհնեմք եւ կը փառաբանեմք մեր Ստեղծողը, մեր Փրկիչը, մեր Շնորհատուն Մարդասէր Աստուծը, եւ երբ կը գոհանամք զնմանէ այն բարեաց համար՝ զոր կու տայ, եւ այն օրհնութեանց համար՝ զոր կը ցօղէ մեր վրայ:

Աղօթքը կը մխիթարէ զմեզ մեր վշտաց ու ցաւոց մէջ, կ'սփոփէ զմեզ մեր տրտմութեան մէջ, կ'ոգեւորէ զմեզ մեր հոգեկան տկարութեան մէջ, երբ այնու ամենագորին Աստուծոյ Աթոռոյն առաջ կը բարձրանամք:

Աղօթքը կը սրբէ մեղաւոր եւ ապականեալ հոգին ու սիրտը՝ մաքրելով հեղմամբ շնորհաց Ս. Հոգւոյն իբրեւ զոսկի ի հալոցի, երբ մեղաւորը կը դիմէ առ զթածն Հայր, առ Փրկիչն Յիսուս Քրիստոս եւ առ սրբարար Հոգին՝ Նաանձնեայ Մի Աստուածութիւնն:

Աղօթքը կը միացնէ զմեզ Աստուծոյ հետ եւ կը կապէ, եւ կը միացնէ հոգեւորապէս բոլոր Քրիստոնեայ հաւատացեալ մարդիկը միմեանց հետ. ի հաղորդակցութեան կը պահէ զինուորեալ եւ յաղթական եկեղեցիները. երբ հաւատացեալք եւ զինուորեալք եւ յաղթական

եկեղեցիք միմեանց համար կ'աղօթեն առ Աստուածն համայնից:

Աստուած սահմանեց Աղօթքը, Նա ուսոյց աղօթել իբրեւ պայման իւր շնորհն ու ողորմութիւնն ստանալու. սակայն ոչ անոր համար որ Նա չգիտեր մեր պէտքերն եւ կարօտ է մեր խնդրուածոց, այլ անոր համար որ մեք ինքնին զգանք մեր պէտքերը, քանակեմք Աստուծոյ զօրութիւնն եւ ամենագիտութիւնը հանդէպ մեր տկարութեան, Նորա անկարօտ լիութիւնն՝ եւ անբաւականութիւնը մեր կարօտութեան առջեւ, քանակեմք մեր ի նմանէ կախում ունենալը, եւ քանակեմք Նորա շնորհաց եւ ողորմութեան կարեւորութիւնը. ուրեմն Աղօթքը կամ աղօթել առ կենդանին Աստուած՝ մեր Աստուածաշնորհ մէկ իրաւունքն, մանաւանդ աստուածադիր մէկ պարտաւորութիւնն է, ուստի մեր առ Աստուած Հարցն մերոց աղօթելու իրաւունքն եւ պարտաւորութիւնը, քարեպաշտ ժողովուրդ Հայոց կատարեմք հաւատով, յուսով եւ սիրով, կատարեմք ջերմ եռանդեամբ, խոնարհ հոգւով, հեզ սրտով եւ ամենայն ուշադրութեամբ: Այս է մեր Փրկչին Տեառն Յիսուսի Քրիստոսի պատուէրը, կարդացէ՛ք՝ Ս. Աւետարանը:

Եւ արդ՝ Աստուծաւէր ժողովուրդ Հայոց, արք եւ կանայք, ծերք եւ տղայք, երիտասարդք եւ կուսանք, ձեզ կը յանձնարարեմ այս Աղօթագիրք, որ մեր Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ ժամագիրքն է, մեր ուղղափառ Ս. Եկեղեցւոյ որոշեալ ժամանակներու վրայ բաժանեալ աղօթից Մատեանն է, զոր պարզաբանած է Արժանապատիւ Տէր Յովհաննէս Աւագ Քահանայ Մկրեան:

Քարեպաշտ եւ աղօթասէր ժողովուրդ Հայոց, մեր երանաշնորհ Ս. Հարց եւ Վարդապետաց հոգելից հոգւոց ծնունդ այս աղօթից Մատեան համապագ ի ձեռին աղօթեմք միշտ, եւ նախ Սաղմոսեմք Դաւիթ մարգարէի հետ.

"Մինչեւ յերբ, Տէր, մոռանաս զիս

իսպառ, մինչեւ յե՞րբ դարձուցանես զերեսս քո յինչն: Ես յողորմութիւնս քո, Տէր, յուսացայ, ցնծացաւ սիրտ իմ ի փրկութեան քոմ, Օրհնեցից զՏէր "զՔարերարդ իմ" (Սաղմ. ԺԲ):

Աղօթեմք Դանիէլի Ս. Երից Մանկանց հետ. "Օրհնեալ ես Տէր Աստուած" երգով եւ իւր սրտառուչ մասերով՝ զոր կը կարդամք ամեն օր Առաւօտեան ժամուն:

Աղօթեմք մեր Ս. Հարց եւ Վարդապետաց հետ. -- "Վասն խաղաղութեան ամենայն աշխարհի եւ հաստատութեան սրբոյ եկեղեցւոյ":

Աղօթեմք. -- "Յաղագս քանապարհորդաց եւ նաւորդաց խաղաղութեամբ հասանիլ ի նաւահանգիստն քարութեան":

Աղօթեմք. -- "Ջարթիր, ընդէ՞ր ննջես. Տէ՛ր, մի մերժեր զմեզ իսպառ.

Արի, Տէր, օգնեա մեզ, տացուք անուանդ քոմ զփառս":

Աղօթեմք. -- "Ընդ մեզ Տէր Աստուած, գիտաւքի՛ք, հեքանոսք, եւ պարտեցարուք, զի Աստուած ընդ մեզ է":

"Եւ լուարո՛ւք զայս ի ծագաց մինչեւ ի ծագս երկրի, զի Աստուած ընդ մեզ է": (Եւայլն ըստ կարգի):

Աղօթեմք. -- "Ողորմեա զԵկեղեցի շինողաց, երախտաւորաց, պտղատուից, սպասաւորաց, եւ այնոցիկ որք տան գտուրս ողորմութեան Դպրատանց եւ ջանան միշտ հաստատուն պահել":

"Տէր Աստուած մեր, պահե՛ա զառաջնորդս եւ զեղբայրութիւնս մեր՝ ամբողջ եւ անխռով ի կամս ողորմութեան քոյ":

Աղօթեմք Ս. Քահանայից հետ. -- "Յաւել ի մեզ, Տէր ամենակալ, զհաւատ, զյոյս, զսէր եւ զամենայն գործս առաքինութեան":

Աղօթեմք. -- "Դու զմեզ փառաւորեա՛ս աստուծային զօրութեամբ քոմ, եւ մի թողուր զյուսացեալս ի Քեզ":

Աղօթեմք. -- "Լո՛ւր մեզ, Աստուած Փրկիչ մեր, խոնարհեացի ունկն քո ի խնդրուածս մեր, զի մի՛ ունայն լիցին

վաստակ Ժառանգից բոց. այլ համարեա զաշխատութիւն մեր ի գործ արդարութեան":

Աղօթենք հանապազ. հաւատացեալ ժողովուրդ Հայոց, եւ խնդրենք երկնաւոր գթած Հօրմէն մեր հոգւոյ փրկութիւնն եւ մեր մարմնոյ պիտոյժ, Նա Աստուած Հայր մեր կը կատարէ մեր խնդիր, երբ յանուն իւր խաչաչարչար Միածին Որդւոյն Տէր Յիսուս Քրիստոսի խնդրենք հաւատով, զի նոյն ինքն Միածին Որդին ըսաւ. "Զոր ինչ խնդրիցէք ի Հօրէ իմմէ յանուն իմ, տացէ Ձեզ": (Յովհ. Աւետ. ԺԵ 16):

"Խնդրեցէք եւ տացի ձեզ, հայցեցէք եւ գտչիք, քախեցէ՛ք եւ քացցի՛ ձեզ":

"Զի ամենայն որ խնդրէ՝ առնու, եւ որ հայցէ՝ գտանէ, եւ որ քախէ՝ քացցի նմա" (Մատթ. Է. 7 եւ 8):

Ուրեմն (յուսով խնդացէք, նեղութեան համբերեցէք, աղօթից ստեպ կացէ՛ք": (Հռովմ. ԺԲ. 12):

Աստուած գթած, Աստուած ողորմած, Աստուած մարդասէր, քողցէ զյանցանս մեր, եւ ամենառատ բարեբարութեամբն արժանի արասցէ զմեզ վայելել զամենայն պարգեւս բարիս, որք ի վերուստ են իջեալ առ ի Հօրէն լուսոյ՝ աստ եւ ի հանդերձելումն, եւ Նմա փառք յաւիտեանս. Ամէն:

ՄԱՏԹԷՆՈՍ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ
ՊԱՏՐԻԱՐԺ Կ. ՊՈԼՍՈՅ

1895 Փետրուար 4

«ՀԱՅՐԻԿ ԶԱՆ»

(Հոգեվերլուծումի փորձ մը)

Շէն-ՄԱՀԻ «Հայրիկ Զան»ը հոգեբանական իւրօրինակ ինքնավերլուծութիւն մըն է, որ հիմա կը փորձենք ներկայացնել սեղմ գիծերով: Մեր նպատակը գրախօսական մը պատրաստելը չէ, որուն պահանջքը բնաւ չի գգար այս գիրքը, առաւել եւս անոր հեղինակը, որ աշխարհին քաջածանօթ է ոչ միայն Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքի հանգամանքով, այլեւ իր «Կոմիտասի Հանճարը» (երկկեզու) աշխատասիրութեամբ, որով նոր ու փայլուն էջ մը քացած է կոմիտասագիտութեան մէջ, ինչպէս նաեւ Շահան Պէրպէրեանի «50 երգերու» հրատարակութեամբ, իր քազմաթիւ քանաստեղծութիւններով՝ զետեղուած մեծանուն Յակոբ Օշականի յայտնի դասագիրքէն մինչեւ սոյն հատորը:

Գիրքը կը քացուի Նուպար Քիւփէլեանի սրտամօտ առաջաքանով մը: Քանի որ սկսած ենք անկեղծ (չըսելու համար՝ մտերմիկ) գրոյց «Հայրիկ Զան»ի մասին, կ'արժէր նախ ներկայացնել սոյն առաջաքանին վերաբերող մեր կարգ մը առարկումները: ,Ահա ՓՈՔՐ գիրք մը՝ «Հայրիկ Զան» խորագիրով,, - կը կարդանք «ՓՈՔՐ գիրք մը՝ մեծ խորհուրդով» վերնագրին տակ: Մեր առարկութիւնը ՓՈՔՐ քառին կու գայ. կը կարծենք, թէ ծաւալի խնդիրը հոս բնաւ պիտի չարծարծուէր: ՓՈՔՐ ու ՄԵՄ հասկացութիւնները գրական գործի մը համար (մանաւանդ երեւոյթ հանդիսացող) զուտ «ծաւալա-քաջային» մօտեցման պարագային այդքան ալ արդարացուած չեն: Արտաքին-մակերեսային քննութեամբներէն աւելի՝ հարկ էր ներքին-խորքային կշիռը դիտարկել, եւ այդ պարագային բնաւ մէջտեղ չէր գայ ՓՈՔՐը... Մանաւանդ խորքին մէջ Ն. Քիւփէլեանն ալ այդ կարծիքին է՝ շեշտելով ՄԵՄ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ: Պարզապէս ռեալական փորձ մըն է, թերեւս՝ մեծի-փոքրի հակադրութեամբ՝ առաւել եւս զօրացնելու գիրքին իրաւ մեծ արժէքը: Ինչեւէ: Մեր յաջորդ առարկութիւնը կ'երթայ հետեւեալ ձեւակերպումին, որ քաջածանօթ է. «Շէն-ՄԱՀ մնայուն տեղ ապահոված է Հայ գրականութեան ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ մէջ» (էջ 5): ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ քառն է որ խնդրոյ առարկայ է: Սովորաբար պատմութեան կը յանձնուին այն հեղինակներն ու անոնց գործերը, որոնք մաշած են, անկեղծ ըլլալու համար՝ հինգած են ու միայն ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔ կը ներկայացնեն մեր օրերուն: Յաճախ մեզ պարագաներուն կը գործածուի ,դասական,, անմեղ քառը... Սակայն Շէն-Մահի պարագային գործ ունինք Հայ գրականութեան մէջ մնայուն ու պատուաւոր տեղ ապահոված հեղինակի մը հետ, որ, փառք Աստուծոյ, յոյժ այժմէական է, մերօրեայ՝ իր խորհուրդներով ու լեզուական աշխարհով, ինքնավերլուծող, քննախոյզ հոգեբան-գրողի սեղմ ու դիպուկ դիտարկումներով,

որում համար ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ (ըսել է՝ ԱՆՑԱԾ փուլ) բառը գործածելը պարզապես վրիպանք է: Անշուշտ, Ն. Բիսիլեյանն ալ բառը գործածած է բնաւ երբեք հինցած իմաստով, բայց այդ վտանգէն մէկընդմիշտ գերծ ըլլալու համար էր այս ամբողջը, որ կը բերէ մէկ եզրահանգումի. հարկ է հետեւիլ ամէն մէկ բառի կշիռին, գործածած տեղին, ինչ որ փայլուն կերպով կ'ընէ արդէն Շէն-Մահ գրագէտը:

Կ'ակնկալելիմ որ գիրքին առաջաբանին մէջ ձեռով մը ,բացուէր,, Շէն-Մահ գրական անունին նշանակութիւնը: Մեր մեկնաբանութեամբ՝ այս երկու, լեզուականօրէն հակադիր (չըսելու համար՝ ծայրայեղ) բեւեռները՝ Շէնը եւ Մահը, չափազանց դիպուկ կը գուգակցեն կեանքին եւ մահուան խորհրդանշանները. հայու կերպարն իր մէջ մահուան ստուերն ունի գրեթէ միշտ՝ իբրեւ մնայուն ուղեկից իր կեանքի ուղիին, բայց յուսադրիչը Շէնն է, որ մանաւանդ այս պարագային առաջ-մային դիրք ունի:

Շուրջ երեքուկէս տասնամեակ առաջ գրած նամակներու փունջ մը կայ «Հայրիկ ջանին» մէջ: Անշուշտ, «ընտանեկան մթնոլորտ մը կը ստեղծէ, շատ պարզ, շատ զգայուն եւ սրտամօտիկ» (էջ 5): ՊԱՐԶ... այո՛, սակայն ոչ պարզունակ: Եթէ կ'ուզէք, անգամ առաջին պարզ-ին ալ դէմ ենք: Ճիշդ է, որ բնաւ խրթնաբանութիւն չկայ Շէն-Մահի գործերուն մէջ (Յակոբ Օշականի պէս համբաւաւոր գրագէտին պաշտօնակիցն ըլլալով հանդերձ): Թերեւս պարզը կ'ենթադրէ սոսկ լեզուական ՈՃԸ: Ատիկա անառարկելի է. օրինակ մը միայն. «Ու ինք երջանիկ էր: Հպա՛րտ ալ: Զօրաւոր ալ»: Երեք նախադասութիւն, ուր ոչ միայն աւելորդ բառ մը, հնչիւն մը չկայ, այլեւ կա՛յ զօրաւոր շեշտը, ձեւակերպումի ինքնատպօրութիւնը, կարեւորը՝ տարողութիւնը: Եւ ասիկա Շէն-Մահ գրագէտին ոնն է, լեզուական ըմբռնումը: Այս նամակները, որոնց շուրջ կը խօսինք այժմ, իրականին մէջ ԱՆՁՆԱԿԱՆ չեն, ինչպէս կը փորձեն ներկայացնել. եթէ կ'ուզէք, ատոնք հասարակական հնչեղութիւն, խորք ունեցող ներանձնական խորհրդածութիւններ են: Ահա պատճառներէն մէկն ալ, թէ ինչու անցնող տասնամեակներու հեւալից վազը բնաւ չէ խաթարած գրութեան արժէքը:

Զգրուած գործեր կան, որոնց միայն յատակագիծը աւելին արժէ, քան շատ մը գրուած ու հրատարակուած գործեր: Օրինա՞կ մը կուզէք. խնդրեմ, «Ողբ եւ Փառք» սենֆոնին, որուն ուրուագիծովն իսկ մեզի կը թուի ամբողջական գործը լսած ըլլալու պատրանքը ապրիլ... Անդին ուրիշներուն պատրաստի գործերը պարզապէս անհաղորդ կը մնան ընթերցողին:

Ահա կ'ընթերցենք ասկէ ուղիղ կէս դար առաջ գրած նամակ մը՝ «Կարօտնալիք Հայրիկս» խորագիրով: Այնքան հանդարտ, անբռնազբօս, սակայն ներքին լարուածութեամբ կը սկսի նամակը. «Տասներկու տարի է, որ հայրիկս չեմ տեսներ: Ու այսօր անհուն փափաք մը զայն իմ բովս ունենալու: Տարօրինակ կարօտ

մը անոր հետ խօսելու»: Անտարակոյս, տարօրինակ՝ մանաւանդ իր անսպասելի ու անսահման պոռթկումին մէջ եւ նոյն ատեն՝ անհուն, կրնայինք ըսել, անընդգրկելի ձգտումի չափով: Հոգեբանօրէն ոչ միայն պատճառաբանուած է այս ամէնը, այլեւ միանգամայն անառարկելի: Մեծ ձգտումները, կարօտները յաճախ կը հասունանան թափուն, սակայն ի յայտ կու գան մէկէն ի մէկ: «Հարցը» կը հասունանար տարիներու ընթացքին, եւ ահա մէջտեղն է: Բայց հիմա խնդիրը զգացումին չի վերաբերիր, այլ արտայայտութեան կերպին, ՈՃԻՆ: Վերստին ընթերցե՛ք մէջբերումը (ընդամենը երեք նախադասութիւն) եւ ակնի խորը կը թափանցե՛ք հեղինակի ինքնատիպ արտայայտչածելին մէջ: Ահա ամենէն կարեւոր բառը՝ բայը, որ է՝ ունենայ, կը բացակայի: Եւ բառին բացակայութիւնը ակնի՛ կը գորացնէ փափաքին աստիճանը. նոյնն է պարագան նաեւ յաջորդ նախադասութեան: Եւ ասիկա ՈՃ է, բան մը, որ կ'ենթադրէ յղումի, կատարելագործումի երկար ճանապարհ մը...

Հապա գուգակշիռը հայրիկին եւ հեղինակին հոգեկան կերտուածքներուն.

«Հայրիկս..., կեանքին մէջէն ամենէն գուարք եւ ամենէն տրտում մարդն էր ան»: Կը կարծե՛ք հակասութի՞ւն կայ այս հակադիր քեւեռներուն մէջ: Բնաւ: Զուարթն ու տրտումը այն անհրաժեշտ, փոխկցնող վիճակներն են, որ կ'ապրի խորիող մարդը, կեանքի դարձդարձիկ ծալքերուն մէջ խորասուզուած հոգին. «Ես տարբե՞ր եմ իրմէ» կարն ու հոնտորական հարցումին պատասխանը միանշանակ է՝ բնաւ ոչ, ամենեւին: Պահ մը ենթադրեմք, որ հեղինակը դիմէր սովորական լեզուական կառոյցի մը. «Ես ալ նոյնն եմ»,։ Կը փնանար ամէն բան: Անտարակոյս, ոչ միայն կը կորցնէր արտայայտութեան թափը, այլեւ գրական շունչը...

Հայրիկին մասին հեղինակը կրնար երկար ու երկա՛ր արտայայտուիլ, գովքը ընել մարդու մը, որ կը թուի ակնի ծաւալուն արձակ գործի մը հերոս ըլլալու արժանի է: Ահա դիպուկ, ուղղակի գտնուած քնութագրումը. «Հայրիկս իրաւ կարօտնայիք հայրիկ է»: Պատճառներէն մէկը (թերեւս նաեւ գլխաւորը) ոչ թէ սոսկ իր հայրիկին՝ սեփական հայրիկն ըլլալու հանգամանքն է, այլ ընկերական ուրախութիւններուն այն հերոսը, որ «իր ցաւը իրեն պահող է» եւ «իր ուրախութիւնները միայն բաշխող»:

Հեղինակը կեանքէն առնուած սոսկ մէկ-երկու դրուագով (արցունքի եւ ծեծի ինքնախոստովանութեան մասին է խօսքը) կ'ամբողջացնէ հայրիկին քնութագրին գունապատկերը եւ իմաստային, եւ մանաւանդ լեզուառնական առումներով. «Ի՞նչ, իմանում է՞ք ամէն անգամ որ գալիս են ու խանութ են կանչում ինձ, գործ տալու համա՞ր են կանչում: Քանի անգամ եկեր ծեծելու են տարեր, եւ դուք խապար չէ՛ք ունեցել...» (էջ 17), «Որսկան ախպերը, կարծես իր կեանքի հէփաթը կը պատմէր»:

Առհասարակ Շեն-Մահի ընթերցողը պետք է փառաձանթ մեկը ըլլայ հայ գրականութեան: Ահա յանկարծ չակերտուած, յալու չափ, եւ նամակի ընթերցողը մտովի երկրորդ ալիքը կը բանայ՝ Վահան Թէֆէեանին տողերուն հետ. «Բու յիշատակդ այս գիշեր զիս լալու չափ...»: Ահա այս երկալիքայնութիւնը, երկփյւնայնութիւնը (եթէ թոյլ տրուի ըսել) կը վկայէ միջազգային մակարդակի գրագէտի հետ գործ ունենալու մասին: Դասական հեղինակներուն անուններուն յիշատակումը բնաւ ինքնանպատակ չէ. անոնք միս ու արիւնն են հեղինակին հերոսին, որ ինքն ալ հեղինակին հոգեկան աշխարհին անջնջելի մասն է: Եւ ձեռով մը դասականներն ու հերոսները փոփոխուի ու հեղինակի հոգիէն ներս իրենց կեցութիւնը հաստատել են: Ի պատիւ հեղինակի, անոնք իրենց կեցութիւնը կ'ապահովեն նաեւ ընթերցողի հոգիէն ներս:

Համաշխարհային գրական անդաստանէն ներս շատեր (Մոնթէն, Լա Ռոշ Զուֆո, Լիխտընշտեյն եւ այլք) իրենց մաքսիմներուն (մտախտացումներուն) մէջ յաճախ շատ կարդացած կ'ուզեն երեւնալ. անշուշտ ատիկա հեղինակներուն վարկը կը բարձրացնէ: Այս պարագային մէջբերումները կամ ասոյթները շատ աւելի ԿԵԱՆՔԷՆ կու գան. ինչպէս «Բոլոր ճամբաները Հոռմ կը տանին» եւայլն:

Շեն-Մահ կը նմանի այն վարպետ գեղանկարչին, որ մէկ փանի ուրուագիծով (շքոյիլ օտար բառը թերեւս տեղին էր) կը յաջողի ամբողջական եւ ընդգրկուն պատկերը կերտելու: Ահաւասիկ բազմաթիւ յաջող հոգեբանական իրավիճակներու նկարագրութիւններէն սոսկ մէկ նմոյշ. «Ո՛ր տասներկու տարի իրեն չըսի թէ՛ ես հայրիկս կը սիրեմ...»: Արժէ յատուկ ուշադրութիւն դարձնել այդ Ո՛րին անգամ. պարբերութեան մը սկիզբն է, կապող օղակը նախորդ գագաթնամտորումներուն: Վերջապէս, այդ Ո՛րն «կ'արձագանգէ» նախորդ էջին «Ու գիտեմ որ այսօր իր կարօտը ունիմ» ձեւակերպումին:

Շեն-Մահի արտայայտչածելը, ըսինքն արդէն, որ ինքնատիպ է, սակայն այսպէս բնութագրելը քիչ է, եթէ կ'ուզէ՝ պարզապէս անբաւարար է: Կը փափաքիք նմոյշ մը. ահա տեսողական աստիճանի այնպիսի խտացած բնութագրումներ, որ տասնամեակներ անց ալ չէք մոռնար: Խնդրեմ. «Ոտքը՝ ցնիներու մէջ ու բոպիկ, վրան՝ հագուստ մը որ մարմինը կը սառնցնէ»: Տաքցնելու նպատակ ունեցող հագուստը հոս կը սառնցնէ, եւ պատկերը ուղղակի գտնուած է... «Հայրիկ ջան, տես ինչպէս պայծառ կը կաթկթէ ամէն մէկ վանկը քու երագիդ, աստղերու երագիդ»: «Հոգիս ջութակ մ'է, որուն կամրջակէն խուլ ձայներ կ'իյնան սրտիս» (էջ 52) եւ այլն:

Հոգիին կատարեալ արտայայտութիւնը, սոսկ բառերով չէ, որ կը կատարուի (եթէ կ'ուզէք, անգամ հենց բառերով չէ, որ կ'իրականանայ), այլ նաեւ ԱՐՏԱՐԱՌԱՅԻՆ եղանակով: Ուրկէ՞ Շեն-Մահի հոգեկեղծական աշխարհի մէջ այս

չափազանց քնորոշ գիծը՝ սեղմութիւնը, բառի մը քացակայութեամբ՝ առկայութիւնն ապահովելը: Հենց հեղինակի դիտարկումը կու տայ ասոր պատասխանը. «Հայրիկ ջան», ըսի՞ր դուն ասոնք: Բայց այն ատեն ուրկէ՞ գիտեմ թէ ըսի՞ր դուն ասոնք», եւ աւելին՝ «Որովհետեւ դուն բառերով չէիր խօսեր» (էջ 24): Ուշադրութիւն դարձուցէ՛ք՝ «Դուն բառերով չէիր խօսեր» ձեւակերպումին...

Տարօրինակ չէ՞ կարծես, որ բառային նշանը նպատակ ունի այս կամ այն միտքը, զգացումը արտայայտելու, սակայն կու գայ հոգեկան աշխարհի, կեանքի ընկալման այն բարձրագոյն աստիճանը, ուր բառերն աւելորդ կը դառնան. անգամ՝ բառին քացակայութիւնը աւելի կը զօրացնէ անոր քացակայ ներկայութիւնը... Մարդ ակամայ կը յիշէ հռոմէական կեսարներու պատմութենէն խորհրդանշական դրուագ մը. Բրուտոսը արարողութեան մը կը քացակայէր, եւ ամէնուն կողմէ այս նկատուեցաւ: Պատմիչ Տրանսվիլիոսը այս կապակցութեամբ կը նկատէ. «Ան ՓԱՅԼԵՑ իր քացակայութեամբ»: Լեզուական աշխարհին մէջ ալ, ինչպէս կ'երեւի, նման բաներ կ'ըլլան. ներկայութենէն աւելի արժեւորուած քացակայութիւն: Դիւրին խնդիր չէ, խոստովանինք, երբ բազմաթիւ գրագէտներու չի յաջողիր բառերու ներկայացմամբ իսկ մատուցելի խոհը, զգացումը, պատկերը տեղ հասցնել:

Նուպար Բիւփէլեանին առաջաբանին մէջ ուրիշ միտք մըն ալ կայ, որ գուտ նշմարտութիւն է. միջադէպով մը Շէն-Մահ «նախ ընտանիքը կը ներկայացնէ, ապա տեսիլքին ծիրը ընդարձակելով ամբողջ ազգի պատմութիւնը կը տեսնէ անոր մէջ» (հոս եւ առհասարակ՝ ընդգծումները մերն են-Ա.Ս.): Իրապէս, անձնականէն-ընտանեկան եւ ապա՝ ազգային-հասարակական անցումները տարածական չեն, այլ ներհոգեկան, ուր առաջնային գիծի վրայ հոգեվերլուծութիւնն է:

Կը թուի թէ հեղինակը պարզապէս կը խօսի իր ընտանեկան պարագաներուն մասին ու հետ. նիւթը՝ առօրեայ տաղտուկը, քայց քիչ մը ուշադիր հետեւեցէ՛ք մտածումի, մանաւանդ զգացումի ընթացքին եւ կը տեսնէ՛ք, որ Ձեր ձեռքին տակ հասարակական տարողութիւն ունեցող մտախտացումներ են (ափորքով ըսածը):

«Արուեստին արհեստը սորվիլ պէտք է իր բոլոր գաղտնիքներուն մէջ» (էջ 27), «Նուագախմբով մահերգի մը գաղափարը կը ծաղկի ... չորս մասերով» (էջ 39) եւ այլն: Այս միտքերը գրուածքի մը մէջէն հանուած են: Շէն-Մահի գործերուն մէջ բազմաթիւ իմաստային խտացումներ, քնութագրումներ կրնանք գտնել, առանց մասնաւոր ճիգի մը. ահաւասիկ, խնդրեմ. «Հրաշալի գանձ մը ունինք մեր շարականներուն մէջ... Անոնց մէջէն գտնել պէտք է կնիքը դարերուն: Ելեւէջը մեր ժողովրդին հոգիին...»: Ինչքան ճիշտ է նկատուած ե՛ւ դարերուն կնիքը, ե՛ւ հոգիին ելեւէջը: Եւ ասիկա կը մնայ հեղինակին ստեղծագործական «հոգիին պարտքը»-այդ հրաշալի գանձին վերարժեւորումը: «Նամակ գրելը ժամերով ապրիլ

է քարեկամի մը հետ» (էջ 33), ուրիշ մը՝ «Լաւ նուագող մը՝ նոյն ատեն լաւ արուեստագէտ մը պէտք է լինի» (էջ 25) ...չշարունակեմք:

Շէն-Մահի գրական առանձնայատկութիւններէն մէկն ալ այն է, որ հեղինակին մեծութիւնը անզգալաբար մէջտեղ կու գայ, ինքնաքերաքար. կեանքի տարբեր երեսներուն մասին իր ունեցած խորհրդածութիւններու ատեն: Եւ այդ ամէնը ձեւ չէ, այլ ԽՈՐԹ, էութիւն:

Ըսինք արդէն, որ Շէն-Մահին ոճը սահուն, սեղմ, ոչ խրթնաբան է, սակայն հեղինակին լեզուին իրական պատկերը ամբողջացնելու համար հարկ է շեշտել նաեւ, որ պարբերոյթի, նախադասութեանց լեզուական կառոյցներու նուրբ ճարտարարուեստ մը կայ մէջտեղը, ուր հանդէս եկող ամէն մէկ բառ իր որոշակի կշռոյթն ունի, նորէն դրսեւորուելու իրեն բնորոշ ցուցիչը...Ատիկա կախեալ է այն քանէն, թէ հեղինակը ի՞նչ միտք կամ զգացում կ'ուզէ յատկապէս շեշտել:

Առարկայական ըլլալու համար քերեմք մէկ քանի օրինակներ, «Բայց ինչու՞ տխուր էիր, Հայրիկ ջան».- որպէս զի ի՛ր ալ երազներուն դիմաց քաղցր թախի՞ծն ապրէր ան: Որպէս զի ի՞նք ալ աստղերուն քացուած տրտմութիւն մը ըլլար...» (էջ 21), «Ասիկա եւրագ մըն է. Արթնցող Տունը սէնֆոնիին եւրագը» (էջ 28), եւ այլն:

Մենք դիտումնաւոր կերպով արտայայտութեան ԻՆՁը եւ ԻՆՁՊէՍը կը խառնենք, որ շփոթել չէ բնաւ: Այդ ԻՆՁն ու ԻՆՁՊէՍը պարզապէս միաձոյլ է նաեւ հեղինակի գործին մէջ, ինչպէս ամէն ճշմարիտ արուեստի մէջ:

Փոխաբերաբար կիրարկելով հեղինակին մէկ քնութագրումը (ձայնարկիչը իրրեւ հայելի գործածելու յանձնարարութիւնը նկատի ունինք). «Պիտի գործածես ինքզինքդ քննելու, քու իրական պատկերդ անոր մէջ տեսնելու համար», կրնանք ըսել. այս գիրքին միջոցաւ Շէն-Մահ ինքզինքը քննելով՝ հարազատ իր միջավայրը կը ներկայացնէ, ի վերջոյ ստեղծելով հայութեան իրապաշտ պատկերը: Ապացոյց. խնդրեմ, բոլորովին տարբեր միջավայրի, նիւթի եւ արտայայտութեան կերպի մէջ, «Ապրես Դու, Խա՛յ Տղայ» սքանչելի նորավէպի փաստը:

Հեղինակի լեզուական կառոյցին մէջ ոչ միայն ամէն բառ ու պատկեր ճիշտ ընտրուած են, այլեւ խստօրէն պահպանուած է անոնց ռեալական զօրացումի կարգը, յաջորդականութիւնը: Ահա օրինակ մըն ալ. «Արթնցող տունը» հոգիիս ու մտքիս մէջ է միայն: Քերթուածը չեմ գրած տակաւին»: Ոչ թէ մտքի ու հոգիի մէջ, այլ՝ հոգիի ու մտքի մէջ: Նախ՝ հոգեկան-զգայական աշխարհը, ապա՝ մտային-իմացականը: Իրապէս, հոգեբանի ճշգրիտ աստիճանաւորում: Եւ այդ ամէնի մէջ ցաւալի զգացում մը կ'ապրիս անպայման. արդեօք տակաւին ինչքա՞ն ու ինչքա՞ն խոհեք, մտորումներ ու յոյզեր հեղինակը պարզապէս ժամանակ չէ ունեցած թուղթին յանձնելու՝ իր մշտագրադ առօրեային պատճառով: Տեղին է յիշել Թումանեանական տողը. «Ինչքա՞ն ծաղիկ պիտի քացուէր որ...»:

Կարդալով «Հայրիկ ջանը» ընթերցողը ակամայ իրեն կ'որսայ այն միտքին մէջ, որ կեանքի այլազան երեւոյթներու մասին ինք ալ խորհած է երկար ատեն, սակայն քիւրեղացած լեզուական ձեւակերպումը կը գտնէ հոս: «Կորսուած ժամանակը» ապագային իր օգտակարութիւնը կրնայ ունենալ: Լաւ է ըսուած, սակայն ստեղծագործական կեանքի մէջ նախընտրելին նուազագոյն կորուստներով գոհանալն է:

«Երկիրները չեն կրնար, եւ պէտք չէ կարենան, փոխել նպատակ ու տեսիլք ունեցող մարդու մը կեանքը» (էջ 25): Ատանկ է վստահաբար Շէն-Մահի պարագային: Ուրախութեան եւ նոյն ատեն տխրութեան կրկնակ զգացումներով կը փակենք «Հայրիկ ջանը»... ուրախ, որ ոչ մէկ պաշտօն ու դիրք, երկիր ու վայր զրկած է մեզի Շէն-Մահի հոգեկան ինքնատիպ վերլուծումէն. տխրութեան զգացումով, որ այս գրական գործի ընթերցմամբ վայելած ազնուագոյն զգացումներու ըմբռնումով առաջիկային ե"րբ պիտի ունենանք նորէն: Հեղինակն իր ամբողջ շրջապատը, ծանօթ ու անծանօթ տիպարները, չես գիտեր ինչպէս, մոգական որ մէկ ուժով մէկէն ի մէկ հարագատ ու մտերմիկ կը դարձնէ քեզի: Կը սկսիս խորհիլ բուն հարագատներուդ մասին: Իրապաշտ զգացումներուն փոխարինելու կու գան ռոմանթիք (վիպապաշտ) զգայնութիւնները: Ակամայ կը ներթափանցես ներաշխարհէ մը ներս, որ կը խռնորնայ, կը մեծնայ շնորհիւ «Հայրիկ ջանի», ինչպէս որ կը խռնորնայ (Պ. Սեւակի ըսածին պէս) սենեակ մը՝ լուսառար հայելիներուն շնորհիւ:

Կը գոցես աչքերդ հետեւեալ տողերը կարդալէն ետք. «Երբեմն մենակութեանդ մէջ գոցէ աչքերդ ու տես <հարագատներդ> ինչպէ՛ս քեզի կը նային: Մի՛ մոռնար, անոնք միշտ հոն են, ու միշտ կ'ուզեն որ դուն երբեմն իրենց ալ նայիս:»

Շէն-Մահի հերոսները իրենց զգացումներով, էութեամբ նոյնն են թէ՛ արձակ գործերուն, թէ՛ նամականիին, թէ՛ չափածոյ ստեղծագործութիւններուն մէջ: Ահա բանաստեղծական առանձին ֆառատողները՝ ըսուածը փաստելու համար.

Բայց հայրս մարդ էր,

Մարդ ազնուասիրտ,

Վիշտն իր սրտին մէջ

Կրող լըռելեայն... (էջ 43):

Մարդու ներաշխարհի ամենէն մեծ պողոթկումները ահա հենց այս գուսպ իրավիճակներուն բնորոշ են: Սֆանջելի բանաստեղծութիւններ են «Յիշու՞մ ես, հայրիկ», «Ջաւակ հայուն», «Մայրիկ, եկայ».

Մայրիկ, եկայ,

Զըսպասեցիր դուն ինծի...

Մայրիկ, գացիր,

Աչքիդ՝ կարօտը զաւկիդ... (էջ 49):

«Ի՞նչ տխրութիւն կը կախուի, կը մաղուի վար այս գիշեր» տողը այլակերպելով՝ կրնամք ըսել. Շէն-Մահի «Հայրիկ ջանը» տխրութեան եւ հրճումնաբերութեան զգացումներ կը ծնի ընթերցողին հոգիին մէջ: Բանաստեղծն անկեղծ իր զգացումներուն մէջ կ'ըսէ. «Լոկ չամչնայ մեր հոգին դիտել իր դէմքը թշուառ»: Անվարան կրնամք ըսել, որ գիրքին եւ ընթերցողին դէմքը խորհային գեղեցկութիւն մը ունի, որովհետեւ հաւատքի ուժ ունի. «Հաւատով լեցուն անձը միայն, - գրած է Շէն-Մահ, - կրնայ հասնիլ այդ քարճրունքին: Ու կրօնքն է միայն որ կը սորվեցնէ մեծութեան եւ քարճրութեան մէջ խոնարհ, համբերող ու հաւատացող ըլլալ»: Կրօնքն, այո՛. այս պարագային նաեւ մեր կրօնապետներէն մէկը՝ Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեանը, Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը, Շէն-Մահը:

Այո՛, հասկցող ու մանաւանդ համբերող ըլլալու է մարդ, մանաւանդ ՄԱՐԴ գլխագրովը: Ու պիտի անհամբերութեամբ սպասենք հեղինակի յաջորդ գործերուն, մինչ այդ, իրրեւ վերջաբան, օրհնելով Պաղտատի աստեղալից այն գիշերը, որուն աստղի տակ ծնած է Շէն-Մահ: Այն Պաղտատի, ուրկէ Իսահակեանական Արու Լալա-Մահարին իր փարաւանով կը հեռանար դէպի անապատ՝ երջանկութիւն որոնելու: Ատենին նոյն այդ Պաղտատէն մեկնած է նաեւ Շէն-Մահ, քայց հաւատքի անմահութեան ճանապարհին նաեւ այս զօրաւոր հոգեկան զանգերը հնչեցնելով...

Արտեմ Սարգիսեան

Բանասիրութեան դոկտոր, պրոֆեսոր

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ
ԼԵՒՈՆ ՏԵՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆԻ ԱՄԱՆՈՐԻ ՄԱՂԹԱՆՔԸ

Սիրելի հայրենակիցներ,

Ձեռ ուզում թաքցնել, դժուար է յաւուր պատ-
շաճի բառեր գտնել ամանորեայ նախագահական
մաղթանքի համար:

Ոչ մտադիր եմ վերլուծել ստեղծուած իրավի-
ճակը, ոչ էլ քննադատութիւնից պաշտպանելու
փորձ կատարել:

Մի քանի օր առաջ խորհրդարանին ներկայացը-
րած տարեկան հաղորդմամբ ես ունեցել եմ այդ
հնարաւորութիւնը, եւ կարծում եմ, պատգամա-
ւորներն ընդհանուր առմամբ պէտք է բաւարար-
ւած լինեն տրուած բացատրութիւններով:

Յիրաւի, ծանր է մեր նորանկախ պետութեան
վիճակը. աղքատ եւ գրեթէ դատարկ են ոչ միայն
հանապազօրեայ, այլեւ նշխիսկ սօնական սեղան-
ները: Իսկ սովեւում դեռ կարող են պատահել նոր
դժուարութիւններ, աւելի ծանր օրեր: Ժիզն ու
գերլարումը դեռ երկար կը մնան մեր կեանքի
անբաժան ուղեկիցները:

Սա է կայսրութիւնների փլուզման հետեւան-
քով առաջացող պետութիւնների ճակատագիրը, որից
դեռ ոչ ոք չի կարողացել խուսափել: Ապահով ու
բարգաւաճ պետութեան ստեղծման համար տաս-
նամակներ են անհրաժեշտ: Եթէ կայ մէկը, որ ձեռ
խոստանում է այլ բան, մի հաւատացէ՛ք: Հրաշքներով
ձեռ չառ են կերակրել, բայց հրաշքները կատար-
ւում են միայն Հեթիաթներում:

Առայժմ ազգովին՝ ժողովուրդ թէ իշխանու-
թիւն, մենք լուծում ենք մէկ խնդիր՝ Խորհրդային
Միութեան աւերակների տակ մշակուց խուսափելու
խնդիրը: Եւ ամենայն հպարտութեամբ պէտք է
արձանագրենք, որ այս խնդիրը մենք յաջող ենք
լուծում, որի ակնյայտ ցուցանիշներն են Հայաս-
տանի հաւասարակշիռ արտաքին քաղաքականու-
թիւնը, իրավիճակի լիակատար կառավարելիութիւնը
եւ Հանրապետութեան ներքին կայունութիւնը: Այս
երեք հիմնական իրողութիւններից որեւէ մէկի
կորուստը յղի է շատ աւելի ծանր հետեւանքներով,
քան զների աճն ու կենսամակարդակի անկումը,
որոնք բոլոր զէպքերում ժամանակաւոր եւ չտկելի
երեւոյթներ են:

Հայաստանի յաջողութիւնն այս խնդրի լուծ-
ման հարցում ակնյայտ է դառնում մանաւանդ
բախտակից երկրների հետ համեմատութեան պարա-
զային. անժխտելի է այն փաստը, որ ներքին

ցնցումներից չկարողացան խուսափել ոչ միայն
մօտաւորապէս մեր մակարդակի վրայ գտնուող
Վրաստանը, Ադրբեջանը եւ Տաճիկիստանը, այլեւ
անգամ հօրազոյն Ռուսաստանը:

Հայաստանի այս ձեռքբերումը ոչ թէ պատահա-
կանութիւն, այլ նախ եւ առաջ ժողովրդի իմաս-
տութեան եւ պետական կառոյցների տքնաջան աշ-
խատանքի արդիւնք է: Իր անկատարութեամբ եւ
բոլոր թերացումներով հանդերձ՝ պետութեան
դերն անուրանալի է այս ձեռքբերման մէջ:

Գոհունակութեամբ նշելով այս փաստը, հա-
կանալի է՝ որ մենք պարտաւոր ենք աչքի լոյսի
պէս պահպանել եւ առաջիկայ տարում խորացնել
այս թանկ նուաճումը, քանի որ ժամանակները
դեռ չափ տուածագաւոր են, իսկ իրավիճակը՝ շա-
փոքանց տխուր:

Տօնական այս պահին ես չեմ ուզում խօսել
բնթոյցիկ հարցերի՝ արդիւնաբերութեան կայու-
նացման, դրամաշրջանառութեան կարգաւորման,
առևտրի խթանման, անօրինականութիւնների վե-
րացման, տնտեսական բարեփոխումների, աշխատա-
վարձի ինդեքսաւորման մասին: Ձեռ ուզում
խօսել ոչ թէ այդ հարցերին կարեւորութիւն
չտալու, այլ խօսակցութիւնն անխմատ համարե-
լու պատճառով, քանի որ չեն լուծուել նրանց
խոկ լուծումը պայմանաւորող շատ աւելի հիմ-
նական մի շարք խնդիրներ:

Առայժմիւր Լեւոնային Ղարաբաղի հակամարտու-
թեան կարգաւորման, աւելի ճիշդ՝ Լեւոնային
Ղարաբաղի խաղաղութեան հաստատման խնդիրն է:
Ղարաբաղի ինքնապաշտպանական բանակի ակնյայտ
յաջողութիւններով հանդերձ, պատերազմի շա-
րունակումը յղի է հայ ժողովրդի անվտանգութեանը
ու բարօրութեանը սպառնացող լուրջ տագնապներով:
Պատերազմի պատճառով Հայաստանը ենթարկուում
է ոչ միայն Ադրբեջանի եւ Թուրքիայի կողմից
իրականացուող չրջափակումներին, այլեւ միջազ-
գային, ֆինանսական կազմակերպութիւնների
բացայայտ ու քողարկուած սանկցիաներին: Այնպէս
որ, նման պայմաններում խօսել Հայաստանի
տնտեսութեան զարգացման կամ ժողովրդի կեն-
սամակարդակի բարձրացման մասին, նշանակում է

բաղուել ինքնախորհրդակցական կամ քաղաքական պեկուլյուցիայով, որ յաջողութեամբ կիրառուում ընդդիմութեան որոշ ուժերի կողմից: Քանի զեռաստեղծութեամբ չի դադարել, Հանրապետութեան նստեցութեան եւ ժողովրդի կենսամակարդակը բուէ կական րարելուում տեղի չի ունենայ, նշպխի ուժեր էլ լինեն իշխանութեան գլուխ:

Լեռնային Ղարաբաղի Հակամարտութեան Հարուում Հայաստանի իշխանութիւնների տեսակէտը եղել է շարունակում է մնալ նոյնը, խնդրի խաղաղ արգաւորում եւ փոխգիջումային լուծում: Այս կգրուեքից ելնելով, Հայաստանի եւ Լեռնային արարաղի իշխանութիւնները զրական պատասխան տուել են ԱՀՆՍ-ի Միասկի խմբի երկրներ խաղաարար ծրագրին, ինչպէս նաեւ Ռուսաստանի աշխութեան միջնորդական նախաձեռնութեանը: Ետի խաղաղութեան Հաստատման Հարցն այսօր սխում է ոչ թէ Հայկական կողմից, այլ Աղրբեանի գիրքորոշումից ու միջազգային Հանրութեան Ռուսաստանի խաղաղարար Զանքերի Համադումից: Կարող եմ տեղեկացնել, որ երկու ումունքով էլ կան որոշակի յուսադրիչ միտումներ:

Մեր առջեւ կանգնած երկրորդ Հիմնական խնդիրը Հայաստանի Հանրապետութեան սահմաարութեան ընդունումն է, որի նպատակն է մարու եւ քաղաքացու իրաւունքների օրէնսդրական րաշխատորումը, իշխանութիւնների յստակ տաանջատումը, կառավարման համակարգի անխափան արդիւնաւէտ գործունէութեան ապահովումը:

Բազմաբնոյթ առօրեայ խնդիրներով ծանրաբեուում մեր իրավիճակում առաջին Հայեացքից վաղեմիական թուացող այս խնդիրը իրականում նի նաեւ գուտ գործնական նշանակութիւն: Եւսմանադրութեան ընդունումը, անկասկած, կը ցրաթափի քաղաքական պայքարի միջնորդը եւ նարատորութիւն կը տայ մեր ժողովրդի Հոգեար եւ մտաւոր կարողութիւններն ամբողջուումը ուղղել կառուցողական, ստեղծագործ աշատանքի:

Եւ վերջապէս, մեր կեանքի բնականոն ընթացար պայմանաւորող երրորդ Հիմնական խնդիրը Հայաստանի էներգետիկ անկախութեան ապահովումն է: Երջափակման պայմաններում այս առուով աշխատանքն առայժմ ընթացել եւ ընթանում է ներգաւկիրների ներկրման այլընտրանքային ղիւնների իւրացման ուղղութեամբ: Յուսով էր, որ չուտով կը սկսուեն նաեւ Հանրապետութեան ընդերքի հետախուզական Հորատման շխատանքները: Բայց այս բնագաւառում ամենաեկրէտը եւ իրականը Հայկական աթոմակայանի

վերագործարկման հնարաւորութիւնն է: Վերագործարկման հետ կապուած նախնական աշխատանքներն արդէն տարտուած են, եւ ուրախութեամբ ուղում եմ ձեզ յայտնել, որ մասնագէտների կարծիքով, դրանք միանգամայն գոհացուցիչ են: Աթոմակայանի կողմից էլիկտրաէներգիայի արտադրութեան թողարկումը նախատեսուում է եկող տարուայ վերջում:

Այսպիսով՝ Խաղաղութիւն, Սահմանադրութիւն, Աթոմակայան. ահա Նոր Տարուայ, 1994 թուականի կարգախօսները:

ԵնորՀատոր ձեր նոր տարին:

ԼԵՒՈՆ ՏԷՐ-ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ
1993 Դեկտ. 31

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՅՐ ՀԱՅՐԵՆԻԻ - Ս. ԷՋՄԻԱՍԻՆ
ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ՀՐԱԽԵՐՈՎ

Ազգիս Վեհափառ Հայրապետ Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Հրաւերով Մայր Հայրենիք-Ս. Էջմիածին ուղևորուեցանք Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան եւ Արեւմտեան Թեմերու Առաջնորդներ՝ Գերաշնորհ Տ. Խաժակ եւ Տ. Վաչէ Արքեպիսկոպոսներու Հետ միատեղ։ Ս. Էջմիածին մեր ուղևորութեան գլխաւոր նպատակն էր մասնակցիլ Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի ընդլայնուած նիստին, որը գումարուեցաւ Երկուշաբթի, 29 Նոյեմբեր 1993-ին Վեհափառ Հայրապետի նախագահութեամբ եւ Երեքշաբթի, 30 Նոյեմբեր 1993-ին պաշտօնապէս Հանդիպելու Հայաստանի Հանրապետութեան Փոխ-Նախագահ՝ Մեծյարգ Տիար Գաղիկ Յարութիւնեանի Հետ, ի մասնաւորի քննարկելու Համար "Խղճի Ազատութեան Օրէնք"ն ու նախագահի "նախագիծ"ը։

Երկուշաբթի, 29 Նոյեմբեր 1993.-

Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի ընդլայնուած նիստ, նախագահութեամբ Վեհափառ Հայրապետի եւ մասնակցութեամբ Գերաշնորհ Տ. Վաչէ, Տ. Խաժակ, Տ. Յուսիկ, Տ. Գարեգին, Տ. Յովնան Արքեպիսկոպոսներու, Տ. Պարգեւ, Տ. Ասողիկ Եպիսկոպոսներու, Տիար Լուիճիկ Խաչատրեանի, Կրօնից Նախարար եւ Գերագոյն Խորհուրդի աշխարհական ներկայացուցիչներու, մեծարգոյ Տիարը՝ Գրիգոր Խանճեանի, Պիոն Յակոբեանի, Ռաֆայել Պապայեանի, Յակոբ Փափազեանի եւ Պարգեւ Շահպազեանի։

Ժողովի օրակարգի գլխաւոր նիւթն էր քննարկումը "Խղճի Ազատութեան Օրէնք"ի եւ նախագահի կողմէ առաջադրուած "նախագիծ"ի, եկեղեցւոյ եւ Մայր Աթոռի Հետ առնչուած։

Երեքշաբթի, 30 Նոյեմբեր 1993.-

Պաշտօնական Հանդիպում Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի, Հիւսիսային Ամերիկայի Թեմակալ երեք Առաջնորդներու եւ Հայաստանի Հանրապետութեան փոխ-Նախագահ՝ Մեծարգոյ Տիար Գաղիկ Յարութիւնեանի միջեւ։

Երեքշաբթի, 30 Նոյեմբեր 1993-ին, Վեհափառ Հայրապետի գլխաւորութեամբ եւ ընկերակցութեամբ Հիւսիսային Ամերիկայի Թեմակալ երեք Առաջնորդներու եւ Մայր Աթոռի Դիւանապետի, պաշտօնական Հանդիպում տեղի ունեցաւ Հանրապետութեան փոխ-Նախագահ Տիար Գաղիկ Յարութիւնեանի Հետ, քննարկելու Համար "Խղճի Ազատութեան Օրէնք" փաստաթուղթն ու նախագահի "նախագիծ"ը։

Հանդիպման սկզբնաւորութեան պաշտօնական խօսքով Հանգէս եկաւ Վեհափառ Հայրապետը, որ առաջին Հերթին անդրադարձաւ Երկուշաբթի, 29 Նոյեմբեր 1993-ի Գերագոյն Հոգեւոր Խորհուրդի ընդլայնուած նիստին, որու ընթացքին Հանգամանօրէն քննարկուած էին վերոյիշեալ նիւթերը։

ա.- "Խղճի Ազատութեան Օրէնք"ի վերատեսութիւնը,

բ.- Մինչ "Խղճի Ազատութեան Օրէնք"ի վերատեսութեւնը ընդունիլ նախագահի "նախագիծ"ի որդեգրումը ժամանակաւորապէս:

Վեհափառ Հայրապետի խօսքէն յետոյ Հանդէս եկաւ փոխ նախագահը, որը ներկայացուց նախագահի կողմէ պատրաստուած "նախագիծ"ի նոր տարբերակը, որուն մէջ առաջադրուած կային որոշակի փոփոխութիւններ: Փոխ-Նախագահը շեշտեց, որ սոյն փաստաթուղթին զուգահեռ անհրաժեշտ է եկեղեցւոյ աջխոյժ գործունէութիւնը:

Հանդիպման ընթացքին Հանդէս եկան նաեւ Թեմակալ Առաջնորդներ՝ Գերաշնորհ Տ. Վաչէ, Տ. Խաժակ եւ Տ. Յովնան Արքեպիսկոպոսները, որոնք եւս Հանգամանօրէն ներկայացուցին իրենց մտահոգութիւնները Հայաստանի մէջ այլ յարանուանական ու աղանդաւորական շարժմանց առնչութեամբ: Իր Հերթին, փոխ-նախագահը եւս անդրադառնալով վերոյիշեալ մտահոգութիւններուն, չափազանց կարեւոր գտաւ Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին Հովանաւորելու պարտականութիւնը՝ ապահովելու Համար Հայ ժողովուրդի ոգեկան եւ ստեղծագործական կեանքի միութիւնը, ընդ Հովանեաւ Ս. Էջմիածնի:

Հանդիպմանը ընթացքին Հայրապետութեան փոխ-նախագահը ի մասնաւորի անդրադարձաւ Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ 1700 Ամեակի Տօնակատարութեանց եւ յառաջիկային կատարուելիք ճեռնարկումներուն: Այստեղ Վեհափառ Հայրապետը տեղեկացուց այն մասին, որ յառաջիկայ գարնան Ս. Էջմիածնի մէջ պիտի գումարուի խորհրդակցական ժողով Հայց. Առաք. Եկեղեցւոյ նուիրապետական Աթոռներու գլուխներու միջեւ քննարկելու Համար 1700 Ամեակի ծրագիրը:

Հանդիպման ընթացքին փոխ-նախագահը Հանգամանօրէն անդրադարձաւ Զմեռ 1994 թուականի ծրագրին, որուն մէջ Վեհափառ Հայրապետի եւ Թեմակալ Առաջնորդներու ներգրումը Հանդիսացած էր զգալի:

Վեհափառ Հայրապետի գլխաւորած ջրախումբի եւ փոխ-Նախագահի միջեւ Հանդիպումը անցաւ չափազանց սիրալիր եւ արդիւնաւոր: Սոյն պաշտօնական Հանդիպումը սփռուեցաւ Երեւանի լրատուական Հաղորդումներով:

Հայրենիք այցելութեան պատեւ առիթէն օգտուելով ունեցանք նաեւ Հետեւեալ միջոցառումները.

Կիրակի, 28 Նոյեմբեր 1993-ին, Ս. եւ Անմահ պատարագ մատուցեցինք Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ եւ քարոզեցինք Հետեւեալ բնաբանով. "Ով իր անձի Համար գանձ կը Հաւաքէ, Աստուծով չի Հարստանայ": Նոյն օրը կէսօրէ յետոյ այցելեցինք Արարատի շրջան, ուր Հանդիպում ունեցանք Խոր Վիրապի Եկեղեցասէր Երիտասարդացի Վարչութեան անդամներու Հետ, որոնց Հետ միատեղ կարելի էր եղած կազմակերպել Ամառ 1993 թուականի CYMA-ի առաջին ծրագիրը: Սոյն վարչութեան Հետ միատեղ քննարկեցինք Հիմնականին մէջ երկու Հարցեր.

ա.- Ամառ 1994 թուականի CYMA-ի ծրագիրը

բ.- Զոհուած Ազատամարտիկներու 157 երասխաներու որդեգրման ծրագիրը մեր թեմի կողմանէ:

Այստեղ կ'ուզենք յայտնել, որ Արարատի շրջան մեկնեցանք Հակառակ եղանակի աննպաստ պայմաններուն: Իսկ Երիտասարդացի անդամները երթեկեկութեան միջոցներ չունենալով, ոմանք մինչեւ երկու ժամ ճիւղներու մէջէն քայլելով եկած էին շրջանի գիւղերէն, մասնակցելու Համար Հանդիպմանը:

Երկուշաբթի, 29 Նոյեմբեր 1993-ի երեկոյեան, Վաչէ Սրբազանի Հետ միասնել իրոյթ ունեցանք Հեռուստատեսութեամբ, յատկապէս անդարդառնալով մեր ուղեւորութեան նպատակին եւ թեմական ծրագրումներուն, որոնք առնչուած են Մայր երկրին:

Ձորեքշաբթի, 01 Դեկտեմբեր 1993-ին, լման առաւօտը յատկացուցինք երկար Հարցազրոյցի մը, զորոք պարբերաբար պիտի Հրապարակուի Երեւանի գլխաւոր թերթներու ու ռատիոյով: Հարցազրոյցի գլխաւոր նիւթն էր. ԳանատաՀայոց Թեմը եւ Հայրենի ծրագրերը:

Մայր Աթոռ գտնուած միջոցին, պատե՛հ առիթէն օգտուելով կազմակերպեցինք նաեւ Հանդիպում Հայաստանի Թեմակալ Առաջնորդներու Հետ: Սոյն Հանդիպմանը ներկայ էին Հայրապետական Արարատեան Թեմի Առաջնորդական Փոխանորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Գաբրիէլ Արքեպս. Ներսիսեան, Գուգարաց Թեմի Առաջնորդ՝ Գերաշնորհ Տ. Արսէն Արքեպս. Պէրպէրեան, Սիւնեաց Թեմի Առաջնորդական տեղապա՛հ՝ Հոգեշնորհ Տ. Աբրահամ Վրդ. Մկրտչեան եւ Շիրակի Թեմի Փոխ-Առաջնորդ՝ Հոգեշնորհ Տ. Սեպուհ Վրդ. Զուլճեան: Հանդիպմանը կը մասնակցէին Հիւսիսային Ամերիկայի թեմակալ երեք Առաջնորդները: Քննարկուեցաւ Հիմնապկանին մէջ մէկ գլխաւոր նիւթ, որն էր, Հաստատել քոյր ծուխերու դրոյթ արտաշխարհի եւ Հայաստանէն ներս գտնուող ծուխերուն միջեւ: Սոյն ծրագիրը պիտի մշակուի եւ յառաքիկային առաջնահերթօրէն գործընթացի մէջ դրուի:

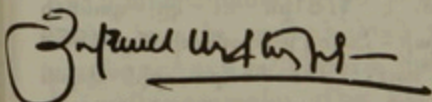
Մեր այցելութեանը ընթացքին Հանդիպում ունեցանք նաեւ Շիրակի Թեմի Փոխ-Առաջնորդ՝ Հոգեշնորհ Տ. Սեպուհ Վրդ. Զուլճեանի Հետ, որուն փոխանցեցինք Սնողազուրկ Երախաներուն տրամադրելի նիւթական միջոցներ եւ այլք եւ փոխադարձաբար ստացանք նիւթա-բարոյական տեղեկագիր կատարուող աշխատանքի մասին: Մեր այցելութիւնը Շիրակի Թեմ եւ Կումայրի դարձաւ անհնար եղանակի աննպաստ պայմաններու բերումով: Այս իսկ պատճառով անկարելի դարձաւ նաեւ մեր այցելութիւնը Արթիկ, տեղւոյն վրայ քննելու Համար աշխատանաց ընթացքը: Փոխարէնը սակայն, մեզի Հանդիպեցաւ Արթիկի Բուժարանի շինարարական աշխատանաց վերահսկող եւ Առաջնորդարանի պատասխանատու՝ Տիար Ալիք Պօղոսեանը, ի որ իր Հերթին մեզի ներկայացուց զրաւոր տեղեկագիր եւ վստահեցուց շինարարական աշխատանաց աւարտը Մայիսի աւարտին:

Հայաստան մեր ուղեւորութեան ընթացքին մեզի Հետ տարինք մեծ քանակութեամբ նուէրներ՝ ստացուած Մեծայարգ Տնարք Թագ Ամիրեանի եւ Արա Մարգարեանի կողմէն, որոնց կը յայտնենք մեր շնորհակալիքը: Նուէրներ պատրաստած էին նաեւ Թորոնթոյի եւ Մոնրէալի Ս. Էջմիածնի Մայրերու զոյգ Համախմբումները: Մեր երախտիքը նաեւ ազնիւ ու նուիրեալ մայրերուն:

Հայրենիք մեր այցելութիւնը անգամ մը եւս մեր մէջ նորոգեց ծառայութեան ոգին: Համատարած ճիւղի տակ թաղուած Հայաստանը ծանր ճմեռ մը կ'անցնէ: Անհաւատալի, բայց իրաւ, մեր ժողովուրդը կը տոկայ եւ կը պայքարի ծանր իրողութեանց առջեւ: Գրեթէ ամբողջ Հայաստանը զուրկ է ջեռուցումէ,

եկեկտրականություն, բնական կազմ, բաւարար սնունդէ: Բնական է, այս բոլորը Հետեւանքն են շրջափակումի: Բարեբախտութիւն է, որ երեքշաբթի, 30 Նոյեմբերին Հայաստան մուտք գործեց մազուլի առաջին բեռնատարը եւ անոր անընդհատ մատակարարումով, կարելի պիտի դառնայ գէթ մասնակիօրէն կարիքներու ապահովումը: Կենքի պայմաններու անտանելիութեան Հետեւանքով կ'ըսուի, որ շուրջ մէկ միլիոն Հայեր ժամանակաւորապէս զաղթած են Ռուսաստան եւ կամ նախկին Սովետական երկիրներ: Տակաւին չենք ուզեր անդրադառնալ արարզընթացօրէն քայքայուող տնտեսութեան, որպէս Հետեւանք ելեքրուծի բացակայութեան: Կը Հաւատանք, սակայն, որ ծանր պայմաններուն մէջ ապրող ժողովուրդի մը կենսքը Հրաշքի Համազօր երեւոյթ է: Կ'աղօթենք առ Աստուած, որ 1994 տարին եւ զալիք ժամանակները դարձնէ օրհնաբեր Հայրենի մեր ժողովուրդի Համար եւ արտաշխարհի Հայութեան Համար: Կ'աղօթենք Հայրենի ղեկավարութեան Համար եւ մեր Մայր Ս. Եկեղեցւոյ անսասանութեան Համար, որոնք այս օրերուն յատկապէս պէտք ունին բոլորիս յատուկ ուշադրութեանը: Գոհունակ ենք սրտով, որ պետութիւն եւ եկեղեցի յարաբերութիւնները սերտ են եւ Համախորհուրդ, ի մասնաւորի ուրախ ենք Հասաւորելու, որ Հայրենի պետութիւնը կը Հանդիսանայ Հովանաւորողը Հայաստանեայց Առաքելական մեր Մայր Ս. Եկեղեցւոյ, որուն Հզօրացումը էական է, քանզի Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին Հայ ռզուամենէն Հարազատ, ամենէն ճշմարիտ եւ ամենէն իրական արտայայտութիւնն է եղած: Ա.Հաւատիկ այս տեսիլքով կ'ուզենք տէր կանգնիլ մեր պապերու Հաւատքի օջախին, եւ զայն դարձնել նոր ժամանակներու մուրը՝ Յիսուսի Սնունդին:

Մ'նամք Ա.ղօթարար՝

Յովնան Արքեպս. Տէրտէրեան
Առաջնորդ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ԹԱՆԿԱՐԺԷՔ ՆՈՒԷՐ ՆԻՒ ԵՈՐՔԻ
ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻՆ

Նիւ Եորքի Արեւելեան Թեմի առաջնորդարանը վերջերս ստացաւ երկու թանկարժէք նուէրներ, մին՝ պատմական մետաքսէ գորգ մը եւ միւսը հագուագիւտ կոպլէն պատի գորգ մը, որոնք ներկայիս կը ցուցադրուին Առաջնորդարանին մէջ: Մետաքսէ թանկարժէք գորգը բանուած է 1913ին Պերն Ապանեանի մեծ հօրը կողմէ: Պերն Ապանեան այսօր սեփականատէրն է հնագիտական արեւելեան գորգերու ընկերակցութեան մը, ուր 2000 աշխատատեղեր կը պաշտօնավարեն: Ապանեան ծնած է Պուրթէ, եւ ԱՄՆ գաղթած է 1962ին, իր ծնողներուն՝ Ազնիւ եւ Հրանդ Ապանեանին հետ: Ընտանիքը Կեսարիայէն գաղթած էր երկրէն ու Պուկարիոյ վրայով անցած էր Ռումանիա:

«Այս թանկագին գորգը միակ արժէքաւոր իրերէն է, գոր ծնողքս կրցան միասին առնել, երբ ԱՄՆ գաղթեցին», ըսաւ Ապանեանը, երբ կը տեսակցէր Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեանին հետ: Մետաքսէ գորգին վրայ կարելի է տեսնել հայկական գիրքը եւ Ս. Մարկոսի Աւետարանէն տեսարան մը, որ կը ներկայացնէ Վերջին Ընթրիքը:

Երկրորդ նուէրը՝ կոպլէն քուրդէ ասեղնագործական գորգ մը, ստեղծագործութիւնն է ռուս եւ հրեայ ծնողներէ ծնունդ առած արուեստագիտուհիի մը, որ Երեւանի մէջ ամուսնացած էր հայու մը հետ: Վալերիա Մրավեան-Մենտելսզոն յիշեալ կոպլէնը, կոչուած «Տառապանք եւ անմահութիւն», ասեղնագործած է ի յիշատակ 1988ի երկրաշարժին: Արուեստագիտուհին վեց ամիս աշխատած է այս ձեռագործին վրայ: «Խորապէս ցնցուած էի երկրաշարժի աւերը տեսնելով», ըսաւ Մրավեան, որուն ամենամօտիկ քարեկամը Հայաստանի մէջ իր ընտանիքէն 35 անդամներ կորսնցուցած է երկրաշարժին ընթացքին: Իր ամուսինը՝ Մայիլ Մրավեան սեփականատէրն է Իսրայէլի մէջ Սթուտիօ Վալերի անուան աշխատանոցի մը, ուր կը վաճառուին գծագրութիւններ:

ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ
ՊԱՏՈՒԻՐԱԿԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

Գերշ. Տ. Աղան Արքեպս. Պալիօգեան, որպէս Հայրապետական Պատուիրակ Ծայրագոյն Արեւելի, Բշ. 22 Նոյ. 1993ին Սիտնիէն ճամբայ ելաւ դէպի Հնդկաստան, ուր հասաւ Նոյ. 24ին:

Սրբազան Հայրը ճամբու ընթացքին գիշերեց Սինկարուր, ուր առիթը ունեցաւ հեռախօսով կապ հաստատելու տեղոյն հայերուն հետ:

Սինկարուրի Հայոց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին, կառուցուած է 1835ին ու քաղաքի ամենահին քրիստոնէական տաճարն է:

Յաջորդ օրը ճամբան շարունակեց դէպի Տաֆա-Պանկլատշ, ուր դիմաւորուեցաւ տեղոյն հայերու կողմէ: Նոյն երեկոյեան Ս. Պատարագ մատուցեց ու քարոզեց Հայոց Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ մէջ: Ս. Պատարագին իր մասնակցութիւնը քերաւ տեղոյն Անկիլիքան եկեղեցւոյ Առաջնորդ Սրբազանը: Ս. Պատարագին ներկայ էին ուրիշ հայեր ու քաղաքի օտար քրիստոնեաներ:

Տաֆայի Հայոց Ս. Յարութիւն եկեղեցին կառուցուած է 1781ին ու կը գտնուի Արմանիթուլի - Հայոց թաղամասի մէջ: 1958 թուականէն ետք, 1993 Փետրուարին Աղան Սրբազան երեք մկրտութիւն կատարեց այս եկեղեցւոյ մէջ: 35 տարուայ ընդմիջումէ յետոյ, երեք հայորդիներ մկրտուեցան Տաֆայի Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ Ս. Աւագանին մէջ:

Յաջորդ օրը, ընկերակցութեամբ Տաֆայի եկեղեցւոյ հոգատար Տիար Միքայէլ Մարթինի, Սրբազան Հայրը ուղեւորեցաւ դէպի Կալկաթա-Հնդկաստան, ուր դիմաւորուեցաւ տեղոյն հովիւ Սահակ Քինյ. Սահակեանի, եկեղեցւոյ վարչութեան անդամներու եւ Մարդասիրաց ճեմարանի աշակերտութեան կողմէ:

Կիրակի, 28 Նոյեմբերին Կալկաթայի Նազարէթայ Հայոց եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուցեց Սրբազան Հայրը, ու ՀԱՅՐ ՄԵՐԻ պահուն հայերէն ու անգլերէն լեզուներով ընթերցեց Վեհափառ Հայրապետի Սրբատառ Կոնդակը, ԱԶԴԱՐԱՐ պարբերականի

տպագրութեան 200 ամեակին առիթով, տպուած Մատրաս Հոկտեմբեր 1794ին: Ս. Պատարագին ներկայ էր Հնդկաստանի մէջ Նոր Զելանտայի Դեսպան Մեծայարգ Տիար Նիեոլաս Պրիտն - Հայ Մօր գաւակ -:

Սրբազան Հայրը Կալկաթա իր կեցութեան օրերուն զբաղեցաւ գաղութի ու Մարդասիրաց նեմարանի հարցերով:

Նոյեմբեր 29-ին եկեղեցւոյ Վարչութեան անդամներով այցելութիւն մը տուաւ Տիւր Սթէյքսմըն անգլիատառ թերթին, ու կէս միլիոն րուպի - շուրջ 20 հազար Ամերիկեան տոլար - նուիրեցին Հնդկաստանի մէջ տեղի ունեցած երկրաշարժի առիթով: Այս նուիրատուութիւնը լաւ անդրադարձ ունեցաւ Պետական ու ժողովրդական շրջանակներու մէջ:

Սրբազան Հայրը հանդիպում ունեցաւ եկեղեցւոյ Վարչութեան, ձեմարանի հոգեբարձուներու, ուսուցչական կազմի եւ

աշակերտութեան հետ: Փոխանակուեցան կարծիքներ ու կազմուեցան ծրագիրներ ձեմարանի աշակերտութեան թիւը աւելցնելու ու պայմանները բարելաւելու համար: Մարդասիրաց նեմարանը հիմնուած է 1821ին ու այսօր ունի շուրջ 70 երկսեռ աշակերտներ: Վերջին երկու տարիներու ընթացքին աշակերտներ կու գան Հայաստանէն:

Դեկտեմբեր 1ին Թեկերաֆ անգլիատառ թերթի թղթակիցը երկու ժամուայ հարցազրոյց մը ունեցաւ Ադան Սրբազանի հետ: Հայութիւնը եւ Կալկաթահայութիւնը կորիզը կը կազմէին հարցազրոյցին:

Սրբազան Հայրը իր առաքելութեան աւարտին Դեկտեմբեր 3ին հրաժեշտ առնելով Կալկաթայէն, Սիտնի հասաւ Դեկտեմբեր 4ի առաւօտուն:

ԴԻԻԱՆ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ԱՐԵՒԵԼԷԹԻ
ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԴԱԿՈՒԹԵԱՆ

ԳԵՈՐԳ ԵՒ ՍԻՐՎԱՐԴ ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ ԿԸ ՊԱՏՈՒՈՒԻՆ ԱՐԵՒԵԼԷԱՆ ԹԵՄԻ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻՆ ԿՈՂՄԷ

Համրածամօթ ճարտարագէտ Գեորգ Յովնանեան չորրորդ ամերիկահայն է որ կ'արժանանայ էլիս Այլըմտի Պատուոյ Շքանշանին: Այս առթիւ, իմչպէս Ոսեւ հայ եւ ամերիկեան շրջանակներու մէջ իրենց կատարած բազմաթիւ բարեգործութիւններուն համար, Ամերիկայի Հայոց Արեւելեան Թեմի Առաջնորդարանը շքեղ ճաշկերոյթով մը մեծարեց Գեորգ եւ Սիրվարդ Յովնանեանները: Զաշկերոյթը տեղի ունեցաւ Շաբաթ Դեկտեմբեր 4, 1993, երեկոյեան ժամը 7.00-ին Առաջնորդարանի Հայկ եւ Ալիս Գալուսեան հանդիսասրահին մէջ՝ մախազահութեամբ թեմակալ Առաջնորդ Գեորգ Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեանի:

Ներկայ էին Յովնանեան բազմաճաշակ ընտանիքէն շատեր. ներառեալ Հրայր եւ Վահագն Յովնանեան եղբայրները, Տիտո Գրիգորեան եւ Անահիտ Միսիրեան խորերը իրենց ընտանիքներով (Յովնանեան ուրիշ եղբայր մը՝ Ժիրայր, կը բացակայէր քաղաքէն): Ներկայ էին նաեւ Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան մնայուն ներկայացուցիչ Ալեքսանդր Արզումանեան, ամուսնացեալ Սիրվարդ Արմէն Պալապուրթեան, Ներկայացուցչութեան առաջին քարտուղար Տոքթ. Մովսէս Արեւեան, Իսկ ամերիկեան կառավարութեան պաշտօնատարներէն ներկայ էին Նիւ Ճըրքիի Օրէնսդրական Ժողովի խօսմակ Կարապետ «Զագ» Հայրապեան եւ Նիւ Ճըրքիի ծերակուտական Ֆրէմ Բալուն: Ամերիկահայ զանազան կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներու մէջ ուշադրութիւն կը գրաւէին Հայ Եկեղեցւոյ Հիմնադրամի ատենապետ Սուրէն Յէսնեան, Հայկական Համագումարի Տնօրէն Խորեհուրդի ատենապետ Միքայէլ Յարութիւնեան, Հ. Բ. Ը. Միութեան ընդհանուր տնօրէն Լուիզ Սիմոն եւ Ղարաբաղի Օգնութեան Հիմնադրամի ատենապետ Անդրանիկ Ռուպեան:

Մեծարանգափի հաւաքոյթը սկիզբ առաւ շֆեդ ընդունելութեամբ մը. մերկայ էին աւելի քան երեք Լարիւր քարեկամներ եւ հիւրեր, ճաշկերպոյթը տեղի ունեցաւ Առաջնորդարանի Հայկ եւ Ալիս Գալուֆման համդիսաստրանի մէջ, Մեծ խմամբով պատրաստուած յայտագիրին քացումը կատարուեցաւ ամերիկեան եւ հայկական ազգային քայքայներով՝ երգում Մարօ Փարթամեանի կողմէ, որուն դաշնամուրով կ'ընկերակցէր Լուսի Տապաղեան, Գերշ. Տ. Բարգէն Նպս. Վարժապետեանի քացման աղօթքէն ետք՝ Թեմական Խորհուրդի ատենապետ դատաւոր Վիմսընթ կիւրահեան քաժակ առաջարկեց Տէր եւ Տիկին Յովնանեաններու կեանքը, իսկ Կազմակերպիչ Յամմախումսի գոյգ ատենապետներէն Ռոգ Մեքենեան քարի գալուստ մաղթեց մերկաներուն, իսկ Ճորն Մեքենեան մերկայացուց օրուան համդիսավարը՝ Նիւ Ճըրգիի Օրէնսդրական Ժողովի խօսնակ Կարապետ «Չագ» Հայթայեան՝ որպէս Նիւ Ճըրգիի ծերակուտական (արդարեւ ան ծերակուտական ըմտրութեան քեկմածու է),

Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահի Պատգամը

Միացեալ Ազգերու կազմակերպութեան մօտ Հայաստանի Հանրապետութեան մնայուն մերկայացուցիչ Ալեքսանդր Արզումանեան իր յարգանքը ընծայեց Տէր եւ Տիկին Յովնանեաններուն, որոնք Նիւ Նորթ քաղաքի մէջ շէնք մը գնեցին, մորոգեցին ու մուրեցին Հայաստանի Ներկայացուցչութեան, Հայաստանի Հանրապետութեան Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեանի յղած շնորհաւորական պատգամը կարդացուեցաւ դեսպան Ալեքսանդր Արզումանեանի կողմէ. «Ամերիկահայ գաղութի զարգացման ու քարգաւանման մպաստելով հանդերձ, ձեր ջանքերը ուղղեցիք Հայաստանի օգնելու ազնիւ մպատակին, Մասնաւորաբար 1988-ի Հայաստանի աւերիչ երկրաշարժէն ետք, Մայր Հայրենիքի հանդէպ ձեր սնուցած անհում սէրն ու հիացումը արտայայտութիւն ստացան իրենց բանակով եւ խորով. Ստեփանաւան քաղաքի մէջ կառուցուած մոր քաղը շօշափելի ապացոյցներէն մէկն է, որ կը խորհրդանշէ միութիւնը արտասահմանի հայութեան՝ հայրենի երկրի դժուարին ժամանակներու ընթացքին, Մենք քարճորթն կը գնահատենք ման ձեր գործունէութիւնը որպէս ատենապետ Առաջնորդարանի Հայաստանի Օգնութեան Ֆոնտի, երբ դուք մեծ աշխատանք կատարեցիք Հայաստան դրկելու զանազան տեսակի օժանդակութիւններ, Դուք միշտ յօժարութիւն ցուցաբերած էք արտակարգ եռանդով քազմապիսի օգնութիւններ ընձեռելու հայրենի պետութեան գորացման համար», Իր խոր երախտագիտութիւնը յայտնելով Հայաստանի դեսպանատան շէնքի մուրման առթիւ, Նախագահ Լեւոն Տէր Պետրոսեան կը շնշտէր «անոր կարեւոր ըշանակութիւնը վկայութիւնն է Հայաստանի մորանկախ Հանրապետութեան կողմէ առնուած հաստատ քայլերուն մասին եւ իր յատուկ տղը կը գրաւէ միջազգային գետնի վրայ»:

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի մերկայացուցիչ Գերշ. Տ. Ներսէս Արք. Պոզապայեան կարդաց Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամեմայն Հայոց Հայրապետի սրբատառ Կոնդակը, որ կը դրուատէր Յովնանեաններու քարեմասնութիւնները «որպէս առատաճեռն քարերարներ մեր Ս. Նկեղեցւոյ եւ ազգին», եւ անոնց «քազմաքիւ քարեգործութիւնները, մերառեալ եկեղեցւոյ մը կառուցումը», «Մենք մեծապէս երնուեցանք տեղեկանալով որ վերջերս Տիար Գէորգ Յովնանեան պարգեւատրուած է էլիս Այլընտի պատուոյ շքանշանով, որ մեծ հպարտութիւն կը պատճառէ Մեզի, ամերիկահայ գաղութին եւ մեր ամբողջ ազգին»:

Հայաստանի Օգոստոսյան Ֆոնտի փոխ ատենապետ՝ Բժշկապետ Էտկեր Թովսեփեան զգացումով խօսեցաւ Գէորգ Թովմանեանի հետ կապուած իր յուշերուն մասին՝ երբ Հայաստանի «Արմենիա» պանդոկին մէջ մոյմ սեմեակը բաժնած էին, Ան մատնանշեց Թովմանեանի ցուցաբերած դեկավարի յատկութիւնները: «Ամոր հետ աշխատիլը մեծ հաճոյք է: Ան կը մարմնացնէ ամերիկեան եւ հայկական լաւագոյն քարեմասնութիւնները»:

Հայ համայնքի երէց ազգային գործիչ եւ էլիս Այլընտի պատուոյ շքանշանակիր Սուրէն Ֆեսեան զուարթամտութեան պատիւ ըրաւ՝ պաշտօնապէս Գէորգ Թովմանեանի մերկայացնելով շքանշանը: Ազգային Փոքրամասնութեան Միացեալ Կազմակերպութիւններու Խորհուրդի ատենապետ Ուիլեյմ Տէմիս Ֆուկէյգի, որ ամսամբ պիտի մերկայացնէր շքանշանը, անհանգստութեան պատճառաւ չկարողացաւ համդիսութեան մերկայ գտնուիլ: Կամֆէ անկախ պատմաբաններով կը բացակայէր նաեւ էլիս Այլընտի պատուոյ շքանշանակիր Ալեք Մանուկեան, որ Սուրէն Ֆեսեանի հետ պատուոյ ատենապետներն էին մեծարամքի այս համդիսութեան:

Արա Թովմանեան, որ մերկայիս մախագահն է Գէորգ Թովմանեան Լճկերութեան, քնորոշեց իր հայրը որպէս «Յշմարիտ կառուցող մը՝ շէմֆերու քարի անունի եւ ըմտամիփի»: «Ան ամենէն երջանիկ անձն է երբ կառուցելու գործիմ լծուած է: Ունի մանուկի խանդավառութիւնը, սէրն ու տնչամբը: Ան անհաւատալի տեսիլի տէր անձ մըն է՝ որ յստակօրէն կը տեսնէ ապագան: Հոս կը կայանայ իր յաջողութեան գաղտնիքը», ըսաւ ան արդար հպարտութեամբ եւ շնչեց իր մօր կատարած կարեւոր դերը՝ բնմին հտին: Ան յիշեց իր հօր խօսքն թէ իր կեանքին լաւագոյն որոշումը եղած է իր տիկնոջ հետ ամուսնութիւնը:

Խօսելով մերկայ գտնուող չորս փոքրերուն (Սոսի, Եսքեր, Լուսի, Նատիա) անունով, Արա Թովմանեան զգացուած կերպով ըսաւ իր ծնողներուն. «Դուք պարզեւած էք մեզի քազմաթիւ բաներ, սակայն ամենէն աւելի սէր եւ պատեհութիւն: Մենք դարձեալ, առանց վայրկեան միակ մտածելու, ձեզ պիտի ընտրէինք որպէս մեր ծնողները: Մենք շատ հպարտ ենք ձեզմով եւ շատ կը սիրենք ձեզ»: Ներկաները յոտնկայս ծափահարեցին:

«Գէորգ Թովմանեան լաւագոյն օրինակը կը ծառայէ ամերիկեան երագին» քաւերով սկսաւ իր խօսքը Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաթակ Արք. Պարսամեան: Ան անդրադառնալով Գէորգ եւ Սիրվարդ Թովմանեաններու քարեգործութիւններուն ըսաւ. «Ամռնէ միասնաբար դրական ազդեցութիւն գործեցին ամեն դասակարգի պատկանող քազմաթիւ անձերու կեանքին վրայ եւ անոնց քարի գործերը հասան Ամերիկայի ափերէն անդին՝ միմեծի իրենց ժառանգութեան աղբիւրը՝ Հայաստան»:

Սրբազան Հայրը Թովմանեան ամուրը քաղդատեց միջին դարերու ազնուական ըմտամիփներու հետ՝ ծանօթ «իշխան» անունով. մինչ անոնք այժմ մեկնած են այս աշխարհէն՝ սակայն անոնց ազնիւ ոգին կենդանի է եւ կ'անի Գէորգ եւ Սիրվարդ Թովմանեաններու հոգիներուն մէջ: Անոնց վայելած քարի համբաւին համար է որ Ամենայն Հայոց Սրբազնագոյն Կաթողիկոս Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Առաջին Գէորգ Թովմանեանի առաջարկեց կենեան պատուաբեր պարտականութիւնը 1991-ի Սրբալոյս Միտոնի օրհնութեան՝ ազատ ու անկախ Հայաստանի հողին վրայ: Անոնք քարի օրինակ պիտի ծառայեն ապագայ սերունդներուն՝ որոնք հիացումով պիտի մային անոնց եւ պիտի մերշնչուին անոնց իրագործումներով: «Թովմանեանները օրինակ կը ծառայեն ըսելու

քույրիմ թէ մարդիկ կրնան յաջողութիւններ իրականացնել առանց մոռնալու իրենց պարտականութիւնը հանդէպ Աստուծոյ եւ ազգային ժառանգութեան ու պատկանելիութեան», եզրակացուց Առաջնորդ Սրբազան Հայրը:

Ներկաներու ուրախ քացագանչութիւններում ներքեւ՝ Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեան՝ որպէս յուշանուէր Տէր եւ Տիկին Գէորգ եւ Սիրվարդ Յովնանեաններու յանձնեց Ս. Վարդան Մայր Տաճարի խորաքանդակը: Ապա, Գէորգ Յովնանեան իր տիկնոջ հետ քեմ քարճրացաւ՝ մինչ հանդիսականները քուռ կերպով կը ծափահարէին:

«Մեծ քարեգործութիւններ կատարեցիմք արտայայտելու համար մեր սերն ու քարիկամեցողութիւնը», ըսաւ մեծարեալը խոնարհաբար: «Մեծ Թանաչում չէինք փնտռել: Ձեր ներկայութիւնը խորապէս գնահատելի կը գտնենք: Կեանքի մեծագոյն հանդիմանքէն մէկը կը կայանայ ոչ միայն ստանալու այլեւ տալու մէջ»:

Ակնարկելով էլիս Այլըմտի շէնքանին արժանանալու պատիւին, Գէորգ Յովնանեան յատկանշական համարեց զայն՝ որովհետեւ տուչութիւնը կը գուցադիպէր իր ծննդեան 70-րդ տարեդարձի օրուն, Մայիս 10, 1993:

«Ամերիկան եիսնալի երկիր մըն է մեծ պատեհութիւններով: Համար ըլլալը պայման մը չէ յաջողելու համար: Մեծ պէտք է շատ աշխատինք եւ պարկեշտ ըլլանք մեր անձին մկտմամբ: Երբ պարկեշտ ենք մեզի հանդէպ, պարկեշտ կ'ըլլանք ման ուրիշներու հանդէպ: Ես խորապէս զգացուած եմ ձեր ցուցաբերած սերն եւ գնահատմէն, եւ երբեք պիտի չմոռնամ այս պահը»:

Մեկնող քաղմութիւնը իր հետ տարաւ հաւաքոյթին խորհուրդն ու պատգամը:

ԴԻԻԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄՄԱԿԱՆՔ

Շր. 2 Հոկտ.– Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերին մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Կիր. 3 Հոկտ.– Բարեկենդան Վարագայ Ս. Խաչի Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Յուսիկ Նպս. Պաղտասեան: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աւետիս Արդ. Իփրաճեան:

Ուր. 8 Հոկտ.– Նորընծայ Տ. Գալուստ Անդրանիկ Քահանայ Դարբինեան իր Անդրանիկ Ս. Պատարագը մատուց ի Ս. Գլխադիր: Աղընթեր ունեւնալով իր ուսուցիչը Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

– Ս. Գեորգի մախատումակը պաշտուեցաւ Դպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Նպս. Դարիպեան:

Շր. 9 Հոկտ.– Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Դպտոց Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Նպս. Դարիպեան: Պատարագեց եւ քարոզեց Հոգշ. Տ. Անուշահան Մ. Վրդ. Ջոզանեան: Արարողութեան աւարտին, Միաբանութիւնը պատուասիրուեցաւ Դպտոց Վանքի Հոգեշնորհ Տեսչին:

– Կէսօրէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառով» մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու մախատումակը մեր վերնամատարան մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղիներու այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 10 Հոկտ.– Տօն Վարագայ Սրբոյ Խաչին: Գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարան մէջ: հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Կիրոն Նպս. Գաբրիէան: Կարճ դադարէ մը ետք, տեղի ունեցաւ երկրորդ մուտքը Ամեն. Սրբ. Պատրիարք Հօր գլխաւորութեամբ: Գերշ. Տ. Կիրոն Նպս. Գաբրիէան, մատուց օրուան հանդիսաւոր Սուրբ Պատարագը Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ եւ քարոզեց: Ապա կատարուեցաւ Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր մախագահութեամբ, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի Տ. Տ. Վազգէն Ա.ի օծման 38րդ տարեդարձի առթիւ, «Հայրապետական Մաղթամիջ»:

Շր. 16 Հոկտ.– 72 Աշակերտացն Քրիստոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին

մերքին զաւիթը, Ս. Գեորգայ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան:

Կիր. 17 Հոկտ.– Այսօր տեղի ունեցաւ Ռեմիէի Ս. Գեորգայ վանքի տարեկան ուխտագնացութիւնը: Երուսաղէմէն, Նափայէն եւ Հայֆայէն եկած եւ մատուոյ իր շրջակայ զաւիթովը լեցուցած հոծ քաղմութեան մը ներկայութեան պատարագեց Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան: Հանդիսապետն էր լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, քարոզեց եւ ապա մախագահեց Հոգեհանգստեան եւ Մատաղօրհմէի արարողութեան:

– Նոյն օրը Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Խորանին աջակողմը գտնուող Ս. Յովհաննէս Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բագրատ Արդ. Պուրնէֆեան:

Ուր. 22 Հոկտ.– Թարգմանչաց հանդիսաւոր մախատումակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Շր. 23 Հոկտ.– Ս. Թարգմանչաց Վարդապետացն մերոց (Տօն Ազգային եւ Եկեղեցական): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ հանդիսաւոր Ս. Պատարագ մատուց եւ քարոզեց Ս. Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Կիրոն Նպս. Գաբրիէան: Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը մախագահեց ազգիս եւ Ս. Աթոռոյս մեծ քարերար Գալուստ Կիւլպէնկեանի տիկնոջ եւ ծնողաց հոգիներուն համար կատարուած Հանգստեան պաշտամունքին:

Կիր. 24 Հոկտ.– Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Յուսիկ Նպս. Պաղտասեան: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Շր. 30 Հոկտ.– Ս. Զորից Աւետարանչացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան քակին վրայ քացուող Ս. Յովհաննէս Աւետարանչի մատարան մէջ: Հանդիսապետն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

Կիր. 31 Հոկտ.– Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Աւագ Սեղանին կից գտնուող Յովհաննէս-Կարապետի Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Բշ. 1 Հոկտ.– Ս. Յովսէփայ Աստուածածնին:

Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանիի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի Գերեզմանին վրայ: Հանդիսապետն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան: Ժամարարն էր ըստ սովորութեան, Տաճարին Տետուը՝ Հոգշ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալայեան:

Շր. 6 Նոյ.— Երկրտասան Վարդապետացն: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

— Կէսօրէ ետք, Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ Խաչգիւտի այրի ուխտերէն ետք, վերջնայ կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւնը եւ նախատօնակը: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղիներու այցելութեան հանդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս, թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Կիր. 7 Նոյ.— Գիւտ Խաչ (326): Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան: Մատուցուեցաւ ման Ս. Պատարագ նոյն Եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

Ապա կատարուեցաւ եղանարձ մեծահանդէս թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին եւ Պատանատեղւոյն շուրջ: Թափօրապետն էր Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը, որ ամպիոպանիի ներքեւ եւ Ս. Խաչափայտի մասունքն ի ձեռքին, կ'օրհնէր ժողովուրդը: «Խաչի բռ Քրիստոս»ի երգեցողութենէն ետք, արարողութիւնները Կատարեցան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մէջ:

Շր. 13 Նոյ.— Տօն Ամենայն Սրբոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աւետիս Արք. Իփրանեան:

Կիր. 14 Նոյ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Յուսիկ Եպս. Պաղտասեան: Ժամարարն էր Անուշաւան Ծ. Վրդ. Զոյրանեան:

Ուր. 19 Նոյ.— Հրեշտակապետաց Տօնի նախատօնակը կատարուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցին: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 20 Նոյ.— Տօն Ս. Հրեշտակապետացն Գաբրիէլի եւ Միքայէլի: Առաւօտեան ժամերգութիւնը եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցին: Ժամարարն էր Հոգշ.

Տ. Համբարձում Վրդ. Քէշիշեան: Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան նախագահեց Ազգային բարերարութիւնի Աղանի ձեւակիրներէն եւ պարագայից համար կատարուած տարեկան Հանգստեան պաշտամունքին:

Կիր. 21 Նոյ.— Առաւօտեան ժամերգութիւնը եւ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցին. ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բագրատ Արքեպ. Պրննէֆեան: Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան ֆարգեց:

Շր. 27 Նոյ.— Ս. Առաքելոցն Անդրէի եւ Փիլիպպոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան:

Կիր. 28 Նոյ.— Բարեկենդան Յիսնակի Պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Աւետիս Արքեպ. Իփրանեան:

Ուր. 3 Դեկտ.— Ս. Կուսի Ընծայման տօնի նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 4 Դեկտ.— Ընծայումն Ս. Աստուածածնի: Առաւօտուն, Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեանի գլխաւորութեամբ, Միաբան հայրեր իմնաշարժերով մեկնեցան Գեթսեմանիի ձորը, ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց Գերշ. Տ. Հանդիսապետ Սրբազանը: Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան նախագահեց Ազգային բարերար Կիւլապի Կիւլպէնկեանի եւ գերդաստանի նմշեցելոց հոգիներուն համար կատարուած տարեկան Հանգստեան պաշտամունքին:

Կիր. 5 Դեկտ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ Աւագ Խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պօղոսեան:

Ուր. 10 Դեկտ.— Ս. Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի տօնի, նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան:

Շր. 11 Դեկտ.— Ս. Առաքելոց եւ Առաքիլ Լուսաւորացն մերոց՝ Թադէոսի եւ Բարթողիմէոսի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս Վրդ. Շէրպէթեան:

Կիր. 12 Դեկտ.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Սեւան Եպս. Ղարիպեան:

Շր. 18 Դեկտ.— Ս. Նիկողայոսի Սփանջեղագործին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի

Ս. Մակարայ մատրամ մէջ, երկու օրեր առաջ գուգադիպած Հարցն Եգիպտացոց տօնին առիթով: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ռուբէն Վրդ. Յովակիմեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Եկեղեցւոյ գաւթին մէջ գտնուող Ս. Նիկողայոսի սեղանին վրայէն:

Կիր. 19 Դեկտ. - Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին կից. Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

Գշ. 21 Դեկտ. - Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ, պաշտուած մախատօնակին մախագահեց լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան:

Դշ. 22 Դեկտ. - Յղութիւն Ս. Աստուածածնի եւ Բարեկենդան Ս. Յակոբայ Պահոյ: Առաւօտուն, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. ի գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայեր իմֆնաշարժերով իջան Գեթսեմանիի ձորը ու «Հրաշափառ»ով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցեց եւ քարոզեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոզանեան:

Ուր. 24 Դեկտ. - Ս. Յակոբ Մծբնացիի տօնի մախատօնակին ի Ս. Յակոբ մախագահեց Ամենապատիւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը:

Շբ. 25 Դեկտ. - Ս. Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բագրատ Աթո. Պուրնէմեան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Սուրբին մկարով շինուած շարժական սեղանին վրայէն:

Կիր. 26 Դեկտ. - Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն մեր վերամատրան մէջ: Հանդիսապետն էր Գերշ. Տ. Կիրեղ Եպս. Գաբրիէան: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան Ծ. Վրդ. Ջոզանեան:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Կիր. 3 Հոկտ. - Հրեական Տաղաւարահարաց Տօնին առիթի Դաւիթ բերդին մէջ տեղի ունեցած հիւրասիրութեան մերկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Գշ. 5 Հոկտ. - Երուսաղէմի Սպանիոյ Ընդհ. Հիւպատոսը այցելութիւն տուաւ Պատրիարք Սրբազան Հօր, յայտնելով կարելիութիւնը եւ ծրագիրները Սպանիոյ Թագաւորին եւ Թագուհիին Երուսաղէմ այցելութեան:

Գշ. 6 Հոկտ. - Նօթրը Տամի մէջ, Ֆինլանտիայի

Լուտերական Եկեղեցւոյ Արքեպս. Զօն Վիգսդէտի ի պատիւ տրուած ճաշկերոյթին մերկայ գտնուեցաւ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան:

Գշ. 12 Հոկտ. - Սպանական ազգային տօնին առիթի հիւպատոսարանի մէջ տրուած հիւրասիրութեան մերկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արքեպս. Սահակեան եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Դշ. 27 Հոկտ. - Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հօր գահակալութեան Գ. Տարեդարձի առիթով, երեկոյեան ժամերգութեան յետոյ Միաբանութիւնը եւ ժառ. Վարժարանի ուսանողութիւնը Պատրիարքարան բարձրացան: Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի բարի մաղթամբի խօսքերէն յետոյ, աշակերտութեան անունով ծաղկեփունջ մը մերկայացուեցաւ: Ապա դիւանի եւ այլ պաշտօնեաներու կողմէ Կարապետ Յակոբեան մաղթամբները մերկայացուց: Պատրիարք Սրբազան Հայրը շնորհակալութեան եւ ուսմունքի ու ծառայութեան քաջայեռական խօսքերէ յետոյ պատրաստուած միւրգ եւ գիրք մուծերներէն բաժնեց: Նոյն ժամուն, Երուսաղէմի Քաղաքապետ Թէտի Քօլէք, ըստ ժամադրութեան այցելեց Պատրիարք Սրբազան Հօր:

Կիր. 31 Հոկտ. - Աւետարանական-Լուտերական եկեղեցիին մէջ, Եկեղեցւոյ հիմնարկէի 100 ամեակին առիթով տրուած ընդունելութեան եւ պաշտամունքին մերկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Հոգշ. Տ. Գուսան եւ Ռազմիկ վարդապետները:

Բշ. 8 Նոյ. - Երեկոյեան ժամը 8ին, Սպանիոյ արքայական ամուլին Երուսաղէմ այցելութեան առիթով, Իսրայէլի Նախագահական Տան մէջ ճաշկերոյթ մը տրուեցաւ որուն մերկայ գտնուեցաւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը: Իսկ յաջորդ առաւօտ, ժամը 10ին, Սպանական դեսպանատան մէջ, Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի, կրկին առիթ ունեցաւ ողջունելու թագաւորը եւ թագուհին: Եւ որմէ անմիջապէս վերջը, ժամը 11:30ին, ըստ ծրագրուած ժամանակացոյցին, Յունաց, Լատինաց եւ Հայոց Պատրիարքները եւ Ֆրանսիական Քուստուր, իրենց միաբանութեանց անդամներով, արքայական ամուլը դիմաւորեցին Ս. Յարութեան Տաճարի մուտքին, առաջնորդեցին դէպի Քրիստոսի Ս. Գերեզմանը, ուր լատինական ծեսով պաշտամունք մը կատարուեցաւ, եւ որու ընթացքին, արքայական ամուլը իրենց հետեւորդներով Ս. Հաղորդութիւն ստացան:

Իսկ յետ միջօրէի ժամը 4ին, Պատրիարք

Սրբազանը ներկայ եղաւ Քննչութի ժողովասրահին մէջ ի պատիւ Սպանիոյ թագաւորին ծրագրուած պաշտօնական միաստին:

Բշ. 29 Նոյ.- Երուսաղէմի մորըմտիր ֆաղափապետ Էնուտ Օլմէրք եւ մախկին ֆաղափապետ Թէտի Քօլէք մոր ֆաղափապետարանի շէմֆին սրահներուն մէջ ընդունելութիւն մը կազմակերպած էին Քաղաքի Խորհուրդի միաստին հանդիսաւոր քացւան առիթով:

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեանի ներկայ գտնուեցաւ Քէ Խորհուրդի միաստին եւ Քէ ընդունելութեան:

Եշ. 9 Դեկտ.- Երուսաղէմ մոր ժամանած Յունաստանի դեսպանը Պատրիարքարան եկաւ ժամը 11ին, իր առաջին այցելութիւնը տալու համար Պատրիարք Սրբազան Հօր: Իսկ ժամը 12ին Պապական մուրիակը այցելեց, քացատրութիւն տալու համար Վատիկանի եւ Իսրայէլի միջեւ կնքուելիք համաձայնագրի մասին, եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր ներկայացուց երկու օրինակ Սրբազան Պապին այն կոնդակին ուր գնահատմանով կը յիշուի Միացեալ Ազգաց Ինքնիշխանութիւնը 1994 թուականը, եւ հրահանգելով որ կաթողիկէ եկեղեցին տօնախմբութիւնը սկսի Նազարէթ ֆաղափէն ուր ապրեցաւ Սուրբ Ընտանիքը Յիսուսի: Եւ արդարեւ, Դեկտ. 26ին, Նազարէթի Կաթողիկէ Մայր եկեղեցիին մէջ կատարուած է առաջին հաւաքոյթը եւ պաշտամունքը, մասնակցութեամբ Պապին կողմէ ղրկուած երկու ֆարտիմալներու: Եւ Երուսաղէմի Պապական մուրիակին հրաւերով, Նօթր Տամի հիւրանոցին մէջ, 27 Դեկտ., Երկուշաբթի կէսօրին, ի պատիւ երկու ֆարտիմալներուն ճաշկերոյթ մը տրուեցաւ, որուն մասնակցեցաւ Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի:

Կիր. 12 Դեկտ.- Բթղղեհէմի Կաթողիկէ համայնքի Սուրբ Ընտանիքի Հոգածու Կեդրոնի քացւան ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան, Հոգշ. Տ. Բագրատ Արք. Պուրթէֆեան եւ Նորայր Սրկ. Ջափրեան:

Բշ. 13 Դեկտ.- Երուսաղէմի Հայ արուեստագէտներէն Վիգէն Լէփէնեանի ժամանակակից սերամիջներու արուեստի ցուցահանդէս մը կազմակերպուած էր Նօթր Տամի արուեստի կեդրոնին մէջ, հաստատութեան 15րդ տարեդարձին առթիւ: Ներկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան

եւ Հոգշ. Գուսան Վրդ. Ալեանեան:

Դշ. 15 Դեկտ.- Հրէից Համուգայի տօնին առթիւ Երուսաղէմի մորըմտիր ֆաղափապետ Օլմէրքի հրաւերին ընդառաջելով ներկայ գտնուեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեան եւ Հոգշ. Տ. Ռազմիկ Վրդ. Պողոսեան:

Բշ. 20 Դեկտ.- Տանիմարֆայի Վարչապետին ժամանման առթիւ Ռօզըն Կարտէնի ընդունելութեան ներկայ գտնուեցաւ Հոգշ. Տ. Անուշաւան Մ. Վրդ. Ջըռանեան:

Բշ. 27 Դեկտ.- Վերջին վեց տարիներուն դադրած աւանդութիւն մը՝ Քրիստոնեայ համայնքներու պետներուն իրարու այցելութեան սովորութիւնը Մնունդի եւ Ջատիկ տօներուն առիթով, որոշուեցաւ վերահաստատել: Եւրոպացուց Մննդեան տօնին առիթով Պատրիարք Սրբազան Հայրը Միաբանութեան անդամներով շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ մախ Լատինաց Պատրիարքին եւ ապա Ֆրանսիսկեան Քուստոսին, եւ ապա Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի ընկերակցութեամբ՝ Անկլիկան Արքեպիսկոպոսին: Իսկ մնացեալ Քրիստոնեայ պետներուն շնորհաւորութեան գացին մեր վարդապետներէն ուսման, Սրբազան Եպիսկոպոսի մը գլխաւորութեամբ:

Եշ. 30 Դեկտ.- Հաստատուած սովորութեան համաձայն, Իսրայէլի Նախագահը, Ռազման, Նոր Տարուան հաւաքոյթի մը հրաւիրեց Քրիստոնեայ համայնքներու մեծաւորները: Ամեն. Սրբազան Պատրիարք Հայրը ներկայ եղաւ ընդունելութեան, ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի եւ Գերշ. Տ. Յուսիկ Եպ. Պաղտասեանի:

- Նոյն օրը, Վատիկանէն Սրբազան Պապի ներկայացուցիչներ ստորագրեցին համաձայնագիր մը Իսրայէլի կառավարութեան հետ, ճշտելով կարգ մը պայմաններ երկուստեք յարաբերութեանց:

- Նոյն գիշերը ժամը 8ին, Իսրայէլի Թանգարանի ընդունելութեան սրահին մէջ ճաշկերոյթ մը տրուեցաւ Վատիկանի համաձայնագրին ստորագրութեան առիթով որուն ներկայ գտնուեցաւ Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը, ընկերակցութեամբ Գերշ. Տ. Դաւիթ Արք. Սահակեանի:

Ուր. 31 Դեկտ.- Պատրիարք Սրբազան Հօր այցելութեան եկաւ Մօնսիմիօր Գլօտիա Մարիս Զէլլի որ Վատիկանի համաձայնագրի ներքեւ ստորագրողն էր Սրբազան Պապի անունով, եւ Պատրիարք Սրբազան Հօր ներկայացուց օրինակներ համաձայնագրի եւ այլ պաշտօնագիրներու: Իրեն կ'ընկերակցէր Երուսաղէմի Պապական Նուիրակը:

ՏԻՐՈՒՆԻ

ԵԴՈՒԱՐԴ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ
ԶԵՆՆԵՐԷՑ ՀԱՅԸ

4th Nov. 1993

Mrs. Edward Mardigian

God is merciful and gave Edward a fruitful life of service and joy which he shared faithfully with his church, family, friends, nation, human beings young and old. Truly a blessed life in which you with your mutual love and equally genuine spirit were always present. The same merciful Lord will receive Him into eternity. May the Lord's Holy Spirit comfort you and your loved ones.

PATRIARCH TORKOM MANOOGIAN

Առատաձեռն քարերար մը, հայ համայնքի սպասաւոր մը եւ մորաբար մարտարարութեամբ մը, Էտուըրտ Մարտիկեան իր մահկանացուն կնքեց Նոյեմբեր 3, 1993-ին: Ան սիւնն էր Տիբրոյքի հայ համայնքին, իր տիկնոջ՝ Հելենի հետ Տիար Մարտիկեանի ցուցաբերած հոգածութիւնը, մասնակցութիւնն ու միութեամբ օժանդակութիւնը պատմական մշակութիւն ունեին:

Իր կեանքը ամերիկեան յաջողութեան պատմութիւնն է: Ծնած Իսթամպուլի մէջ (Թուրքիա), Տիար Մարտիկեան իր ընտանիքին հետ 1914-ին գաղթեց Ամերիկա եւ հաստատուեցաւ Օհայօ նահանգի Թուիսօ շրջանը եւ ապա՝ 1923-ին փոխադրուեցաւ Տիբրոյք (Միչիկըն): Տասնըիմ տարեկանին ան մասնակցեցաւ Ֆորտ Իմֆնաշարժի ընկերութեան կազմակերպած արհեստի վարժութեան յայտագրին եւ հետեւեցաւ Ռէյն Նահանգային Համալսարանի դասընթացներուն: Միմչեւ 1935 թուականը ան աշխատեցաւ Պրիկս Ճարտարարութեամբ Ընկերութեան մէջ՝ երբ դրկուեցաւ Ամգլիա որպէս գլխաւոր մարտարագէտ աշխատելու համար Նորոպ արտածուելիք իմֆնաշարժներու արտադրութեան վրայ:

Բ. Համաշխարհային պատերազմի ընթացքին Տիար Մարտիկեան մամաչոււմ ստացաւ իր բերած մպաստին համար՝ որպէս գործիքի եւ կմիքի գծագրիչ: Պատերազմն ետք, ան եիմնեց իր ամսական ընկերութիւնը՝ շինելով իմֆնաշարժի պատեանի կմիքներ եւ մասնաւոր արտադրիչ մեքենաներ: 1971-ին, ան ծախեց իր ընկերութիւնը Տէյմայ ամուսնով ընկերութեան մը: Ապա, գնեց եւ

ընդլայնեց Հերֆուլես մեքենայի գործիքի եւ կոիքի ընկերութիւնը Ռուրըմի մէջ, եւ գայմ վերածեց մեծ ընկերութեամ մը: 1991-ին ամ ծախեց այս ընկերութիւնը եւս: Տիար մարտիկեան որպէս մորարար եւ հմարիչ ձեռնարկեց կարգ մը արտադրութիւններու աշխատանքին, մերառեալ խոհանոցի առարկաներ եւ Mardi-Card, որ Ազգային Մարզական Ցուցահանդէսին մէջ մրցանակի արժանացաւ որպէս լաւագոյն կերպով գծագրուած «կլօֆ»ի կառն:

Իր նպաստը հայ եւ ամերիկեան համայնքներու առաւելաբար ուշադրութեան արժանի է: Ան եւ իր տիկինը հանդիսացան ամենէն առատաձեռն քարերարները Միշիկըն-Տիրպորն Համալսարանի պատմութեան մէջ. Համալսարանի գրադարանը վերանուամուծեցաւ էտուլըրտ եւ Հելէն Մարտիկեան: Մարտիկեանները մասն կառուցին Հելէն եւ էտուլըրտ գրադարանը Տիքրոյթի Ս. Յովհաննէս Մկրտիչ Սկեդեցւոյ համալիրին մէջ: Ան մորոգել տուաւ մասն որոշ թիւով եկեղեցիներ ու վանքեր, եւ ծախքը հոգաց քանի մը թանգարաններու շինութեան (մերառեալ Երուսաղէմի Հայոց Վանքի եւ Հայաստանի Գեղարդի շրջանի թանգարանները):

Հայկական զանազան կազմակերպութիւններու իր մատուցած ծառայութիւնները օրինակելի են: 1970 թուականէն մինչեւ 1985 ամ վարեց մախագահի պաշտօնը Ամերիկայի Հ.Բ.Ը. Միութեան, մաս կազմեց Արեւելեան Թեմի Առաջնորդարանի Կալուածոց Աւանդապահ Մարմինն, Ամերիկայի Հայկական Համագումարի Խորհուրդին եւ Ս. Ներսէս Դպրեվանքի Տնօրէն ժողովին: 1980-ին Տիար Մարտիկեան ԱՄՆ-ի մախագահ Գարթըրի կողմէ Յշտանակուեցաւ Ամերիկայի պատուիրակ Մատրիտի Համագումարին՝ Հելսինքիի համաձայնութեանց վերաբերեալ: Հետագային ամ վերանշանակուեցաւ Նախագահ Ռէկլըմի կողմէ:

Հայց. Սկեդեցւոյ Ամերիկայի Արեւելեան Թեմի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեան իր դամբանականին մէջ մերժողը հիւսեց Տիար Մարտիկեանի մարդասիրական ոգիին. «Տիար Մարտիկեանի ցոյց տուած օրինակը պարզապէս մէկ սերունդի համար չէր՝ այլ բոլոր ժամանակներու համար: Ան կրաւորական քարերար մը չեղաւ, այլ գործօն մասնակցողը հայ կեանքին՝ առանց խնայելու ժամանակ եւ ջանք՝ մարդասիրական, մշակութային, բնապահպանական եւ հայկական նպատակներու իրագործման համար», ըսաւ Առաջնորդ Սրբազան Հայրը:

Գերշ. Տ. Խաժակ Արքեպիսկոպոս խօսեցաւ նաեւ Մարտիկեան ամուլի կատարած գործին մասին: «Մեր համայնքը օրհնուեցաւ էտուըրտ եւ Հելէն Մարտիկեաններու ամուսնութեամբ: Հելէնի ազնուութիւնը, մուրաւը եւ բարի ռգին աղբիւրը հանդիսացաւ էտուըրտի մերշնչումին եւ գայմ մղեց հայ համայնքի դեկավարութեան եւ մարդասիրութեան աւելի բարձր կատարմբ: էտուըրտ եւ Հելէն միասնաբար աշխատեցան մեր ժողովուրդի բարիքին համար, այնպէս ինչպէս փոքր թիւով անձեր Յամբան հարթած էին իրենցմէ առաջ: Զանոնք միասին տեսնողը բնականաբար կը վերյիշէր “մարդասիրութիւն” բառին իմաստը, մարդկութեան սէրը: Անոնք կազմեցին օրինակելի գոյգ մը, ցուացնելով Աստուծոյ սէրը եւ կեանքի գեղեցկութիւնը»:

«Իր վերջին տարիներում, էտուըրտ իր ջանքերը կեդրոնացուց երիտասարդ սերունդին վրայ եւ իմ կարծիքով այս պիտի հանդիսանայ իր մնայուն կտակը: Ան ըմբռնեց կարեւորութիւնը մեր ժառանգութիւնը փոխանցելու սերունդէ սերունդ եւ իր տիկնոջ հետ կորովի ջանքեր թափեց բարելաւելու մեր համայնքի երիտասարդութեան վիճակը: Աւելի կարեւոր բան իր կատարած մեծ իրագործումները, էտուըրտ Մարտիկեան իր կեանքի օրինակովը ցոյց տուաւ թէ ինչպէս հայ պարկեշտ քրիստոնեայ մը պէտք է ապրի. եւ ա՛յս է որ իր յիշատակը կենդանի պիտի պահէ մեր մէջ»:

Վերապատուելի Տոքթ. Վահան Թութիկեան իր մտածումները արտայայտեց էտուըրտ Մարտիկեանի մասին հետեւեալ կերպով. «Մարտիկեանները չապրեցան իրենք իրենց համար՝ այլ շրիշներու համար, մասնաւորաբար իրենց հայրենակիցներում համար: Որպէս գաղափարակից ամուլ մը անոնք շատ աշխատեցան դեկավարութիւն եւ միաբանութիւն բերելու հայ համայնքին եւ անոնք միասնաբար շահեցան հայ ժողովուրդի սէրը, յարգամբն ու երանումը»:

էտուըրտ Մարտիկեան պիտի յիշուի որպէս իմքնաշխատութեամբ ընկերային դիրքի հասած մէկը՝ օժտուած փայլուն իմացականութեամբ: Ան ունէր հմարող ու անկախ միտք եւ անսովոր կարողութիւն մը մտածելու եւ ծրագրելու. մարդ մը՝ առողջ դատողութեամբ եւ մեծ սիրտով: էտուըրտ Մարտիկեանի մէջ կը միանային երկու յատկութիւններ՝ որոնք քիչ անգամ գուցաեւ կ'ընթանան. գործի մարդու սրամտութիւնը եւ աստուածավախ մարդու բարոյական ըմբռումը: Ամէն բանէ վեր, ան մեծ շահարկող մըն էր մարդկային կեանքի՝ որպէս զի ան աւելի ազատ, աւելի իմաստալից եւ աւելի ազնիւ դառնայ:

ՎԱՐՈՒԺԱՆ ՊՕԶԱՃԵԱՆ

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հայրը Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան եւ իր ցաւակցութիւնները հեռագրաւ հաղորդեց Մարսիլիոյ շրջանի Հայց. Եկեղեցւոյ Հայրապետական Պատուիրակի Փոխանորդ Գեր. Տ. Տարօն Եպս. Ճերէնեանին, եկեղեցական եւ ազգային բազում նախաձեռնութեանց քաջալեր եւ զօրավիգ հանդիսացող Հայաստանեայց եկեղեցւոյ նախնաձախնչի զաւակին Վարուժան Պօզանեանի մահուան առիթով: Եկեղեցասէր եւ քարեգործ Վարուժան Պօզանեան Երուսաղէմի Ս. Աթոռոյս քարերարներէն է, եւ Ս. Յարութեան Տաճարի նորոգութեանց առիթով, Յիսուսի Ս. Գերեզմանին դիմաց, Հայկական բաժնի մէջ, Աստուածամօր յուշաքանդան վայրին մօտիկ Հայկական Ս. Սեղանին քարերար նուիրատուն է:

Ամեն. Պատրիարք Սրբազան Հօր առաքած ցաւակցական հեռագրին ի պատասխան, Վարուժան Պօզանեանի քարեկրօն դուստրը, Օր. Վալէրի Պօզանեան, իր եւ ընտանիքին անունով յայտնած է իրենց երախտագէտ շնորհակալութիւնը: «Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի»:

4 Նոյ. 1993

Տարօն Եպս. Ճերէնեան

Երուսաղէմի Ս. Աթոռոյս եւս քարերար Վարուժան Պօզանեանի մահուան առիթով Մեր եւ Մեր Միաբանութեան ցաւակցութիւնները կը յայտնենք Պօզանեան ընտանիքի բոլոր անդամներուն, աղօթելով որ անոր Հայու հոգիին շնորհները եւ առաքինութիւնները շարունակեն քարի պտուղ տալ Պօզանեան գերդաստանի շնորհալի զաւակներուն միջոցաւ: Սուրբ Հոգիին շնորհն ու մխիթարութիւնը կը հայցենք ձեզ եւ Մեր Եկեղեցւոյ բոլոր զաւակներուն համար, զանոնք հոգեռանդն եւ գործունեայ պահելու մաղթանքով:

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԻ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿԸ 1993 ՏԱՐՈՒՈՅ

- 1.- Հայաստանի Գիւմրի քաղաքէն, Արդուշ Մկրտչեան եւ Մամիկոն Քինասեան, կանթեղ կախելու գունդ մը կը նուիրեն Ս. Յակոբի:
- 2.- Ժառանգաւոր սան Յովհաննէս Մինասեան արծաթեայ խաչ մը Յիսուսի Փշէ Պսակի նկարով եւ շղթայ մը, Ս. Աստուածածնայ նկարին համար:
- 3.- Իսթանպուլէն Տիկին Ներմին Ֆընտըֆ Սկիհի ծածկոց մը:
- 4.- Իսթանպուլէն Տիկին Երջանիկ Իւնալ վեց հատ խաչի բռնիչ:
- 5.- Պէյրութէն Անժէլ Քէշիշեան, Ս. Յակոբի կը նուիրէ մէկ սեղանի ծածկոց - տանքէլա - ասեղնագործ: Բերուած ձեռամբ Բագրատ Արեղայի:
- 6.- Ժառանգաւոր սան Սարգիս Գասպարեան, փոքր պղինձէ արծաթագոյն կանթեղ մը կը նուիրէ Ս. Յակոբի:
- 7.- Սանտրունի եղբայրներ մէկ գոյգ ապակիէ վարդագոյն ծաղկաման մը:
- 9.- Օր. Ազնիւ Կարապետեան փոքր կլոր ծածկոց մը տանքէլայով:
- 10.- Յուսիկ Եպս. Պաղտասեանէ՝ դեղինի վրայ շուրջառ մը, գոյգ մը հողաթափ, վակաս, փորուրար, բազպան եւ գօտի Ս. Յարութեան Տաճարին:
- 11.- Յուսիկ Եպս. Պաղտասեանէ՝ Կանաչի վրայ շուրջառ մը, գոյգ մը հողաթափ, վակաս, փորուրար, բազպան եւ գօտի Ս. Յակոբայ Տաճարին:
- 12.- Ամերիկայէն Տիկին Մարգրիտ Յարութիւնեան, 6 կտոր Աւետարանի եւ Խաչի բռնիչներ:
- 13.- Տիկին Յասմիկ Գահուէնեան՝ մէկ գոյգ հողաթափ Ս. Հրեշտակապետաց Եկեղեցւոյն:

Վերջին երկու տարիներու ընթացքին, Ս. Յակոբայ Տաճարի Աւագ Խորանի համար պատրաստուեցան երկու վարագոյրներ եւ մօտաւորապէս վեց հարիւր եկեղեցական շապիկներ դպիրներու եւ սարկաւազներու համար, վասն պայծառութեան՝ տեղւոյս եկեղեցիներուն:

Ձոյգ վարագոյրներու եւ մօտ երկու հարիւր շապիկներու ծախքերը հոգացուեցան Ս. Աթոռոյս Ելեւմտից Դիւանէն, Պատրիարք Սրբազան Հօր հաւանութեամբ: Իսկ աւելի ուշ պատրաստուած չորս հարիւր շապիկներու ծախքերը գոյացան Ս. Երկիր այցելող նուիրատուներէ, արտասահմանի կարգ մը քարեկամներէ եւ տեղացի Հայ քարեպաշտներէ: Իւրաքանչիւր նուիրատուի տրուեցաւ համապատասխան ընկալագիր: Իւրաքանչիւր շապիկի ներքնամասի մէջ արձանագրուեցաւ նուիրատուի եւ անոր հանգուցեալ սիրելիի անունը: Նուիրատուներէ գոյացաւ մօտաւորապէս 11,086 Ամերիկեան տոլար, որու համար նուիրատուներուն կը յայտնենք մեր շնորհակալութիւնները:

Կիրակի 5 Դեկտեմբերին Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ, Հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ նուիրատուներու հանգուցեալ անդամներուն հոգիներուն ի հանգիստ: Հոգեհանգստեան պաշտօնին նախագահեց Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարք Հայրը, իսկ յաւուր պատշաճի քարոզեց Լուսարարապետ Սրբազանը, կարդալով նուիրատուներու եւ անոնց ննջեցեալներու անունները:

Յաւարտ Ս. Պատարագի ներկաներուն Հոգեւորն մատուցուեցաւ Ժառանգաւորաց Վարժարանի փոքր սրահին մէջ:

«Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սիոն»:

ԴԱԻԻԹ ԱՐՔ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Լուսարարապետ Ս. Աթոռոյ

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ Է ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԳԻՐՔԵՐԸ

1. ԱՌԱԽԵԼ ԳՈՐԾԱԾԱԿԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ
Ն.Ռ. Բարաթեան եւ Ն.Վ. Յարութիւնեան: Անգլերէն-Ռուսերէն-Հայերէն
Բառարան: Երեւան, Այր-Քե, Հրտրկչքն. 1992 էջ 168
2. ՅՈՒՇԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐ ՄՈՒՍԱ-ՏԱՂԷՆ ԵՒ ՄՕՏԻԿ ԱՆՑԵԱԼԷՆ
Սարգիս Բենեմեան: Լոս Անճելըս, Տպ. ՍԱՐԲՕ, 1993 էջ 254
- 3.- ՄՈՒՍԱ-ՏԱՂԵԱՆ ՖՈՏՈ-ԷՍՍԷ
Սարգիս Բենեմեան: Լոս Անճելըս, Բրինթօկրաֆիս, 1993 էջ 34
4. ՄՈՒՐԱԲԱՆԵՐ
Լ.Ա. Գաբրիէլեան: Երեւան, ՀԱՅԱՍՏԱՆ, 1991 էջ 21
5. ԱՂՑԱՆՆԵՐ- Սալաքներ -
Լուգետա Գաբրիէլեան: Երեւան, ՀԱՅԱՍՏԱՆ, 1991 էջ 30
6. ՀԱԻԱՏ ԱՐՑԱԽԻ
Նորել Գասպարեան: Երեւան, ՆԱԻՐԻ, 1991 էջ 99
7. ԼԵՌՆԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԵՐՈՍԱՄԱՐՏԸ (1919-1921)
Վարդան Գրիգորեան: Երեւան, ԱԶԱՏ ԽՕՍՔ, 1991 էջ 189
8. ԵԿԷՔ ՄԻ ՔԻԶ ԶՈՒԱՐՃԱՆԱՆՔ
Ռ.Վ. Գրիգորեան - Խմբագիր -: Նկարիչ Գ. Բալաեան: Երեւան, ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ
Հրտրկչքն. 1991 էջ 29
9. ԻՇԽԱՆ ՆԱՐԵԿ
Ռուբեն Գրիգորեան: Հ.Ս.Ս.Ռ.
10. ՈՍԿԷ ԲԱՐԵԿԱՄ - Ա.
Դանիէլ Մարգարէ: Երազների բացատրութիւններ՝ ըստ Դանիէլ Մարգարէի:
Երեւան, 1990 էջ 62
11. ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՎՏԱՆԳԸ
Ռուբեն Դարբինեան: Երեւան, ԱԶԱՏ ԽՕՍՔ, 1991 էջ 79
12. ԴՐՈՒ
Արթուր Անդրանիկեան - կազմեց եւ խմբագրեց -: Կենսագրական - Յուշեր -
վկայութիւններ: Երեւան, ԱԶԱՏ ԽՕՍՔ, 1991 էջ 411
13. ՆՐԱՆՔ ԵՐԲԵՔ ԶԵՆ ՄԵՌՆԵԼՈՒ
Վարդգէս Եղիաեան: Երեւան Բիւնիկ, 1992 էջ 253
14. ԵՐԿԵՐ
Սիմոն Զավարեան: Երեւան, Երեւանի Համալսարանի Հրտրկչքն. 1991 էջ 158
15. ԳՐԳՈՒԿ ՈՐ ԿՈՉԻ ԷՖԻՄԷՐՏԷ
Էֆիմէրտէ: Երեւան Ապոլոն Հրտրկչքն. 1992 էջ 340
16. ՂԱՐԱԲԱՂԵԱՆ ՀԱՐՑ
Վ.Հ. Թովմասեան, Վ.Ա. Աթաջանեան եւ Յ.Բ. Ներսիսեան: Երեւան, ՄԱՇՏՈՑ Ք.
Ստեփանակերտ, 1991 էջ 174
17. ԻՄԱՍՏԱԽՕՍ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ
Արփիկ Լազարեան եւ Սոնա Սեֆերեան - կազմողներ -: Անգլերէն-Հայերէն
Ասացումաճներ եւ Պատկերաւոր Արտայայտութիւններ: Երեւան, ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՎ,
1992 էջ 217

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՆԻ

Մշակուած Խիղճը

Թ.Ե.Գ.

401-403

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Այլակերպութիւն

Ներսէս Շնորհալի

404-414

Կրօնաւորութիւն

Կարէն Քինյ. Կտանեան

415-416

«Ես եմ Աստուծոյ Որդին»

Բաբգէն Թօփեան

417-418

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Լորտ Պայրընի «Հարուտի Որդւոյն

(Թրգմ.) Մուրատ Մանուկեան 419

Պանդիտութիւնը»

Ս. Վարդերես 420

Տրտմութեան Նոպէ

Ս. Վարդերես 420

Բալասան

Անել 421

Ա՛ն Հոգիս, Տէր

Mrs. Akers 422-423

Rock Me To Sleep

Տիկին Աֆէրս

Օրօրէ Զիս

(Թրգմն.) Շէն-Մահ 424-425

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Նարեկացու Գնահատութիւնը

Ա. Ղազինեան 426-432

Դարերի Հոլովոյթում

Սարգիս Սարիբեկեան 433-437

Աստուածաշունչ եւ Գիտութիւն

Թորոս Տ. Ի. Զուղայեցի 438-442

Նուիրապետութիւն Եկեղեցւոյ

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ներընչումը Ատենախօսութեան մէջ

Շահան Ռ. Պէրպէրեան 443-444

Իրագործման Կշռոյթը

Շահան Ռ. Պէրպէրեան 444-447

Ատենախօսութեան մէջ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Հայերը եւ Էտրուսկները (ՅԱՌԱՋ)

Եղուարդ Բարսեղեան 448-457

Վերծանութիւն Մածկագիտութեան մը

Գրիգոր Վրդ. Մագսուտեան 458

ԳՐԱԿԱՆ

«Ընկեր Փանջունի» - Երգիծականը

Սամուէլ Մուրատեան 459-468

եւ Ողբերգականը

Սայաթ-Նովայի կրօնական

Զենոբ Քինյ. Նալպանտեան 469-473

Աշխարհայեացքը

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

Ներածական 1895 ժամագրքի

Ա. Յովհ. Ա. Քինյ. Մկրեան

Բ. Ներսէս Պտրք. Վարժապետեան

Գ. Մատթէոս Պտրք. Իզմիրլեան 474-479

«Հայրիկ Զան» (Շէն-Մահ)

Արտեմ Սարգսեան 480-487

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԷՆ

Հայաստանի Նախագահի Ամանօրեայ Ուղերձը
Ուղեւորութիւն Մայր Հայրենիք-Էջմիածին

Աւոն Տ. Պետրոսեան
Յովնան Արք. Տէրտէրեան 488-489
490-493

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Նուէր Նիւ Եօրքի Առաջնորդարանին
Ծայրագոյն Արեւելքի Հայրապետական Պատուիրակ
Գեորգ Եւ Սիրվարդ Յովնանեան կը պատուուին

494-495
495-498

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

499-502

ՏԽՐՈՒՆԻ

Եղուարդ Մարտիկեան
Վարուժան Պօզանեան

503-506
507

ԲԱՐԵՊԱՇՏԱԿԱՆ ՆՈՒԷՐՆԵՐ

Դաւիթ Արք. Սահակեան 507

ՅԱՆԿ՝ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի կողմէ
ստացուած գիրքերու

Սահակ Գալայեան 508

ՍԻՈՆ

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ 1993 ՏԱՐԻՈՅ

Ա Ս Տ ՈՒ Ա Ծ Ա Բ Ա Ն Ա Կ Ա Ն

ՅԱԿՈՐ ՔԷՕՍԷՆԱՆ.- Հայ Միջնադարեան Մշակոյթի
Աստուածաբանական Հիմունքները

324

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ.- Նարեկացիին եւ իր ժամանակը 51,142,299,426
Զենոն ՔՀՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ.- Կանոններու Ուսուցողական Բնոյթը 58
ԹՈՐՈՍ Տ. Ի. ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ.- Նուիրապետութիւն Եկեղեցւոյ 152,310,438
ՊՕՂՈՍ ՇԱՐԱԲԽԱՆԵԱՆ.- Անկապակցութիւնը Գրաբարում 42
ԺԻՐԱՅՐ ՆԱՅԻՐԻ.- Ռուբէն Սեւակի Յիսուսը 156
ՌՈՒԲԷՆ ՍԵԻԱԿ.- Յիսուսի Կեանքը 159
ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԻԲԷԿԵԱՆ.- Աստուածաշունչ եւ Գիտութիւն 433

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Ծ Ա Կ Ա Ն

ԱՆԵԼ.- Ո՛չ, Զեմ Ուզեմ Ա՛լ Մեռնիլ 28
Հոգիդ 134
Գերութիւն 321
Ա՛ռ Հոգիս Տէր 421
ՄՈՒՐԱՏ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ.- Եկո՛ւր Երբեմն 29
(Թրգմն.) Լորտ Պայրընի «Հարուտի Որդւոյն
Պանդիտութիւնը» 27,133,320,419
ՎԱՀՐԱՄ ՄԱՎԵԱՆ.- Ժամանակէն՝ Օր Մը Միայն 135
Թ.Ա.Մ.- (թրգմն.) Սամսոնի Կուրութիւնը (ձօն Միլթըն) 30
(թրգմն.) Իր Կուրութեան Առիթով (ձօն Միլթըն) 137
On His Blindness (John Milton) 136
ՇԷՆ-ՄԱՀ.- (թրգմն.) Բարձրացուր Զիս (Փլըսի Շէլլի) 323
Lift Me (Ode to the West Wind) Percy Shelley 322
(թրգմն.) Օրօրէ Զիս (Տիկին Աֆէրս) 424-425
Rock Me To Sleep (Mrs. Akers) 422-423
Յ. ՄԻԻԹԷՎԷԼԵԱՆ.- Ծնունդին Պատգամը 5
Ս. ՎԱՐԴԵՐԵՍ.- Տրտմութեան Նոպէ. Բալասան

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Ա. ԽԱԶԱՏՈՒՐԵԱՆ.- Տապկած Հաւը 196
Մօնթը 344
Զենոն ՔՀՆՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ.- Սայաթ-Նովայի Կրօնական
Աշխարհայեացքը 469
ՍԱՄՈՒԷԼ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ.- Երգիծականը եւ Ողբերգականը
«Ընկեր Փանջունի» Վէպում 201,351,459
ԱՐՏԵՄ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ.- «Վերելք»-ին Վայելքը 357

Գ Ր Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ.- «Ճանապարհ Դեպի Հաւատ»

(Արել Արեղայ)

212

ՅՈՎՀ. Ա. ՔՀՆՅ. ՄԿՐԵԱՆ.- Ժամագիրք Տպ. 1895

ՆԵՐՍԷՍ ՊՏՐՔ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ.- Թուղթ Յանձնարարական

ՄԱՏԹԷՈՍ ՊՏՐՔ. ԻԶՄԻՐԼԵԱՆ.- Թուղթ Յորդորական

474

ԱՐՏԵՄ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ.- «Հայրիկ Ջան» (Շէն-Մահ)

480

Ե Ր Ա Ժ Շ Տ Ա Կ Ա Ն

ԱՆԱՀԻՏ ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆ.- Կանոնը եւ Կանոնիկ

Նմանութիւնը Կոմիտասի Խմբերգային Մշակումներում

35

Լ. Յ. ՅԱԿՈԲԵԱՆ.- Շարականոցի Երգերի Նղանակները

Եւ Նրանց Ստորաբաժանումները

166

Ի Մ Ա Ս Տ Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՇԱՀԱՆ Ռ. ՊԷՐՊԵՐԵԱՆ.-

Վանական Դրութիւնը Մշակութային Տեսակետով

32

Ստորագգածութեան Բարդոյթը Ներկայ Հայ Եկեղեցականութեան Մէջ

33

Կառուցման Խնդիրը Հրապարակաստութեան Մէջ

138

Ստորատեսութեան Բարդոյթը Մեր Կեանքին Մէջ

139

Ոճը Հրապարակաստութեան Մէջ

333

Արտասանութիւն Եւ Շարժումներ

334

Խորհրդարանական Թուարանութիւն

336

Ներշնչումը Ատենախօսութեան մէջ

443

Իրագործման Կշռոյթը Ատենախօսութեան մէջ

444

Լ Ո Ւ Ր Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Է Ն

Վազգէն Կաթողիկոսի եւ Կովկասի Իսլամաց Կրօնապետին

Միացեալ Յայտարարութիւնը

65

Հայաստանի Հանրապետութեան Ներկայացուցիչներ Երուսաղէմի մէջ

65

Վազգէն Կաթողիկոսի Հանդիպումը Ռուսիոյ Վարչապետին հետ

66

Վազգէն Կաթողիկոսի եւ Ռուսաց Ալեքս Պատրիարքի

Համատեղ Յայտարարութիւնը

68

Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Տեղեկատուութիւն

69

Մարդասիրական Օգնութիւններ

214

Քէնթըրպրիի Արքեպիսկոպոսի Այցը Էջմիածին

215

Օծումն Քիշնեւի Եկեղեցւոյ

216

ՅՈՎՆԱՆ ԱՐՔ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ.- Ուղեւորութիւն՝ Հայաստան-Էջմիածին

217-490

ԳԵՐՈԳ ԽՈՒՈՊԵԱՆ.- Եկեղեցածին Տաղանդ (Լուսինէ Զաքարեան)

223

ԺԻՐԱՅՐ Ծ. ՎՐԴ. ԹԱՇՃԵԱՆ.- Պատրիարք Սրբազան Հօր Այցը Էջմիածին

361

Թորգոմ Պատրիարքի Քարոզը Ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարին մէջ

364

ԼԵՒՈՆ Տ. ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ.- Հայաստանի Նախագահի Ամանօրեայ Ուղերձը

488

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Թ.Ա.Մ.- Ծննդեան Պատգամ	3
Christmas Message	6
Խոոված ու Շփոթած Հոգիներ	111
Տեսիլքին Փորձառութիւնը	285
Թ.Ե.Գ.- Մշակուած Խիղճը	
ՎԱԶԳԷՆ Ա. ՎԵՀ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ.- Ծննդեան Պատգամ	9
Զատկուան Պատգամ	109

Կ Ր Օ Ն Ա Կ Ա Ն

ԲԱՐԳԷՆ ԹՕՓՃԵԱՆ.- Մոգերուն Գալուստը	17
Զատիկ եւ Կարմիր Հաւկիթ	120
"Ես եմ Աստուծոյ Որդին"	417
ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍ. ԿԻԻԼԷՍԷՐԵԱՆ.- Վարդանանց Ոգին	25
ԳՈՒՍԱՆ ՎՐԴ. ԱԼՃԱՆԵԱՆ.- Վարդանանց Պատերազմը	22
ԿԱՐԷՆ ՔՀՆՅ. ԿՏԱՆԵԱՆ.- Ժամագրքի Աղօթքները	14
Հայր Բարեխնամող	294
Կրօնաւորութիւն	415
ՍԵԻԱՆ ԵՊՍ. ՂԱՐԻՊԵԱՆ.- Աստուածամայր	292
Թ.Ա.Մ.- Այսօր Եւ Յիսուս կը Փնտռէ	11
Յորենի Հատիկին Այլաբանութիւնը	114
Դէմքերը Դէպի Լոյս	290
ՌՈՒԲԷՆ ՎՐԴ. ՅՈՎԱԿԻՄԵԱՆ.- Նորոգութեան Պէտքը	19
ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ.- Այլակերպութիւն	
ԿՈՄԻՏԱՍ ՎՐԴ. ՇԷՐՊԷԹՃԵԱՆ.- Մոլորուածին Վերադարձը	117
ԳՐԻԳՈՐ ՈՍԿԱՆԵԱՆ.- Խաչեցար Քրիստոս Աստուած Մեր	126
Խաչի Տօներ	296
ԲԱՐԳԷՆ ԵՊՍ. ՎԱՐԺԱՊԵՏԵԱՆ.- Յիսուսի Կերպարը	288
ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻԻԼԿԷՐԵԱՆ.- Կ'աճապարենք Ո՞ւր Հասնելու Համար	130
ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ՎՐԴ. ՔԷՇԻՇԵԱՆ.- Մանանեթի Հատիկին Զափ Հաւատք	123

Հ Ա Ղ Ո Ր Դ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Սրբազան Պատրիարք Հօր Այցը Լիզպոն	81
Եկեղեցիներու Միութեանական Եօթնեակ Գ.Ճ.	82
Եզնիկ Վրդ. Պալեան Կարգալոյծ	83
1993 Ամանորի Երեկոյթ. Գ.Ճ.	84
Պատրիարք Ս. Հօր Խօսքը Կաղանդի Գիշերին	84
Ամանորի Խօսք Պատրիարք Ս. Հօր	87
Հաղորդագրութիւն Գերմանիոյ Թեմէն	88
Հեռագիր Միացեալ Նահանգաց Նախագահին	89
Մշակութային Դասախօսութեանց Յայտագիր	
Յունուար-Մարտ 1993	95
ԱՐՏԷՆ Ա. ՔՀՆՅ. ԱՇՃԵԱՆ.- Սաղիմական Ուխտագնացութիւն	226
ՎԱՐԴԱՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ.- Երուսաղէմում Նշուեց Եղեռնի 78րդ տարեդարձը	252
Եղեռնի 78րդ Յուշատօն եւ "Կիլիկիոյ Արքան" Մ. Իշխանի	254
(ՅԱՌԱՋ) ՈՒԽՏԱԻՈՐ.- Քրիստոսի Քայլերով	256
Պատրիարք Սրբազանի Առողջական Վիճակը	259

Ամավերջի Հանդեսներ Վանքի Վարժարաններու	260
ՅԼՕՐԷՆՍ ԱԻԱԳԵԱՆ... Նիւ Եօրքի Ս. Վարդան Տաճարի 25 ամեակը	262
Պատրիարք Ս. Հօր յղած հեռագիրը Յորդանանի Հիւսէյն Թագաւորին	
Եւ ստացուած պատասխանը	272
Տիրան Արք. Ներսէյեանի Անհիմներու Փոխադրութիւն	368
Նորոգեալ Պարտիզաբաղի Տնօրէնէքը	371
Աւստրալիոյ Թեմէն	374
Պրագիլիոյ Թեմէն	375
ԴՈԿՏ. Հ. Զ. ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆ... Մաղաքիա Արք. Օրմանեան	377
Հեռագիրներ Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան Նախագահ	
Բերտիկաօի Մահուան Առթիւ	379
ԲԱՐԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ... Ընթերցողէն Նօթեր	380
Տ. Գալուստ Քիւնյ. Դարբինեանի Զեռնադրութիւն	381
REV. VERTANES KALAYJIAN.- An Invitation to Rev. G. Chopourian	382
H. MEKHITARYAN.- An open letter to Rev. G. Chopourian	384
REV. VERTANES KALAYJIAN.- Chic Bolshevik Pundits . . . and A. Baliozian	386
Ամառնային Ուսում Եւ Աշխատանք	395
Նուէր Նիւ Եօրքի Առաջնորդարանին	494
Գեորգ Եւ Սիրվարդ Յովնանեան կը պատուուին	495

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԵԴՈՒԱՐԻ ԲԱՐՍԵՂԵԱՆ... Հայերը Եւ Էտրուսկները	448
ՎԱՐԴԱՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ... Դուկաս Կարնեցու Նամակագրութիւնը	190
ԳՐԻԳՈՐ ՎՐԻ. ՄԱԳՍՈՒՏԵԱՆ... Վերծանութիւն Մածկագիտութիւն մը	458

Շ Ն Ո Ր Հ Ա Ի Ո Ր Ա Կ Ա Ն Ք

Ամենայն Հայոց Վեհ. Հայրապետէն	90,268
Մ. Տ. Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսէն	91,269
Հռովմէական Կաթողիկ Եկեղեցւոյ Բաժնայապետ	
Նորին Սրբութիւն Յովնանէն Պօղոս Բ. Պապէն	92,270
Մոսկուայի Եւ Ռուսիոյ Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ	
Ալեքսէյ Բ. Սրբազան Պատրիարքէն	93,271
Թուրքիոյ Հայոց Ամեն. Տ. Գարեգին Ս. Պատրիարքէն	94,272
Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան	
Նախագահ Տիրա Ռոպերթօ Կիւլպէնկեանէն	94
Պատրիարք Սրբազան Հօր յղած հեռագիրը Յորդանանի	
Վսեմ. Հիւսէյն Թագաւորին Եւ ստացուած պատասխանը	272

Տ Ն Ր Ո Ւ Ն Ի

Հանգիստ Տիկին Մարի Մանուկեանի	273
Եղուարդ Մարտիկեան՝ Զեռնեքէց Հայը	503
Վարուժան Պօգանեան	506

Ս. Յ Ա Կ Ո Ր Ի Ն Ե Ր Ս Է Ն

Եկեղեցական-Բեմական-Պաշտօնական	97,275,391,499
-------------------------------	----------------

ԼՈՒՍԱՐԱՐԱՊԵՏ ԴԱԻԻԹ ԱՐՔ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ... Բարեպաշտական Նուէրներ	507
---	-----

ՍԱՀԱԿ ԳԱԼԱՅԶԵԱՆ... Ցանկ՝ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի	
կողմէ ստացուած գիրքերու	104,280,396,508

Հանգուցեալ ԵՊՈՒԱՐԻ ՄԱՐՏԻԿԵԱՆ
1907-1993

Երուսաղեմի նորընտիր Քաղաքապետ Լիուս Օլմերթ,
Նոր Քաղաքապետարանի մեջ 29 Նոյեմբեր 1993

Ս. Յարութեան Տաճարին մուտքին երեք Պատրիարքներ (մասած)
Տ. Թորգոմ (Հայոց) Տ. Տիոտորոս (Յունաց),
Տ. Միշել Սապլահ (Լատինաց) Սպանիոյ Թագաւորին եւ Թագուհիին
Ժամանման սպասելով 9 Նոյեմբեր 1993

Սպանիոյ Խուան Գարչոս Թագաւորը
Ս. Յարութեան Տաճարի շրջափակին մէջ
9 Նոյեմբեր 1993

Սպանիոյ Էլէնա Թագուհին
Ս. Յարութեան Տաճարի շրջափակին
մէջ 9 Նոյեմբեր 1993

Սպանիոյ Թագաւոր Խուան Գարչոս
իր հիացմունքը կը յայտնէ Ս. Յարութեան
Տաճարի կառոյցին եւ հոգեւոր ժառանգութեան
ի տես, 9 Նոյեմբեր 1993

Սպանիոյ Թագաւորը եւ Թագուհին (Գարչոս եւ Հէլենա)
Ս. Յարութեան Տաճարէն ներս (9 Նոյեմբեր 1993) Հայոց Յուշաբանի
Սեղանին մօտ, կ'առաջնորդուին դէպի Քրիստոսի Ս. Գերեզմանը

Պանկլատշի Տաճառի ճակատին մեջ Հայոց Ս. Յարութիւն
Հայոց. Եկեղեցիին ընդհանուր տեսարանը, կառուցուած 1781ին

Պանկլատշի Տաճառի ճակատին մեջ Ս. Յարութիւն
Հայոց. Եկեղեցիին կառուցուած 1781ին
Եւ շրջակային գերեզմանաւանդները

Պանկլատշի Տաճառ քաղաքին մէջ 1781ին կառուցուած
 Հայոց Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ Աւագ Սեղանը եւ մատարանները

Պանկլատշի Տաճառ քաղաքին մէջ 1781ին կառուցուած
 Ս. Յարութիւն Հայոց եկեղեցւոյ Աւագ Սեղանը Սրբապատկերներով

Իսրայելի Նախագահ Էզեր Ուլմազանի քնակարանին մէջ
Տ. Թորգոմ Պատրիարքը եւ Լատինաց Պատրիարք Տ. Միշէլ Սապլահի,
30 Դեկտ. 1993, Նոր Տարուան ընդունելութիւն

Տ. Խաժակ Արք. Պարսամեան
Տէր եւ Տիկին Գեորգ և Սիրվարդ Յովնանեան

Տ. Խաժակ Արք. Պարսամբան
 Էլիս Այլընտ շխանչանակիր Գեորգ Յովնանեան
 և Տիկին Սիրվարդ Յովնանեան

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
 ՄԱՐԴԱԿԻ ԲԱԺԻՆ

Շնորհակալութեան խօսք
 Գեորգ և Սիրվարդ Յովնանեանի

